

30

מדינת ישראל

משרד הממשלה

5/12

משרד

עמנואל ז

אחיות קרובים, אחים
בגדים ולבנים בגדים
במשפחה אלו
בגדים בגדים

8/1974

מס' תיק מקורי

5/12

מחלקה

שם: לשכת היועץ המשפטי - מקומות קדו

7663 / 12 - א

מס פרט: 121982 מס פרט: 74.5/4 - 82

18/01/2010 02-111-03-03-03

מזהה פני: מזהה לוגי: כתובת:

סודי

ד"ר אה"י 2.

מקומות קדושים,

אתרים דתיים אחרים וגופים
דתיים בירושלים, ביהודה
ובשומרון

ירושלים, ניסן תשל"ד
(אפריל 1974)

ת ו כ ן ה ע נ י נ י ם

עמודים

הקדמה

7 - 1 חלק ראשון: המקומות הקדושים ליהודים

4 - 1 פרק ראשון: המקומות הקדושים ליהודים
בירושלים

7 - 4 פרק שני: המקומות הקדושים ליהודים
ביהודה ושומרון

26 - א7 חלק שני: המקומות הקדושים למוסלמים והמוסדות
המוסלמיים בירושלים

54 - 27 חלק שלישי: המקומות הקדושים לנוצרים והמוסדות
הנוצריים בירושלים

א - עו נספח לחלק השלישי

א - טז פרק ראשון: נקודות ציון בתולדות
הנוצרים בארץ ישראל (ובמיוחד
בירושלים)

טז - כ פרק שני: התהוות העדות הנוצריות

כ - כו פרק שלישי: המימסד הנוצרי בירושלים

כז - לב פרק רביעי: מעמדן של העדות הנוצריות
במשפט המקומי

לב - מח פרק חמישי: הסטטוס-קוו והמקומות הקדושים
לנצרות

מח - נ פרק ששי: מקומות קדושים בירושלים
וסביבה שאינם כלולים
במסגרת הסטטוס-קוו

נ - עו פרק שביעי: עמדת עדות, קהילות וגופים
נוצריים בענייני ירושלים

עז - פא רשימה ביבליוגרפית חלקית

ה ק ד מ ה

1. (א) נייר עבודה זה הוכן על-ידי צוות שחבריו הם (בסדר האלף-בית) :

- (1) מר עובדיה דנון - יועץ לשר המשטרה;
- (2) גב' יעל ורד - מנהלת מחלקת מזרח תיכון ויום תיכון מזרחי, משרד החוץ;
- (3) מר צבי סרלו - המנהל הכללי של משרד המשפטים וחבר הוראה בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית - ראש הצוות;
- (4) ד"ר אהרן ליש - מרצה בחוג להיסטוריה של ארצות האיסלאם באוניברסיטה העברית בירושלים, לשעבר סגן היועץ לענייני ערבים במשרד ראש-הממשלה;
- (5) מר יהושע פלמון - יועץ לראש העיר ירושלים, לשעבר יועץ לענייני ערבים במשרד ראש הממשלה;
- (6) ד"ר יהונתן פראסו - מנהל בפועל של המחלקה ליחסים עם הכנסיות, משרד החוץ;
- (7) מר דוד פרחי - המנהל הכללי של משרד ההסברה, לשעבר יועץ לענייני ערבים במיפקדה איזור יהודה ושומרון ומדריך בחוג להיסטוריה של ארצות האיסלאם באוניברסיטה העברית בירושלים;
- (8) ד"ר שאול פ. קולבי - יועץ לשר הדתות ומנהל המחלקה לעדות נוצריות במשרד הדתות.

(ב) בעבודת הצוות השתתף גם מר מיכאל פרגאי, מנהל המחלקה ליחסים עם הכנסיות במשרד החוץ, עד שעבר לתפקיד אחר.

2. העניינים בגדר נושאיו של נייר עבודה זה ניתנים לניתוח לפי מספר רב מאד של "אפשרויות מתמטיות". נכללו, איפוא, אותן אפשרויות שהועלו מדי-פעם על-ידי גורמים שונים.

3. נייר העבודה איננו מצביע על עדיפותה של אפשרות כל שהיא לעומת אפשרות אחרת. הוא מיועד להצביע על האפשרויות עצמן ועל יתרונותיהן וחסרונותיהן לגבי הגורמים המעוניינים.

4. כדי לשמור על מסגרת-מצומצמת ככל הניתן בנסיבות, הרי התיאורים הכלולים בנייר זה הם בהכרח כלליים ביותר, ואינם מגיעים כדי פירוט מלא. יש להתייחס אליהם כאל ראשי-פרקים בלבד. הוא הדין בחיבור יתרונותיהן וחסרונותיהן של האפשרויות השונות, תיאור שאיננו מכוון להגיע למיצוי הדברים.

5. נייר-העבודה איננו ביטוי להשקפה כל שהיא של המשרדים או הגופים האחרים בהם עובדים אנשי-הצוות, והוא מבטא רק את דעותיהם האישיות של מחבריו.

ירושלים, ניסן תשל"ד
אפריל 1974

יהושע פלמון

עובדיה דנון

יהונתן פראטו

יעל ורד

דוד פרחי

צבי טרלו

שאל פ. קולבי

אהרן ליש

=====

חלק ראשון: המקומות הקדושים ליהודים

פרק ראשון: המקומות הקדושים ליהודים בירושלים

א. מ ב א

1. הנחות מדיניות:

(א) אחדות העיר: ירושלים המאוחדת היא בירת ישראל, ואין להסכים לפירוק הפוגע באחדותה של ירושלים הישראלית.

(ב) חופש הגישה למקומות הקדושים: הישמרנה זכויות היהודים בהתאם לסעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים, שזו לשונו:

"המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם, או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות".

ב. הר-הבית

2. (א) המצב בזמן המנדט: ליהודים לא היתה גישה להר-הבית, ורק בודדים הצליחו לבקר בו, וזאת - בדרך-כלל - ללא ידיעת הגורמים המוסלמיים שהיו ממונים עליו כי המבקרים הם יהודים.

(ב) המצב בזמן השלטון הירדני: עקב חלוקת העיר לא ביקרו בהר-הבית יהודים מישראל. אותם יהודים שהצליחו לבקר בו, עשו כן בחור תיירים מארצות שונות. השלטון הירדני אף דרש, במקרים רבים, כי תיירים מחו"ל, הקבוקשים לבקר במקומות הקדושים, ימציאו תעודת-טבילה כהוכחה לנצרותם.

(ג) המצב מאז איחוד ירושלים:

(1) לאחר מלחמת ששת-הימים נחאפשרה כניסת יהודים להר-הבית ללא תשלום. מאוחר יותר, ובאופן הדרגתי, החלו המוסלמים גובים דמי כניסה למסגד אל-אקצא ולכיפת-הסלע. פרט לכך הגישה היא חופשית לכול, למעט בימי ששי ובימי-החגים המוסלמיים. שער המוגרבים נמצא בשליטה ישראלית, וכן מחזיקים השלטונות בבניין ה"מחכמה" הגובל בהר-הבית.

(2) בבג"צ 228/68 - חובים לאומיים נגד שר המשטרה - כ"ד (2) פד"י 141, נרשמה כך הצהרתו של בא-כוח המדינה (שם, בעמ' 219):

"קדושת הר הבית לעם ישראל, עם כל המשתמע מכך, אינה עומדת לדיון. קדושתו היא מן העולם ועד העולם ואינה תלויה בשלטון; מקומה של קדושת הר הבית הוא מעבר לכל דיון, משפטי או אחר. כן אין חולק (בלי להכנס לשאלות איסור והיתר בדת) על זכותם הלאומית וההיסטורית של היהודים להתפלל על הר הבית".

(3) עם זאת לא מצא בית המשפט העליון להתערב בהוראות שנתנה המשטרה (כדבריו שר המשטרה המצוטטים באותו משפט, בעמוד 179) לאמור:

"לאחראי על נקודת המשטרה בהר הבית הוראות מפורשות לא לאפשר ליהודים תפילה ברחבת הר-הבית בכדי לא להביא להתנגשות ולהפרת הסדר הציבורי".

3. הכותל המערבי

3. (א) המצב בזמן המנדט : דבר-המלך במועצה לארץ-ישראל (הכותל-המערבי), 1931, קבע (בעקבות המלצות של ועדה בינלאומית) : "למוסלמים שייכת הבעלות היחידה וזכות-הקניין היחידה בכותל המערבי, באשר היא מהווה חלק אינטגרלי של שטח החרם א-שריף שהוא רכוש ווקף. למוסלמים שייכת גם הבעלות ברחבה שלפני הכותל וברובע המוגרבי (מרוקני) הסמוך, באשר נכס זה נעשה ווקף לפי הדין המוסלמי השרעי, והוא מוקדש למטרות צדקה". באותו דבר-המלך הותר ליהודים להתפלל ליד הכותל תוך הגבלות חמורות ושמירת זכויות-מעבר ברחבה למוסלמים ולבהמותיהם.

(ב) המצב בזמן השלטון הירדני : לא הותרה גישה ליהודים למקומות הקדושים להם, וזאת תוך הפרה של סימן 8 להסכם שביתת-הנשק בין ישראל לירדן משנת 1949.

(ג) המצב מאז איחוד ירושלים : הכותל חזר להיות מקום התפילה הקדוש ליהודי ישראל והעולם. שכונת המוגרבים פונתה ורחבת-הכותל הורחבה לשטח המאפשר עליה-לרגל ותפילה להמוני בית-ישראל. מאז איחוד העיר נערכות באיזור הכותל המערבי והדרומי חפירות לחשיפת הכותל. שטח הרחבה והרובע היהודי הוא בידי ממשלת ישראל, מכוח פקודת הקרקעות (רכישה לצורכי ציבור), 1943. קיימת גישה חופשית לכל אל הכותל.

4. שמירת האינטרסים הלאומיים הישראליים : שליטה מדינית ועירונית יהודית באיזור הכותל וברובע היהודי, איננה יכולה להיות נושא למשא-ומתן כל שהוא.

ד. הר-הזיתים ועמק קדרון

5. תיאור : ההר שימש שנים רבות כבית-עלמין יהודי, ובשיפוליו המערביים נמצאות מערות קברים עתיקות (קברי נשיאים, יד-אבשלום, בית החפשיה או מערת הכוהנים בני חיזיר, מערת יהושפט). בחלקים אחרים של ההר מצויים אחרים נוצריים חשובים (ראה סעיף 56 בנספח).
6. המצב בזמן המנדט : ההר שימש לקבורת יהודים מהארץ ומחוזה לה. היתה גישה חופשית לכל למקומות שפורטו לעיל.
7. המצב בזמן השלטון הירדני : לא היתה גישה ליהודים בתורת שכאלה, למקומות האמורים, ורק תיירים מחו"ל שלא הבליטו יהדותם ביקרו בהם. השלטון הירדני סלל דרכים בהר שפגעו בבית העלמין היהודי וכן נהרסו מצבות ומבנים והחמרים נוצלו לבניה צבאית ופרטית. להערכת החברות-קדישא נהרסו כארבעים-אלף קברים.
8. המצב מאז איחוד ירושלים : חלקים גדולים של בית-הקברות בהר הזיתים שוקמו ושופצו. ההר שוב משמש לקבורת יהודים מישראל ומחוזה לה. המערות שבשיפולי ההר נוקו ונפתחו למבקרים. הובאה לפני הכנסת הצעת-חוק להקמת רשות הר הזיתים שתטפל בחלקו של ההר המשמש ליהודים. ההצעה נתקבלה בכנסת בקריאה ראשונה והועברה לוועדת החוקה חוק ומשפט.
9. שמירת האינטרסים הלאומיים הישראליים : יש להבטיח השליטה המדינית והעירונית בהר הזיתים לכל חלקיו.

ה. קבר שמעון הצדיק וסביבתו

10. תיאור : בספר "המקומות הקדושים בארץ-ישראל" בהוצאת משרד הדתות/המחלקה למקומות קדושים (ירושלים, תשל"א) פורטו אחרים נוספים במזרח העיר, כגון מערת כלבא שבוע, מערת סנהדרין קטנה, קבר שמעון הצדיק. במקומות אלה נהגו יהודים לבקר, ובעיקר בקבר שמעון-הצדיק - גם לערוך תפילות והילולות. שטח הקבר נרכש על-ידי יהודים לפני כמאה שנה. הכיבוש הירדני ניתק את הגישה החופשית למקומות אלה. בסביבת קבר שמעון הצדיק מסר הממונה הירדני על רכוש האוייב שטח קרקע לשם הקמת מבנים לפליטים, והענין משמש עתה נושא להליכים משפטיים. המקומות שופצו וחזרו לשמש לייעודם.

11. שמירת האינטרסים הלאומיים הישראליים :

יש להבטיח השליטה המדינית והעירונית במקומות אלה.

ו. קברות מלכי בית דוד בהר-ציון

12. תיאור : הר-ציון נחלק לפני איחוד ירושלים בין ישראל וירדן. בחלקו

הישראלי היו מצויים קברי מלכות בית-דוד ושימשו מאז בשנים מקום לתפילה ולעליה לרגל. לבד מזאת מצויים בחלק הישראלי מקומות מקודשים לבני הדת הקתולית והדת היוונית-האורתודוקסית. בחלקו המזרחי - הירדני בעבר - מצויים בתי קברות וכן אתר קדוש לבני העדה הארמנית (ראה סעיף 57 בנספח). קיימים סכסוכים משפטיים בין גורמים יהודיים לבין מוסדות נוצריים הסוענים כי היהודים מסיגים את גבולם במבנים ובדרכי-מעבר פנימיים בהר) ראה סעיפים 59(ג) (4) ו-67(ד) (3) בנספח).

13. שמירת האינטרסים הלאומיים הישראליים :

הר-ציון הוזכר כאשר הועלה מדי פעם על-ידי חוגים קתוליים כחלק מנושא בינאום ירושלים. יש להבטיח השליטה המדינית והעירונית בו.

פרק שני: המקומות הקדושים ליהודים ביהודה ושומרון

א. מבוא

14. כללי :

(א) פרק זה מתייחס למעמדם של מקומות קדושים ליהודים ביהודה ושומרון רק במידה שלא יהיו נתונים לריבונות ישראלית.

(ב) לגבי קבר-רחל, קבר שמואל-הנביא ומערת-המכפלה קיימות הנחות נפרדות (ראה סעיפים 16 - 23 להלן).

15. הנחות מדיניות : תובטח שמירת המקומות הקדושים ליהודים והגישה החופשית של יהודים אליהם, במתכונת הקבועה בחוק השמירה על המקומות הקדושים, תשכ"ז-1967. באותה מסגרת יש לשאוף לקביעת סדרים לתחזוקת המקומות על-ידי גוף יהודי שיקבל מימון מישראל.

ב. קבר רחל

16. (א) המצב בזמן המנדט : כמו במאות השנים שקדמו למנדט, כך המשיכו היהודים גם בתקופת המנדט, לעלות לקבר רחל לביקור ולתפילה. במאה השבע-עשרה הותר ליהודים לבנות קירות מסביב למצבת הקבר. משנות הארבעים של המאה שעברה ובתקופת המנדט נהגו נדבנים יהודיים (משה מונטיפיורי, נתן שטראוס ואברהם משה ששון) לתרום כספים לשיפוץ המבנה ולקישוטו, ובמקום היה בית-כנסת. בשנות העשרים ביצעו שלטונות המנדט שיפוצים חיצוניים במבנה, לאחר שהמוסלמים החנגדו לשיפוצו על-ידי היהודים.

(ב) המצב בעת שלטון ירדן : נמנע מיהודים, זולת היירים שלא הבליטו יהדותם, לבקר במקום, ושררו בו הרס ועזובה.

(ג) המצב מאז מלחמת ששת הימים : המקום נמצא בשליטה יהודית וחזר לשמש מקום לביקורים ולתפילה, תוך מתן גישה חופשית לכל. המוסלמים טוענים שהמקום הוא רכושו של הווקף.

17. שמירת האינטרסים הלאומיים הישראליים :

הגבול המדיני-עירוני עובר כיום כמאתיים מטרים מן הקבר. הפתרון הפשוט ביותר הוא לצרף את השטח למדינת ישראל ולעיריית ירושלים.

ג. קבר שמואל הנביא

18. (א) המצב בזמן המנדט : עוד מהתקופה התורכית (אמצע המאה השש-עשרה) היה המקום בשליטה מוסלמית מלאה ובלעדית, ונבנה עליו מסגד. יהודים לא היו רשאים להחפלל בו.

(ב) המצב בזמן שלטון ירדן : לא היתה גישה אליו, כמו אל יתר המקומות המקודשים ליהודים.

(ג) המצב מאז מלחמת ששת-הימים : המקום משמש לביקור ולתפילה הן ליהודים והן למוסלמים. מוסלמים מתפללים במיפלא העליון ויהודים מבקרים ומחפללים במיפלא התחתון.

19. שמירת האינטרסים הלאומיים הישראליים :

ניתן להניח כי עקב השליטה מן ההר על הגישה לירושלים ובשים-לב להתפתחות הבניה היהודית בצפון העיר ובמערבה, יידרש סיפוח השטח למדינת ישראל.

ד. מערת-המכפלה

20. תיאור : קברי אבות-האומה לפי מסורת ישראל. המבנה של מערת הקבר הוא

מתקופת הורדוס המלך; עליו הוקמה כנסייה ביזנטית (ששימשה בתקופת הצלבנים כנסייה לטינית). קטולטאן צלאח אל-דין הפך את המבנה למסגד ונתווספו עליו נספחים בתקופות שונות לאחר מכן.

21. (א) המצב בתקופת המנדט : בתקופה הביזנטית הותר ליהודים להתפלל שם.

אולם במשך מאות בשנים בתקופת השלטון המוסלמי, ולאחר-מכן גם בתקופת המנדט נאסרה עליהם הכניסה למערה. זאת אף בתקופה שהיה ישוב יהודי בעיר חברון (עד 1929).

(ב) המצב בתקופת שלטון ירדן : ליהודי בחורת שכזה לא ניתן להיכנס למבנה.

(ג) המצב מאז מלחמת ששה-הימים : בשנת 1967 נערך זכרון-דברים בין שר הבטחון לבין ראש העיר חברון, המופתי של העיר, הקאדי ומנהל הווקף ובו נקבעו שעות-בהקור ליהודים. לביקורים נוספה תפילה בציבור, ובמרוצת-הזמן הועמדו בשניים מן האולמות ארון-קודש וכן ריהוט לאיחסון סידורי-תפילה, להנחת ספרי-תורה בעת הקריאה בהם ולמושב המתפללים - כל זאת תוך מחאות מצד המיסד המוסלמי בעיר ובירושלים. המוסלמים ממשיכים להתפלל במסגד ועדי פעם בפעם נוצרות בעיות כאשר מועדי ישראל וחגי המוסלמים חלים באותם ימים.

22. המקום בעיני המוסלמים :

(א) מבחינה מוסלמית-דתית-טהורה אין למערת המכפלה אותו מעמד כמו להר-הבית, אולם מבחינת האמונה הדתית העממית בארץ-ישראל ובארצות השכנות שימשה המערה מקום-עליה לרגל למוסלמים.

(ב) מבחינה מוסלמית-מדינית יש להניח כי העמדה המוסלמית תהיה אותה עמדה כמו לגבי הר-הבית.

23. שמירת האינטרסים הלאומיים הישראליים :

המצב הקיים הוא שיהודים מבקרים ומתפללים במערת-המכפלה זה למעלה משש שנים. יש להבטיח מעמד לשלטון הישראלי במערת-המכפלה במקרה שהעיר לא תהיה בשליטה ישראלית.

ה. מקומות אחרים ביהודה ובשומרון

24. תיאור :

(א) בחרון ובסביבתה : קברות עחניאל בן-קנז, ישי אבי דוד המלך, אבנר בן-נר, נתן הנביא וגד החוזה, קבר הרמב"ן ובתי-העלמין בחרון.

(ב) בשכם ובסביבתה : קברות יוסף הצדיק, יהושע בן-נון, נון אביו וכלב בן יפונה, חרבת שילה.

25. המצב מאז מלחמת ששת הימים : ניתנת גישה חופשית למקומות אלה. מבקר הרוצה להחפיל בהם - מתפלל, אך הם אינם בתי-כנסת. חלקם מצויים במבנים השייכים להקדשוח מוסלמיים (מסגדים ומבנים אחרים).

26. שמירת האינטרסים הלאומיים הישראליים : זאת - במסגרת ההנחות המדיניות המפורסות בסעיף 15 לעיל.

חלק שני : המקומות הקדושים למוסלמים
והמוסדות המוסלמיים בירושלים

א. מבוא

בעיית הר-הבית : 27

הבעיה המרכזית נובעת מקדושת הר-הבית הן לעם ישראל (ראה סעיף 2(ג)(2) לעיל) והן למוסלמים הסוניים. בדת האיסלאם נודעה חשיבות מיוחדת למסגד אלאקצא ולסביבתו בהר-הבית שהם רואים אותו כמקום המקודש ביותר לאיסלאם אחרי המקומות המקודשים במכה ובמדינה. חכמי-דת מוסלמיים ומדינאים ערביים לא יעלה על דעתם להסכים לשלטון שאינו מוסלמי בהר-הבית.

בעיות המוסדות המוסלמיים : 28

(א) בירושלים דהיום אין מעמד חוקי כל שהוא למוסדות המוסלמיים (כגון הנהלת ההקדשות המוסלמיים, בתי הדין). אין מדינת ישראל מכירה בהם, לא מבחינת הרכבם האישי ולא מבחינת החוק המנחה את פעולותיהם (שהיה החוק הירדני - עד למלחמת ששת הימים); ואילו הם נמנעים מלהכיר בשלטון הישראלי ואינם נוהגים לפי חוקי מדינת ישראל.

(ב) כל פתרון שישראל תוכל לקבל, חייב לתת תשובה לבעיית קיומם וסמכויותיהם המשפטיות המינהליות של המוסדות האלה ושליטתם על הרכוש הדתי והחילוני ועל מינוי נושאי-התפקידים. מאידך יש לבדוק את ההשלכות שיהיו למתן מעמד למוסדות האלה על ערביי ישראל.

29. הנחות מדיניות :

(א) הנחת-היסוד של המדיניות הישראלית :

(1) ירושלים המאוחדת היא בירת-ישראל, ואין להסכים לכל פתרון הפוגע באחדותה של ירושלים הישראלית.

(2) תישמרנה הזכויות של בנן שתי הדתות, בהתאם לסעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים, שזו לשונו :

"המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם, או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות".

(ב) הנחת-היסוד הערבית :

מדינות ערב חובעות החזרת השליטה על כל השטח שהיווה את מזרח ירושלים הירדנית ערב מלחמת ששת-הימים - לשליטה ערבית (נשמעו קולות בודדים על נכונות לוותרו בלית-ברירה, על הרובע היהודי - כולל הכותל, אולי גם על הרובע הארמני - כדי להבטיח גישה לכותל, ועל השכונות היהודיות החדשות במזרחה של העיר).

30. ב. הר-הבית - המצב הקיים :

תיאור :

(א) השליטה דה-פקטו בהר-הבית, זולת שער המוגרבים, היא כיום בידי הגוף המכנה עצמו "המועצה המוסלמית" והמורכב ממספר נכבדים ואנשי-דת ממזרח ירושלים, שמינצד עצמם להיות מועצה, לאחר תחילת השלטון הישראלי בירושלים (ראה סעיף 52 להלן). אין למועצה מעמד חוקי כל שהוא, לפי החוק הירדני או החוק הישראלי, אף שהדבר אינו מונע אותה מלפעול בכל הנוגע לתחזוקת המבנים, לתאורה, לארגון השמירה על-ידי סדרנים

ולענייני פולחן ודת. המועצה פועלת מחוץ זיקה מעשית - מדינית, מינהלית וכלכלית - לממשלת ירדן ומקבלת ממנה הוראות*).

(ב) הכניסה להר-הבית דרך כל השערים, זולת שער המוגרבים היא בשליטת המועצה המוסלמית, הגובה דמי כניסה מן הנכנסים בשערים אלה, וכן היא גובה דמי כניסה מן הנכנסים בשער המוגרבים - אבל רק אם הם מבקשים לבקד באחד המסגדים.

(ג) כל אדם ושאי, בשעות הקבועות לכך, להיכנס להר-הבית, דרך שער המוגרבים הנמצא בשליטה ישראלית. אין גובים ממנו חשלוס בעד הכניסה. זה"ל שומר בכניסה.

(ד) ה"מחכמה" הנמצאת סמוך להר-הבית (וחולשת על חלק מהר-הבית) מוחזקת בשליטת זה"ל.

(ה) משטרת ישראל אחראית לסדר בהר-הבית (אף שקיימת בו כאמור, שמירה המאורגנת על-ידי ה"מועצה") ובמסגרת זאת איננה מתירה תפילה בשטח הר-הבית ליהודים (ראה סעיף 2(ג)(3) לעיל).

(ו) ה"מועצה המוסלמית" נמנעת מלדרוש הסבות מן השלטונות הישראליים, זולת כשאיננה רואה דרך להימנע מכך, וגם במקרה זה היא מחפשת דרך לפעול כיורשת-כביכול של מוסד הקיים בחוק הירדני. לא-מכבר, ניתן, במורת חסד, פטור ממסים לטובין מסויימים, באשר היו דרושים לשיפוצו הפנימי מחדש של מסגד אלאקצא.

(ז) בשש השנים האחרונות, חרף מחאות ה"מועצה", מתנהלת עבודת חפירות לאורך הכוחל המערבי והדרומי של הר-הבית, בהשגחת הממשלה ובהשתתפות הכספית.

31. (א) יתרונות לישראל :

(1) הובטחה שליטה ישראלית פיזית בהר-הבית, ועליה מושחת חופש הגישה ליהודים אל ההר.

(* לפי הדין המוסלמי, המבחן לקביעת ריבונות מוסלמית על טריטוריה כל שהוא הוא הזכרת שם השליט המוסלמי בדרשות יום ששי במסגדים הגדולים וטביעת מטבעות. כיום אין מזכירים שליט כל שהוא, וזאת כמקובל על מוסלמים החיים תחת שלטון לא-מוסלמי. אשר למטבעות - הצינור הירדני אינו הילך חוקי בירושלים (להבדיל מיהודה ושומרון - שם הוא בשימוש חוקי לצד הלירה הישראלית).

- (2) נשמרת הפרדה בין המימסד המוסלמי בירושלים, לבין המימסד המוסלמי בישראל (אבל ראה סעיף 37(ב)(1) להלן).
- (3) המצב הקיים הוא המקסימום שניתן להשיגו בנסיבות הנוכחיות, תוך שמירת חופש הגישה והפולחן וסדרי-המינהל העצמי של המוסלמים במקומות המקודשים להם.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) מכהווה - במסגרת של מדינה אחת - מערכת מוסדית כפולה, דבר שיש לו השלכות גם על חיי המוסלמים בישראל.
- (2) בהיעדר גורם פוליטי ערבי בירושלים, נוטלת המועצה על עצמה, מדי פעם תפקידים של נציגות פוליטית של ערביי מזרח-ירושלים (ושל יהודה ושומרון), וחומכת במסרוה ערביות מדיניות אנטי-ישראליות.
- (3) אי-הכרה ב"מועצה" יוצרת קשיים משפטיים שונים ומביאה לרגשי עלבון והתמרמרות במימסד המוסלמי הרואה במצב הקיים חלק מ"תוכנית" ישראלית המכוונת לנשל את המוסלמים מן המקומות המקודשים להם.
- (4) חוגים יהודיים מסויימים המבקשים להתפלל בהר-הבית מתנגדים למצב הקיים. על רקע זה היו מספר התנגשויות אלימות שבהן היו מעורבים הן יהודים והן ערבים והמסשרה נאלצה לפעול להחזרת הסדר על כנו.

32. (א) יתרונות לערבים :

- (1) המסגדים שבהר הבית נמצאים, למעשה, בשליטה בלעדית של גורם מוסלמי, הן כמחזיק בהם והן כמנהלם לכל דבר ועניין.
- (2) נשמר העקרון, כי מבחינה דתית-פולחנית ומבחינת חיי-יום-יום, הר-הבית הוא בידי ערבים-מוסלמים, ללא התערבות השלטון הישראלי.
- (3) נשמרת הזיקה בין המימסד המוסלמי בירושלים לבין ממשלת ירדן, אוכלוסיית ירושלים ואוכלוסיית יהודה-ושומרון.
- (4) נמנעת הפילה מיהודים באיזור הר-הבית.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) הר הבית נחשב על-ידי הישראלים לחלק ממדינת-ישראל. מופעלים בקשר לשמירה עליו כוחות צבא ומשטרה ישראליים, ולכן הוא בשליטה ישראלית.

(2) האוטונומיה בהר-הבית איננה מוגנת על-ידי הסדר משפטי כל שהוא, והיא תלויה בהסדרי השלטון הישראלי - כל עוד איננו מחליט לנהוג אחרת.

(3) בהעדר הסדר משפטי קבוע, חרדים המוסלמים מפני מה שהם רואים כחדירה יהודית להר-הבית. הם מצביעים על תפיסת שער המוגרבים והמחכמה, התמוטטות בתים באיזור החפירות של הכותל, תביעות של חוגים יהודיים שונים בנושאי התפילה בהר-הבית והכרזות שונות בנושא זה.

ג. הר הבית : אפשרות ראשונה - שמירת המצב הקיים

33. תיאור : ראה סעיף 30 לעיל.

34. יתרונות וחסרונות לישראל : ראה סעיף 31 לעיל.

35. יתרונות וחסרונות לערבים : ראה סעיף 32 לעיל.

ד. הר הבית: אפשרות שניה -
אינטגרציה מלאה

36. תיאור :
יצירת מימסד ממלכתי מוסלמי אחד למוסלמי ישראל, כולל מוסלמי מזרח-ירושלים, אשר יהיה אחראי לסדרים בהר-הבית ויהיה מעוגן בחוק של הכנסת.

37. (א) יתרונות לישראל :

(1) הבטחה שלטיטה ישראלית, מבחינה משפטית (נוסף לשליטה העקיפה הקיימת כיום) על הנעשה בהר-הבית ועל המימסד עצמו.

(2) ניתן יהיה לנתק את הזיקה של המועצה לממשלת ירדן.

(3) אפשר להתגבר על הקשיים המשפטיים הנובעים מאי-הכרה במועצה הקיימת.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) יצירת גוף מוסלמי מרכזי, שקיימת סכנה כי ישתלט על ערביי ישראל, נוכח קיומה של מנהיגות ערבית-מוסלמית. לתית ופוליטית חזקה במזרח-ירושלים.

(2) התערבות ישירה של מדינת ישראל בעניינים מוסלמיים-דתיים פנימיים, בעלי רגישות מיוחדת, דבר שלא נעשה עד היום.

(3) הבאת היחסים עם ערביי מזרח-ירושלים והשטחים למשבר חמור.

38. (א) יתרונות לערבים :

איך.

(ב) חסרונות לערבים :

הפחרון אינו עשוי להתקבל על דעתו של גורם מוסלמי כל שהוא, בהעניקו שליטה "דה-יורה" על הר-הבית ועל המוסדות המוסלמיים לשלטון הישראלי.

ה. הר הבית: אפשרות שלישית -

חלוקת ירושלים

39. תיאור :

העברת הריבונות על הר הבית ושכונות מוסלמיות (בתוך החומות ומחוצה להן) לשלטון של מדינה ערבית תוך הפרדה גמורה מישראל.

40. (א) יתרונות לישראל :

הסרת אחת מאבני-הנגף העיקריות במו"מ עם הערבים.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) נוגד את הנחות-היסוד של ירושלים מאוחדת וחופש גישה ליהודים להר-הבית.

(2) האפשרות איננה עשויה להתקבל על דעתו של גורם ישראלי בר-משקל.

41. (א) יתרונות לערבים :

קבלת דרישתם המירבית.

(ב) חסרונות לערבים :

אין.

ו. הר הבית: אפשרות רביעית - סיפוח הר הבית
למדינה ערבית

42. תיאור :

הר-הבית יסופח למדינה ערבית עם פרוזדור בין-לאומי (או בלעדיו -
כמובלעת), תוך ניתוק ממדינת ישראל, אך אגב הסכם בין-לאומי לחופש
גישה לכל מי שרוצה בכך.

43. (א) יתרונות לישראל :

(1) יובטח המצב הקיים, של חופש גישה ליהודים להר-הבית.

(2) מבחינת הצגת העניין במסגרת בינלאומית - מקל על המיקוח
בשאר הנושאים הנוגעים לירושלים.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) נוגד את הנחת-היסוד בדבר אי-חלוקתה של העיר.

(2) אם עוברת השליטה, והשליט החדש מפר את ההסכם הבינלאומי -
אין תרופה לכך (והנסיון עם סעיף הגישה למקומות הקדושים
בהסכם שביחה-הנשק משנת 1949 - יוכיח).

(3) קשיים מוניציפליים ואחרים הנובעים מן ההפרדה.

(4) יעודד את הערבים לתביעות לסיפוחים נוספים במזרח ירושלים.

44. (א) יתרונות לערבים :

מחזיר את השליטה במקומות המקודשים לאיסלאם - לשליט מוסלמי,
וזוהי נקודה מרכזית אצל הערבים.

(ב) חסרונות לערבים :

- (1) מודגשת ההפרדה בין השכונות המוסלמיות לבין הר-הבית - וזאת לא יאותו לקבל מבחינה מדינית.
- (2) קשים מוניציפליים הנובעים מן ההפרדה.

ז. הר הבית: אפשרות חמישית - העמדת ההר מחוץ לריבונות מדינית כל שהיא

45. תיאור :

קביעה בהסכם בינלאומי שהר-הבית אינו נמצא בתחומי הריבונות של מדינה כל שהיא, אלא בשליטת מוסד מוסלמי מוכר, בכפוף לשתי הנחות: ראשית, שהוא נשאר בתחומי עיריית ירושלים; ושנית, שמובטחת גישה לכל. בהסכם הבינלאומי ייקבעו ההסדרים לבחירתו של המוסד או למינויו בהשתתפות ממשלה ערבית (ראה סעיפים 67 - 76 להלן); סדרי השמירה בהר; שיתוף הפעולה בין שתי הממשלות לגבי מתן שירותים ציבוריים; שמירה על הסדר הציבורי; שיפוט בעבירות בתחום הר-הבית; פטורים ממסים ומכסים וחסיונות בפני הליכים משפטיים.

46. (א) יתרונות לישראל :

- (1) נשמרת אחדות ירושלים בירת-ישראל וחופש הגישה ליהודים.
- (2) יישמר קשר בנושאים שונים עם השלטון הישראלי.
- (3) אין מתן ריבונות לריבון אחר.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) ויתור על הריבונות המדינית - שהיא כיום בידי ישראל.
- (2) העברת השליטה בהר-הבית לגורם מוסלמי.
- (3) יצירת תקדים לגבי המקומות המקודשים לנצרות (לכך אפשר להשיב שאם יגיעו הנוצרים להסדר בינם לבין עצמם ניתן יהיה להפעיל הסדר כזה גם בכנסיית הקבר ואולי במקומות קדושים אחרים. נוכח המחלוקת ההיסטוריות בין הכנסיות הנוצריות בירושלים אין הסכם כזה נראה מעשי בעיני הקרוב).

(4) המימסד המוסלמי ישאב באופן מעשי את מעמדו וכוחו משלטון ערבי, ויקיים זיקה לאותו שלטון מבחינת הניהול היום-יומי של הר-הבית.

47. (א) יתרונות לערבים :

(1) הבטחת שליטה מוסלמית על הר-הבית, בהעדר ריבונות ישראלית, ותוך צמצום התערבות השלטון הישראלי עד למינימום.

(2) מבחינה הלכתית-מוסלמית שהורה - אם גם לא מבחינה מוסלמית-מדינית - מספק את הדרישות לגבי שליטה מוסלמית בהר-הבית.

(3) ניתן יהיה להבטיח השפעה של מדינה ערבית על מינוי המוסד.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) אין ניתוח ריבונות לשליט ערבי.

(2) נשאר קשר הכרחי לשלטון הישראלי, עקב הישארות ההר בתחומי עיריית ירושלים, ושמירת הזיקה לשלטון הישראלי בנושאים חיוניים.

ח. הר-הבית: אפשרות ששית - הכללת ההר במסגרת עירונית אוטונומית לערביי ירושלים בתוך העירייה המאוחדת

48. תיאור :

בהנחה שתוצע מסגרת עירונית אוטונומית כל שהיא לערביי ירושלים בתוך עיריית ירושלים המאוחדת בתחומי מדינת ישראל : הר-הבית ינוהל בידי מוסד מוסלמי, שייבחר או יתמנה לפי אחת החלופות שבסעיפים 67 - 76 להלן, תוך הבטחת חופש גישה לכל (אפשרות משנה) ריבונות ערבית סמלית - כגון דגל של מדינה ערבית, משמר במדים, הזכרת שליט מוסלמי בדרשות יום ששי ומטבע שתהורה הילך חוקי בשטח ההר - ראה לגבי שני אלה הערה לסעיף 30(א) לעיל - וכן פרודור בין-לאומי).

49. (א) יתרונות לישראל :

השליטה המדינית נשארת בידי ישראל ומובטחת גישה היהודים להר-הבית.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) השליטה "דה פקטו" בהר-הבית עוברת לגורם מוסלמי.

(2) אם תחקבל אפשרות-המשנה שבסעיף 48 לעיל, הרי גם השליטה "דה יורה" עוברת לערבים.

(3) הפתרון שומן בחובו סכנה של חלוקת ירושלים בעתיד, באשר הוא יוצר מוסדות נפרדים לערביי מזרח ירושלים, בפרט אם תותר הנפת דגל ערבי, והכנסת מיסמך של מדינה ערבית ויצירת פרוזדור בין-לאומי.

50. (א) יתרונות לערבים :

(1) מובטח ניהול מוסלמי להר-הבית.

(2) נוצר קשר בין הר-הבית למדינה ערבית.

(3) נשמר הקשר בין הר-הבית לקהילה הערבית-המוסלמית בירושלים, באמצעות עיריית-משנה ערבית.

(4) ההסדרים המוניציפליים ייעשו עם עיריית-משנה ערבית.

(5) הערבים יוכלו לראות בו פתרון-ביניים שאיננו מונע התפתחויות אפשריות הרצויות להם.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) נשמרת הריבונות הישראלית, לפחות מבחינה פורמלית.

(2) החוק, המשפט והמינהל הישראליים יחולו, זולת באותם עניינים שייקבע לגביהם אחרת בהסכם.

ש. המוסדות המוסלמיים - כללי

51. (א) המצב בתקופת המנדט :

השלטון המנדטורי הקים בשנת 1921 מועצה מוסלמית עליונה בעלת סמכויות רחבות לניהול כל העניינים המוסלמיים בארץ-ישראל, ובראשה עמד חאג' אמין אל-חוסייני. בשנת 1937, בעיצומם של המאורעות, נטל השלטון המנדטורי את סמכויותיה בענייני הווקף, באשר ניצלה את הכנסות הרכוש הרב שבניהולה לשם המיכה בכנופיות הערביות.

(ב) המצב בתקופת שלטון ירדן :

השלטון הירדני ביטל את המועצה לחלוטין בשנת 1951, הקים גופים נפרדים לנושאים מוסלמיים שונים והקפיד על הפרדת המוסדות זה מזה,

תוך מתן בסיס תחיקתי לקיומם. ניתן להזכיר כאן את מערכת בחי-הדין ואת הנהלת ההקדשות. במסגרת החוקים השונים הבטיח השלטון הירדני את השליטה הן על הרכבת הגופים האלה והן על פעולותיהם.

המצב בתקופת השלטון הישראלי :

.52

(א) לאחר איחוד ירושלים, התכנסו נכבדי המוסלמים, אנשי-דת ושאינם אנשי-דת, ומינו עצמם להיות "מועצה מוסלמית" - גוף-גב שיטפל בכל ענייני הדת ובמקומות המקודשים למוסלמים וכן במינוי קאדים ונושאי-תפקידים דתיים אחרים בירושלים, ביהודה ובשומרון. בעשותם כך התכוונו לפעול בהתאם לעקרון שלפיו פועל ציבור מוסלמי במקומות שהשלטון החילוני אינו בידי שליט מוסלמי. בנסיבות כאלה מכוננים המוסלמים עצמם גוף שיהווה תחליף לריבון החילוני המוסלמי בכל הנוגע לטיפול בענייני הדת, מוסדות הדת והמקומות המקודשים למוסלמים (המדינות המוסלמיות, למעט תורכיה, אף לא הרפובליקות החדשות שביניהן, אינן מכירות בהפרדת דת-האיסלאם מן המדינה). "המועצה המוסלמית" הגיעה, במרוצת הזמן, ליחסי-תיאום עם השלטון הירדני מעבר לגבול ונחנית מתמיכתו הכספית והמדינית.

(ב) השלטון הישראלי לא התערב בפעולותיה של המועצה, לרבות ענייני כספים, ובמינויים שעשתה, פרט לשני עניינים חשובים - הבטחת הגישה החופשית לכל, דרך שער-המוגדביים, וגירושם של אלמנטים עויינים מישראל, כגון גירושו של השיח"א-סאיה, שנבחר על-ידי המועצה להיות היושב-ראש הראשון שלה. אולם לא ניתנה הכרה משפטית מצד השלטון הישראלי במצב דהיום אין חוקף משפטי לפסקי-דיניהם של בחי-הדין השרעיים הפועלים במזרח ירושלים, והם אינם ניתנים להוצאה-לפועל. התושבים נזקקים להחלטות של בית-הדין השרעי ביפו ולרושם נישואין שנחמנה על-ידי משרד הדתות. המשפט הישראלי גם לא הכיר בדין הדתי הירדני בענייני המעמד האישי. הנהלת ההקדשות איננה מוכרת כאישיות משפטית, ובתורת שכזאת איננה יכולה לממש זכויות כספיות בנכסים כגון בתי-עסק, ודירות-מגורים. מאידך, הכירו בחי-המשפט הישראליים בקיומו של מנהל "פרטי" (מותואלי) של הקדש שנעשה לפי הדין המוסלמי על-ידי בית-דין שרעי לפני תחילת שלטון ישראל. כמו-כן נמנעה תחולת חוק נכסי נפקדים על המקומות המקודשים למוסלמים, עקב הוראה מפורשת בחוק הסדרי משפט ומינהל.

יתרונות לישראל :

.53

(1) המצב הקיים הבטיח, במידה מירבית בנסיבות הקיימות, את השליטה של המשפט והמינהל הישראלי בירושלים.

(2) בהיות ה"מועצה המוסלמית" גוף בלתי-מוכר, לא יכלה לנצל את מלוא האפשרויות לפעול כגוף מדיני המייצג את מוסלמי ירושלים, יהודה והשומרון, וזאת גם מחשש של פעולה משפטית ישראלית שתאסור על קיומה או תשלול ממנה אפשרויות פעולה בדרך של נקיטת צעדים מינהליים.

(3) המצב העובדתי שנחהוהוה, כמתואר לעיל, אף יצר לחץ על המוסדות המוסלמיים להגיע להידברות עם שלטונות ישראל כדי לקבל הכרה חוקית, וראשיתה של הידברות כזאת חלה לפני מלחמת יום הכיפורים.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) ה"מועצה המוסלמית", נוטלת לעצמה, במצב הקיים, סמכויות מנהיגות גם בעניינים מדיניים.

(2) המצב הקיים לא איפשר פיקוח על הפעולות של ה"מועצה המוסלמית" ובעיקר לא על המשאבים הכספיים הניכרים שעומדים לרשותה מהכנסות הווקף ומהתמיכה הירדנית.

(3) בעוד שהאוכלוסיה המשיכה להיזקק, מרצונה הטוב, למערכת המוסדות המוסלמיים במזרח העיר, נאלצה לבקש גושפנקה חוקית במוסדות מוסלמיים ישראלים (בתי-דין, רושמי נישואין). לא זאת בלבד, אלא שקיים שוני בין הדין המוסלמי החל בישראל (בנוסחו העותומני ובסינויים בלתי-ישירים הנובעים מחקיקה ישראלית כללית), לבין הדין המוסלמי שהיה חל בירדן (מכוח חקיקה של ממלכת ירדן). קשיים אלה והשוני שבדין יצרו בעיות בתיים היום-יום של האוכלוסיה.

54. (א) יתרונות לערבים :

(1) מוסד ערבי-מוסלמי הצליח לשמור על אוטונומיה מעשית בעניינים מוסלמיים, כולל אי-תלות כלכלית בשלטון הישראלי.

(2) נשמרה השליטה העיקרית במקומות המקודשים לאיסלאם.

(3) המועצה הפכה לגורם המייצג את הערבים המוסלמיים לא רק בענייני-דת אלא גם לדובר שלהם כלפי-חוץ בנושאים לאומיים.

(4) נשמרה הזיקה המעשית למדינה ערבית מוסלמית.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) סיפוח ירושלים למדינת ישראל, שממנו נובעות השליטה הישראלית בשער המוגרבים וב"מחכמה", ושליחת ההכרה המשפטית מן המוסדות והדינים הדתיים, פירושם שליטה ישראלית אפקטיבית במקומות המקודשים לאיסלאם ובמידת-מה גם בעניינים המוסלמיים.

(2) האוטונומיה הקיימת דה-פקטו בענייני-הדת המוסלמיים, מותנית בחסדו של השלטון הישראלי, היכול להפקיע אותה בכל עת, ולכפות את שליטתם של המוסדות המוסלמיים בישראל, ובעיקר בתי-הדין, על העניינים המוסלמיים בירושלים ולהחיל על ההקדשות המוסלמיים את הדינים הנוהגים בישראל.

(3) קיימים קשיים רבים בחיי-יום-יום הן של הגופים והן של החושבים.

(4) המצב הקיים איפשר לאלמנטים מקומיים לנצל את המצב כדי להתחמק מחלומים ומאחריות כלפי גופים מוסלמיים, וממילוי אחרי פסקי-דין של בתי-הדין הבלתי-מוכרים.

י. מוסדות מוסלמיים: אפשרות ראשונה -
שילוב במימסד המוסלמי בישראל

55. (א) החלת הרפורמה בענייני הווקף שנעשתה בישראל בשנת 1965: השלטון הישראלי ימנה ועדה נאמנים לניהול נכסי הווקף המצויים כיום בשליטת המועצה המוסלמית, וכן ישוחררו נכסי הווקפים המשפחתיים באופן שבעלי זכויות ההנאה בהם יקבלו מעמד של בעלי הרכוש.

(ב) תיעשה חקיקה שתאפשר כינון מועצה לענייני הלכה דתית גוף להדרכה רוחנית וועדה להחזקת מסגד אלאקצא וכיפת הסלע - במתכונת החוקים הירדניים.

(ג) הכרה בבית-הדין השרעי במזרח ירושלים כאילו כונן מכוח החקיקה הישראלית. הקמת בית-דין שרעי לערעורים שיהיה משותף לכל מוסלמי ישראל, ומוסלמי ירושלים בכלל זה. אימוץ, בדרך החקיקה, של החוק הירדני בענייני המעמד האישי משנת 1951.

56. (א) יתרונות לישראל:

(1) פיקוח ישראלי מירבי על המימסד הדתי בירושלים.

(2) הסרת הקשיים בחיי-יום-יום, הנובעים מקיום מערכת מוסדית בלתי-מוכרת, או מקיום מערכת כפולה.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) סכנה של השתלטות ההנהגה הדתית-פוליטית החזקה בירושלים על כלל המוסלמים בישראל.

(2) התנגדות חמורה לשילוב מצד מוסלמי ירושלים ואולי גם מצד ההנהגה המסורתית של מוסלמי ישראל, שתחשוש לאבדן מעמדה.

57. (א) יתרונות לערבים :

אין.

(ב) חסרונות לערבים :

קבלת אופציה כזאת פירושה ששלטון לא מוסלמי יהיה בעל שליטה מלאה במוסלמי ירושלים ובמקום הקדוש לאיסלאם, דבר שהערבים אינם מסוגלים להסכים לו.

יא. מוסדות מוסלמיים : אפשרות שניה -
שמירת המצב הקיים כמו שהוא

58. תיאור : ראה סעיף 52.

59. יתרונות וחסרונות לישראל : ראה סעיף 53

60. יתרונות וחסרונות לערבים : ראה סעיף 54.

יב. מוסדות מוסלמיים : אפשרות שלישית - מתן
גושפנקה משפטית למצב הקיים תוך שיתוף האוכלוסיה

61. תיאור : המצב הקיים כמחואר בסעיף 52 לעיל יישאר בעינו, תוך שינויים שעיקרם הוא :

(א) חינתן גושפנקה משפטית, בחקיקה ישראלית, למועצה המוסלמית הקיימת, ולסמכויות שהיא מפעילה דה-פקטו כיום, תוך מתן אפשרויות למועצה להוסיף על חבריה, במקרה שנבצר מאחד מהם למלא תפקידו.

(ב) חינוחן גושפנקה כאמור גם לבתי-הדין הדתיים ולפסקי-הדין שלהם, תוך קביעה שהם - או המועצה - ימנו את הקאדים, לפי הצורך.

(ג) ייקבע שהחוק הדתי כפי שנהג בירדן יחול על המוסלמים תושבי ירושלים.

62. (א) יחרונות לישראל :

(1) שינויים אלה מותרים את השליטה המדינית במקומות המקודשים הן ליהודים והן למוסלמים. בידי השלטון הישראלי, שהרי מקור החקיקה הוא המחוקק הישראלי.

(2) הם פותרים את הקשיים בחיים היום-יומיים של המוסלמים כעדה דתית.

(3) על בעיית השוני בחוקי המעמד האישי בין ירושלים לבין שאר חלקי ישראל ניתן להתגבר על-ידי חקיקה-חוק משפחה מוסלמי ישראלי, שיעתיק את חוק המעמד האישי הירדני משנת 1951, בשינויים המתחייבים מן החקיקה הישראלית.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) מוסד מרכזי מוסלמי, שיקבל הכרה משפטית, עלול ליהפך, במרוצת הזמן, לא רק לגוף מדיני חשוב לערביי-ירושלים, אלא גם מוקד לפעילות מדינית אנטי-ישראלית בקרב ערביי-ישראל. זאת בהיעדר הפיצול המוסדי שהיה קיים בתקופת ירדן והפריע לתהליך אפשרי כזה.

(2) היווצרות מוסד מרכזי כזה תקשה על השלטון הישראלי לנקוט צעדים מינהליים נגד המועצה או חבר כל שהוא בה, אם יתעורר צורך תשחוני בכך.

(3) האוטונומיה הכלכלית של המועצה, כשבצידה הכרה משפטית, עלולה לאפשר מימון של פעולות אנטי-ישראליות מכספי ההקדשות (כפי שמומנו פעולות-איבה בתקופת המנדט).

(4) אין מניעה שהמועצה תשמור על זיקתה לשלטון ערבי זר, עם כל הכרוך בכך.

(5) ניתנת הכרה רשמית לניהול מוסלמי של הר-הבית.

(6) הפתרון מחייב חקיקה ישראלית בעניינים מוסלמיים.

63. (א) יתרונות לערבים :

(1) השינויים יאפשרו גיבוש מנהיגות לערביי-ירושלים, תחת השלטון הישראלי.

(2) השינויים יכבידו על פעולה ישראלית נגד אישים או מוסדות או כלפי המקומות שבשליטתם.

(3) השינויים לא ימנעו את המשך הזיקה למדינה ערבית.

(4) השינויים יפתרו את הקשיים הקיימים כיום בשל היעדר הכרה במוסדות המוסלמיים ובדין המוסלמי (כפי שמצא אה ביטויו בחקיקה הירדנית).

(ב) חסרונות לערבים :

(1) הריבון הישראלי הוא הקובע את מידת האוטונומיה של המוסלמים.

(2) במרוצת הזמן תיחכן השפעה גוברת של השלטון הישראלי עד כדי ניתוק הזיקה למדינה ערבית.

(3) משנוצר הקדים של התערבות המחוקק הישראלי בעניינים דתיים מוסלמיים בירושלים, אין לדעת מה יקרה בעתיד.

יג. מוסדות מוסלמיים : אפשרות רביעית - בחירות על-ידי האוכלוסיה ואישור של ממשלת ישראל

64. תיאור : המועצה המוסלמית תחקים במתכונתה ובסמכויותיה דהיום, בשינויים האמורים באופציה השלישית, ובשינוי נוסף כי ייקבעו בחקיקה ישראלית סדרי בחירות בלתי-ישירות למועצה, שבהן תינתן זכות הבחירה לערבים המוסלמים של ירושלים. השלטון הישראלי ישמור לעצמו את הכוח שלא לאפשר מינוי נבחרים מסויימים. בענייני המעמד האישי יחול הדין המוסלמי-הירדני.

65. (א) יתרונות לישראל :

(1) נוסף ליתרונות של האופציה השלישית - ניתן בהצעה זאת לאפשר מידה מוגברת של אוטונומיה בעניינים דתיים לעדה המוסלמית, בלי לערער את השליטה המדינית הישראלית.

(2) מועצה נבחרת: בזאת תהא פחות תלויה במדינה ערבית, בשל הבסיס הציבורי שלה.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) חיזוק המועצה בשל אופיה הייצוגי ומעמדה הבלעדי כגוף יחיד המספל בענייני המוסלמים מגביר את סכנת היהפכה לגוף-מדיני, ומכאן גם מחמיר את ההשלכות על ערביי ישראל.

(2) הכרה רשמית במוסד מוסלמי נבחר כמנהל את הר-הבית.

66. (א) יתרונות לערבים :

(1) מתן ביסוי אוטונומי למוסלמי ירושלים במסגרת מוסד נבחר.

(2) חיזוק מעמדה של ה"מועצה המוסלמית" כגורם ייצוגי מעל ומעבר לאינשרסים הדתיים של מוסלמי ירושלים.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) קבלת המעמד והזכויות מידי השלטון הישראלי.

(2) סכנה להתערבות של השלטון הישראלי בעתיד.

יד. מוסדות מוסלמיים : אפשרות חמישית - בחירות על-ידי האוכלוסיה ואישור ממשלה ישראלית וממשלה ערבית

67. תיאור : כמו האפשרות הרביעית, בשינוי כדלקמן : כתב המינוי למועצה יהיה חתום על-ידי נציגי שתי הממשלות, כאשר לכל אחת מן הממשלות הסמכות שלא לאשר נבחר שאיננו נראה לה.

68. (א) יחרונות לישראל :

- (1) הפחרון נותן מעמד לישראל במינוי המועצה.
- (2) הוא משפיע על ההפרדה בין ערביי מזרח ירושלים לבין ערביי שאר חלקי ישראל, דבר שיש בו משום יחרון בנסיבות הקיימות.
- (3) הוא נותן ביסוי לשליטה מוסלמית על מינוי המוסדות המוסלמיים מבלי לוותר על מעמדה של ישראל בתחומי ירושלים המאוחדת.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) הפחרון נותן מעמד, אמנם בלתי-ישיר, למדינה ערבית בניהול ענייני המקומות המקודשים לשתי הדתות.
- (2) הוא נותן מעמד למועצה המוסלמית כמייצגת גם ממשלה של מדינה ערבית - דבר שיש לו משמעות מדינית לגבי ערביי ירושלים.

69. (א) יחרונות לערבים :

- (1) מתן מעמד לריבון מוסלמי בניהול העניינים הדתיים של המוסלמים בירושלים, לרבות ניהול המקומות המקודשים לאיסלאם.
- (2) מתן ביסוי לזיקה בין האוכלוסיה הערבית של ירושלים, באמצעות נבחריה, לבין ממשלה ערבית.
- (3) הפחתת האפשרות המעשית של התערבות ישראלית בעניינים שבניהול המועצה.

(ב) חסרונות לערבים :

- (1) שותפות השלטון הישראלי בקביעת מוסדות מוסלמיים.
- (2) אפשרות התערבות של השלטון הישראלי על-דרך הווסו, בהרכב המועצה, והשפעה על הרכב הנוח לישראל.

סו. מוסדות מוסלמיים : אפשרות ששית - בחירות על-ידי
האוכלוסיה ואישור של ממשלה ערבית בלבד

70. תיאור : כמו האפשרות החמישית בשינוי הלהלן : הזכות שלא לאשר נבחר
והחתימה על כתב המינוי - בידי ממשלה ערבית בלבד.

71. (א) יתרונות לישראל :

(1) הפתרון איננו פוגע בעקרון של אחדות ירושלים.

(2) בהנחה שיהיה ניגוד בין אותה ממשלה ערבית לבין ארגוני-
המחבלים, עשוי הסדר כזה למנוע את השתלטות המחבלים על המועצה.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) הפתרון נותן שליטה בלעדית למדינה ערבית על עניינים
מרכזיים בחיי ערביי ירושלים.

(2) המועצה תהפוך לנציגה מדינית "דה-פקטו" של ערביי ירושלים
חוץ תלות במדינה ערבית.

72. (א) יתרונות לערבים :

(1) הפקעת שליטה ישראלית לגבי בחירתם של מוסדות הדת
המוסלמיים בירושלים.

(2) יצירת נציגות לערביי ירושלים הנשענת על ריבון ערבי.

(ב) חסרונות לערבים :

הפתרון איננו פוגע בשליטת ישראל בירושלים המאוחדת.

73. הערה : יש אפשרות של פתרון המשלב אלמנטים של האפשרויות החמישית
והששית, כגון מינוי באישור ממשלה ערבית בלבד עם זכות וסו של
ממשלת ישראל לגבי נבחר פלוני.

ס"ז. מוסדות מוסלמיים : אפשרות שביעית - מינוי
על-ידי ממשלת ישראל וממשלה ערבית ללא בחירות

74. תיאור : הממשלות, בהסכמה ביניהן, ימנו את חברי המועצה המוסלמית,
ללא שיתוף האוכלוסיה המקומית בהליכי בחירות.

75. (א) יתרונות לישראל :

(1) מובטח מעמד לישראל במינוי המועצה, וכך הימנע בחירת
מועמדים שאינם רצויים לשלטון הישראלי.

(2) למעשה מהווה דרך-מינוי כזאת השלמה ערבית עם שלטון ישראל
בירושלים.

(3) הסכנה בגיבוש מנהיגות מדינית אנטי-ישראלית קטנה מאשר
במועצה נבחרת.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) מכירים בזכותה של מדינה ערבית לקבוע את הרכבם של מוסדות
בירושלים המאוחדת.

(2) קיומה של מועצה ממונה עלול להרחיק מעליה את האוכלוסיה
הערבית בירושלים שחפשי דרכים לגבש לה מנהיגות אחרת גם בעניינים
הדתיים שתפעל נגד המנהיגות ה"רשמית".

76. (א) יתרונות לערבים :

(1) סחן מעמד, אפילו חלקי לממשלה ערבית, במינוי המוסדות בירושלים.
(מה שאינו קיים כיום), חוץ אי-תלות ברצונה של האוכלוסיה.

(2) הצבת סייגים מעשיים להתערבות של השלטון הישראלי בנושאי-
פעילות של המועצה.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) עצם שיתופה של ישראל בנושא מוסלמי סהור.

(2) סכנה של התקוממות האוכלוסיה נגד הרכב כפוי של המועצה.

חלק שלישי: המקומות הקדושים לנוצרים
והמוסדות הנוצריים בירושלים

א. מ ב א

77. (א) כללי:

דיון בבעיות ירושלים מן ההיבט הנוצרי מחייב התייחסות למספר גופים נוצריים שקיימים ביניהם ניגודי אמונה וניגודי אינטרסים גם-יחד. כדי להבין את העמדות, יש צורך בסקירת הנושא מבחינות שונות. הניתוח מרוכז כולו בנספח לפרק זה, המחולק לשבעה פרקים:

- (1) נקודות-ציון בתולדות הנוצרים בארץ-ישראל;
- (2) התהוות העדות הנוצריות;
- (3) המימסד הנוצרי בירושלים;
- (4) מעמדן של העדות הנוצריות במשפט המקומי;
- (5) הסטטוס-קוו והמקומות הקדושים לנצרות;
- (6) מקומות קדושים בירושלים שאינם כלולים במסגרת הסטטוס-קוו;
- (7) עמדת עדות, קהילות וגופים נוצריים אחרים בענייני ירושלים.

(ב) הגדרות:

כדי לדייק בניסוח, נזדקק להגדרות הבאות, לענייני הנוצרים:

- (1) "קהילה" - ציבור מאורגן שיש לו מימסד דתי;
- (2) "עדה" - קהילה המוכרת כעדה דתית לפי דברי-המלך במועצתו על ארץ ישראל, 1922 - 1947, דהיינו חשע עדות שהוכרו בזמן המנדט והעדה העשירית שהוכרה על-ידי ממשלת ישראל (ראה סעיפים 32(א) ו-34(ג) לנספח);
- (3) "כנסיה" - גוף-גג לכמה עדות או לעדה המקומית ולאחיותיה בחו"ל, כגון הכנסייה ה"רומית-קתולית" כגוף-גג לעדות הקתוליות בארץ-ישראל ולכל הקתולים בעולם; הכנסייה ה"אנגליקנית" - כשמדובר בכל המאמינים האנגליקניים הן בארץ והן בחוצה לה (בעברית, בדומה לאותה מלה בשפות אחרות, משמשת המלה "כנסיה" = church גם במשמעות מיבנה המיועד לתפילה).

78. עמדת הכנסיות הנוצריות לגבי הריבונות המדינית על ירושלים :

(א) עמדת הותיקן :

(1) הותיקן נמנע, במתכוון, מלהביע דעה ברורה ומחייבת לגבי הריבונות המדינית שהיה מעדיף לראות בירושלים. באחרונה מדגישים דוברי הותיקן את עניינם בהיבט הרוחני-דתי של ירושלים, אותה הם רואים כעיר השייכת לכל הדתות המונותאיסטיות (פרטים על עמדת הותיקן ראה בסעיפים 58 - 63 בנספח).

(2) הותיקן נמנע מתמיכה מפורשת בבינאום מדיני של ירושלים, ומדבר כיום על ערבויות במספט הבין-לאומי לשמירת אופיה האמור של ירושלים.

(3) עם זאת, אין לשכוח שהותיקן חייב זהירות בנקיטת עמדות, בשל קיומם של מיעוטים קתוליים בארצות ערב ובשל מצבה העדין של לבנון.

(4) ניתן להניח כי "הכנסיות המזרחיות המאוחדות" (שהן קתוליות - פירוס ראה בסעיף 18 בנספח) יתמכו בריבונות ערבית על ירושלים. ראשיהן יושבים בלבנון, בסוריה ובעיראק ובני-עדותיהן הם ערבים.

(ב) עמדת הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית והפטריארכיה הארמנית-אורתודוקסית :

מבלי שיצאו בהכרזות פומביות על כך, חוזרים הפטריארכים של שתי עדות אלה בירושלים ומצהירים שהם מעדיפים שלטון ישראלי בירושלים, ומוכנים לחתום על אמנות עם ישראל לאלתר. נימוקיהם שלושה : חשש מפני הסדר בין ישראל לוותיקן; פחד משלטון ערבי על ירושלים; מצב כלכלי מצויין תחת שלטון ישראל (פרטים על עמדת הפטריארכיות האלה ראה בסעיפים 64 - 72 בנספח).

(ג) עמדת הכנסיות המזרחיות-האורתודוקסיות האחרות (סורים-אורתודוקסים, קופטים אורתודוקסים) :

ניתן להניח כי כנסיות אלה (פירוס ראה בסעיפים 15 ו-27(ד), (ו) בנספח) ינקטו אותה עמדה כמו הכנסיות המזרחיות המאוחדות (פיסקה (א) (4) לעיל) ומאותם טעמים.

(ד) עמדת האוונגליסטים-אפיסקופטים (אנגליקנים) :

עמדתם דומה לעמדת הקתולים. הכמורה שלהם היא פרו-ערבית וחלק ממנה (לא ערבים בלבד) מעדיף שלטון ערבי על שלטון ישראלי (ראה גם סעיף 73 בנספח).

79. הנחות מדיניות :

(א) אחדות העיר :

ירושלים המאוחדת היא בירת ישראל, ואין להסכים לפתרון הפוגע באחדותה של ירושלים הישראלית.

(ב) חופש הגישה למקומות הקדושים :

תישמרנה זכויות הנוצרים בהתאם לסעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים שזו לשוננו : "המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם, או ברגשותיהם כלפי אותם מקומות".

(ג) השליטה במקומות המקודשים לנוצרים :

(1) תהא עמדת ישראל לגבי החביעות הערביות למקומות המקודשים ללאסלאם אשר תהיה, אין לראות במדינות ערב, או במי מהן, את הדובר המוסמך של האינטרסים הנוצריים במקומות המקודשים לנוצרים וברכעים הנוצריים בין החומות. לפיכך נניח כי ממשלת ישראל לא תסכים לשליטה ערבית ברבעים ובמקומות אלה.

(2) מאידך אומדות מדינות ערב, מטעמים מובנים, על ריבונות ושליטה ערביים במזרח ירושלים. מותר להניח שהמימסדים הנוצריים המצויים במדינות ערב יצטרפו לדרישה זאת (ראה פסקאות (א)(4), (ג) ו-(ד) בסעיף 78 לעיל).

(ד) השתתפותן של הכנסיות הנוצריות במשא-ומתן להסדר :

(1) הנסיון ההיסטורי מלמד שכל-אימת שנדון הסדר מדיני-בינלאומי לגבי ארץ-ישראל, תבעו הכנסיות הנוצריות הגדולות (קרי: אלה שיש להן זכויות במקומות הקדושים, בהתאם לסטטוס-קוו) מעמד בדיונים עצמם והבטחת זכויותיהם במקומות הקדושים; (ראה סעיפים 62, 65 ו-69 בנספח).

(2) הסכמת ישראל לקיום משא-ומתן עם גורם נוצרי אחד בלבד (כגון - הוטיקן) מעורר סערת-רוחות בקרב המימסדים של הכנסיות האחרות ויהיו לכך גם השלכות בינלאומיות (ראה ס"ק (ה) הבא).

(3) צפויה גם תביעה מצד גופים נוצריים, כנסייתיים ואחרים, שאינם נמנים עם שלוש העדות הגדולות, כי ישתפו אותם בדיונים, או כי יבטיחו את זכויותיהם.

(ה) השתתפותן של מדינות במשא-ומתן - כאפוסטרופוסות של כנסיות, עדות וקהילות נוצרות :

(1) כמסורת היסטורית פעלו ממשלות צרפת, איטליה, ספרד ובלגיה לקידום האינטרסים של הכנסיה הקתולית; ממשלת רוסיה - כאפוסטרופוס של הכנסיה היוונית-אורתודוקסית והכנסיה הארמנית-אורתודוקסית; ממשלת אנגליה - כאפוסטרופוס של הכנסיה האוונגליית-אפיסקופלית (אנגליקנים); ממשלת גרמניה - לגבי הלותרנים; ממשלת אתיופיה - לגבי הכנסיה האתיופית-אורתודוקסית. אפוסטרופוסות זאת באה לידי ביטוי הן בהשתתפות בהסכמים בינלאומיים בנושאים הנוגעים לכנסיות אלה, והן בפעולות דיפלומטיות שוטפות בעבר ובהווה במישור בין-ממשלתי.

(2) בשנים האחרונות ניכרה פעילות של ממשלות ארצות סקנדינביה וארצות-הברית להגנת אינטרסים של הלותרנים; ממשלת יוון - לגבי הכנסיה היוונית-אורתודוקסית; ממשלת מצרים - לגבי הכנסיה הקופטית-אורתודוקסית; ממשלת ארצות-הברית - לגבי כנסיות וכיתות פרוטסטנטיות שונות ולגבי הכנסיה הרוסית בגולה. לאחרונה אף נשמעו קולות בזכות אפוסטרופוסות לבנונית על אינטרסים נוצריים בירושלים, וזאת כדי לבצר את מעמדה בין מדינות ערב.

(ו) שינויים בהשקפות הנוצריות על בינאום מדיני של ירושלים :

(1) ליוונים-אורתודוקסים ולארמנים - שתיים מבין שלוש העדות הגדולות - אין ענין בבינאום העיר (ראה סעיף 78 (ב) לעיל).

(2) הקתולים אינם מדברים כיום על בינאום טריטוריאלי, אלא על "מעמד מוכר במשפט הבינלאומי" (בשל הטעמים האמורים בפסקאות (3) ו-(4) להלן). עם זאת לא דחו בלשון מפורשת את רעיון הבינאום (ראה סעיף 78 (א) לעיל).

(3) קיים הבדל יסודי בין העולם של חבר הלאומים או של האומות המאוחדות בשנת 1947 - עם רוב גדול של מדינות נוצריות - לבין האו"ם של היום : עכשיו מהוות המדינות המוסלמיות את הקבוצה הגדולה ביותר; הצטרפו מדינות לא-נוצריות רבות מאסיה, וגם אוהן מדינות אפריקאיות שבחוקותיהן אין התייחסות דתית עלולות לתמוך בגוש הערבי. המצב נהיה חמור עוד יותר מבחינה זאת, לאור התעצמותן המדינית של ארצות מוסלמיות עשירות בנפט (לא רק מדינות ערב, אלא גם מדינות כאינדונזיה וניגריה).

(4) נוסף לכך, במערכת היחסים הבינלאומיים דהיום, מתן מעמד לאו"ם בענייני ירושלים פירושו חיזוק השפעת הגוש הקומוניסטי.

(ז) יחס היהדות והאיסלאם לירושלים - בעיני הנוצרים :

(1) הנצרות לפלגיה חרדה ממה שנקרא בפיה "ייהוד ירושלים" (ראה סעיפים 59 - 74 בנספח).

(2) הנוצרים מעוניינים בהצעות של ממשלת ישראל שישכנעו את העולם הנוצרי כי אין בכוונת ישראל להשליט דת אחת בעיר על פני שאר הדתות, לא במישרין, ואף לא בדרכי-עקיפין.

(3) ניתן להוכיח, על-ידי הדגמות היסטוריות, ועל-ידי הבהרת המצב המשפטי הקיים, כי האסלאם - להבדיל מן היהדות - הוא אשר חתר לקיים דומיננטיות ברורה על הנצרות. לגבי מקומות קדושים : גירוש הקתולים מן הצנאקולום והפיכתו לוקף מוסלמי; החזקת המפתחות של הקבר הקדוש בידי מוסלמים; יצירת "משלט מוסלמי" צמוד לכנסיית הקבר הקדוש ומניעת תיקונה; הפיכת "כנסיית עלייתו של ישו לשמיים" לוקף מוסלמי; הצמדת מיסגדים לכנסיות - או הקמתם סמוך להן - כעניין שבשיטה, ועוד כהנה וכהנה. יתר על-כן : ליהודים אין כל התחייבויות שבדתם המכוונות למנוע שליטה נוצרית גמורה ומוחלטת במקומות המקודשים לנצרות. לעומת-זאת מעוגנת הדומיננטיות המוסלמית על המקומות העיקריים הקדושים לנצרות בהלכה ובמסורת מוסלמית קדומה, הקובעת עדיפות למוסלמים על בני דתות אחרות, והקשורה לכיבוש העיר לראשונה בידי המוסלמים ולשחרורה מן הצלבנים. ניתן להניח כי התחייבויות היסטוריות אלה לא יניחו למוסלמים לתת לנוצרים מעמד שווה למוסלמים ובפרט לא לוותר לנוצרים ויתורים של ממש לגבי המצב הקיים.

(4) בהקשר זה צריך להסביר לנוצרים כי הבטחות כלליות של הערבים בנדון - ספק רב אם יכובדו, והנסיון הירדני - יוכיח. דווקא עקב השלטון הישראלי בירושלים בוטלו הגבלות שהסילו הירדנים על רכישת-מקרקעין בידי גופים כנסייתיים, על אגודות צדקה וסעד "זרות" ועל מערכות החינוך הכנסייתיות (ראה סעיפים 9(ג) ו-34(ו) בנספח).

(ח) הנחות טקטיות המשחמעות מן האמור בפיסקאות (ד) - (ז) לעיל לגבי עמדת ממשלת ישראל :

(1) על ממשלת ישראל להשתדל לנהל משא ומתן בו-זמני (אך לאו-דווקא בצוותא) עם שלוש העדות הגדולות.

(2) יש לזכור את ההבדל היסודי בין הקתולים לבין היוונים-אורתודוקסים והארמנים : בשם הקתולים הדובר המכריע הוא הוטיקן, ואילו בשם שתי העדות האחרות - בעלי הדעה הקובעת הם הפטריארכים של ירושלים, והם בלבד (ראה סעיף 28 של הנספח).

(3) ככלל יש לשאוף לכך שמשא-ומתן בדבר זכויות הנוצרים ינוהל עם ראשי הגופים הדתיים, להבדיל מן הממשלות הזרות המשדלות לפעול כאפוטרופסות שלהם. בעיקר אמורים הדברים לגבי הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית והארמנית.

(4) עם זאת יהיו מצבים שבהם יתבעו ממשלות מסוימות לדבר בשם כנסיות, כשכנסייה פלונית היא הכנסייה הלאומית של מדינה זו או אחרת : ממשלת ברית המועצות בקשר לזכויות הפטריארכיה של מוסקבה לעומת זכויות הכנסייה הרוסית בגולה (ראה סעיף 76 בנספח); אתיופיה - בקשר לסכסוך עם הקופטים על דיר-אל-סולטאן (ראה סעיפים 53 ו-77 בנספח); אנגליה - לגבי האנגליקנים; ובמידה מסויימת - מצרים, שלפי חוקתה היא מדינה מוסלמית, אולם הרוב המכריע של הקופטים-אורתודוקסים בעולם יושב בתוך גבולותיה. ברור שבמקרה כזה הופך הנושא הדתי להיות חלק ממסכת העניינים המדיניים.

(5) מתחייבת הצגת אפשרויות מפורטות במידה מספקת כדי שניתן יהיה לשכנע את הנוצרים כי אין ישראל מתכוונת לפגוע בירושלים, זו החומרית וזו הרוחנית, כעיר המקודשת לכל שלוש הדתות המונותאיסטיות, וכי מעמדם של הנוצרים לעדותיהם ובמקומותיהם לא יהיה נחות ממעמדם של היהודים.

(ט) השפעות של הצעות ישראל בדבר מעמד הנוצרים ומקומותיהם על מעמד המוסלמים ומקומותיהם :

יש להניח כי הצעות שיחייסו למעמד המקומות הקדושים, למעמד ראשי העדות, לזכויות-יחר של מוסדות נוצריים בענייני מסים ולנושאים אחרים, יביאו דרישה למתן אותן הטבות חומריות למוסלמים. יצויין כי המוסלמים מתנגדים להגדרתם כעדה דתית (ואכן לא הוגדרו כך מעולם, אף לא בזמן המנדט). פרטים לגבי דרישותיהם של המוסלמים ראה בסעיפים 51 - 76 לעיל.

ב. מקומות קדושים ומוסדות נוצריים : אפשרות ראשונה - העמדתם תחת שלטון בינלאומי

80. תיאור :

(א) שטח רצוף הכולל את הר-הזיתים, הר-המוריה (בחלקו הנוצרי - ויה דולורוזה) הר-ציון והרבעים הנוצריים בין החומות, יועמד תחת שלטון בינלאומי בהנהלת נציגי מדינות שייבחרו על-ידי מועצת הבטחון או העצרת (ע"א או בלי נציגות של ישראל או של מדינה ערבית).

(ב) השטח לא ייכלל בשטח ישראל או בשטח של מדינה ערבית.

(ג) מעמדן של הכנסיות, העדות והקהילות הנוצריות, לרבות זכויותיהן במקומות הקדושים, ייקבעו על-ידי מוסדות או"מ.

(ד) חוקם בשטח מערכת מינהלית ומשפטית עצמאית לטיפול בכל ענייני המשפט והמינהל - לרבות שלום הציבור - ותהיה כפופה אך ורק לאו"מ.

(ה) שירותים חיוניים (חשמל, מים, ביוב, פינוי אשפה) יינתנו לשטח לפי הסכם בין או"מ לבין ישראל, או לבין מדינה ערבית.

81. (א) יחרונות לישראל :

אין.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) נוגד את הנחת-היסוד בדבר אחדות ירושלים, ובירת ישראל.

(2) במבנה הנוכחי של או"מ יביא הבינאום להשתלסות הערבים ומדינות אחרות עויינות לישראל על חלק נכבד של ירושלים.

(3) ההסדר רצוף מכשולים כלכליים, מינהליים ומשפטיים שאין להם פתרון מעשי, הנובעים מרציפות טריטוריאלית של השטח עם המדינות השכנות (אף הצעות או"מ בדבר בינאום ירושלים מן השנים 1948 - 1950 אינן נותנות פתרון לבעיות שיתעוררו).

82. (א) יתרונות לערבים :

(1) עדיף על שליטה ישראל בירושלים;

(2) יובטח לערבים מעמד על-ידי השתתפות בגוף המנהל, ובמשך הזמן - השתלסות עליו.

(3) האוכלוסיה הערבית הנוצרית שאינה ערה למצב כפי שיתהווה בסווח הבינוני והארוך, עלולה לראות פתרון זה ברצון.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) אין ריבונות ערבית;

(2) אין ייצוג לאוכלוסיה הערבית המקומית;

(3) השפעת המדינה הערבית עלולה להיות שולית, לעומת השפעת ארגוני מחבלים, או מדינות הנפט הערביות.

(3) מכשולים כלכליים, מינהליים ומשפטיים שאין להם פתרון מעשי, הנובעים מרציפות טריטוריאלית של השטח עם המדינות השכנות.

83. (א) יתרונות לנוצרים :

(1) הפקעה, לפחות תיאורטית, של שליטה יהודית או מוסלמית בשטח הכולל מקומות קדושים.

(2) אפשרות להבטיח, במסגרת המשפט הבינלאומי, מעמד וזכויות-יתר למקומות, למוסדות, ולראשי כנסיות, עדות וקהילות.

(3) לטווח קצר - הגברת ההשפעה של הותיקן לעומת כנסיות אחרות.

(ב) חסרונות לנוצרים :

(1) השתלטות הדרגתית של העולם האסייתי-אפריקאי הלא-נוצרי על ירושלים, חוץ השפעה גוברת והולכת של המדינות המוסלמיות.

(2) הגדלת השפעתו של הגוש הקומוניסטי.

(3) הפחתת השפעתם של הגופים הנוצריים במקומות הקדושים ועל הנעשה בשטח. לטווח ארוך יותר - ישפיע הדבר גם על הותיקן. נוסף לכך - סכנה לסטטוס-קוו מבחינת מי שהם בעלי הדעה מכוחו כיום.

(4) מצבים של קפאון בחיי-יום-יום ובחיקונים המקומות הקדושים עקב חילוקי דעות בין המדינות המיוצגות בהנהלה, או בין העדות עצמן (בהקבלה למצב ששרר בעת השלטון העותומני, כאשר סכסוכים בין המעצמות השחקפו בסכסוכים הבינעדתיים).

(5) קשיים הנובעים מן המכשולים הכלכליים, המינהליים והמשפטיים הכרוכים בבינאום.

(6) פוליטיזציה של המקומות הקדושים.

ג. מקומות קדושים ומוסדות נוצריים : אפשרות שניה -
העמדת המקומות הקדושים שלגביהם הוגדר ה"סטטוס-קוו"
תחת שלטון בינלאומי

84. תיאור :

(א) חמשת המקומות שה"סטטוס-קוו" חל עליהם (ראה סעיף 36 לנספח) יועמדו תחת שלטון בינלאומי : כנסיית הקבר הקדוש; דיר-אל-סולטן; מקום עלייתו של ישו לשמיים; קבר הבתולה מרים; כנסיית המולד בבית-לחם. המקומות ינוהלו בידי נציגי מדינות שייבחרו על-ידי מועצה הבטחון או העצרת (אפשרות כזאת יכולה לכלול גם מקומות מקודשים אחרים).

(ב) המקומות לא ייכללו בשטחן של ישראל או ירדן.

(ג) זכויות הכנסיות, העדות והקהילות הנוצריות, לרבות זכויותיהן במקומות הקדושים ייקבעו על-ידי אחד מגופי האו"ם.

(ד) מערכת מינהלית ומשפטית עצמאית תספל בכל ענייני המשפט והמינהל - לרבות שלום הציבור - ותהיה כפופה אך ורק לאו"ם.

(ה) שירותים חיוניים יינתנו למקומות האלה לפי הסכם עם ישראל או עם מדינה ערבית.

85. (א) יחרונות לישראל :

(1) נשמרת הנחה-היסוד בדבר אחדות ירושלים כבירת ישראל.

(2) ישראל תהיה פטורה מאחריות לנעשה במקומות אלה.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) ההסדר נותן מעמד לאו"ם בחוף ירושלים, וממילא תהיה השפעה רבה למדינות העויינות לישראל על הנעשה בחוף העיר.

(2) מכשולים כלכליים, מינהליים ומשפטיים, שאין להם פתרון מעשי, הנובעים מקיום "איים בין-לאומיים" בחוף שטח של מדינה ריבונית.

(3) סכנה של חיכוכים מחמידים עם גוף שיהיו בו מדינות עויינות לישראל (אפילו כדי רוב).

86. (א) יחרונות לערבים :

(1) עדיף על שליטת ישראל במקומות הקדושים.

(2) מעמד לערבים על-ידי השתתפות בגוף המנהל והשפעה עליו, נוסף להשפעתם העקיפה דרך המוסדות המרכזיים של האו"ם.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) אין ייצוג לאוכלוסייה הערבית המקומית.

(2) השפעת ירדן עלולה להיות שולית לעומת השפעתן של ערב הסעודית ושאר מדינות הנפט הערביות.

(3) מיכשולים כלכליים, מינהליים ומשפטיים שאין להם פתרון מעשי, הנובעים מקיום "איים בין-לאומיים" בחוץ שטח של מדינה ריבונית.

87. (א) יחרונות לנוצרים :

(1) הפקעה, לפחות תיאורטית, של שליטה יהודית או מוסלמית במקומות הקדושים העיקריים.

(2) אפשרות להבטיח במסגרת המשפט הבינלאומי מעמד וזכויות-יתר למקומות הקדושים ולעדות השולטות בהם.

(3) לטווח קצר - הגברת ההשפעה של הותיקן לעומת כנסיות אחרות.

(ב) חסרונות לנוצרים :

(1) כמו בסעיף 83(ב).

(2) היעדר פתרון לתביעות הכנסיות, העדות והקהילות בדבר מעמד וזכויות-יתר לראשיהן ולמוסדותיהן.

ד. מקומות קדושים ומוסדות נוצריים : אפשרות שלישית - ועדה בינלאומית לפיקוח על המקומות הקדושים

88. תיאור :

(א) חוקם ועדה בינלאומית שמושבה בירושלים.

(ב) לגבי הרכב הוועדה ייתכנו שתי אפשרויות-משנה :

(1) מינוי מדינות על-ידי מועצת הבטחון;

(2) מינוי אישים על-ידי המזכיר הכללי.

(ג) הועדה תדווח למוסדות או"ם על מצב המקומות הקדושים ועל היחס אליהם ואל הגופים הדתיים.

89. (א) יתרונות לישראל :

- (1) נשמרת הנחת-היסוד בדבר אחדות ירושלים כבירת ישראל.
- (2) נמנעים הקשיים הנובעים משליטה טריטוריאלית של או"ם בשטח או במקומות כל שהם.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) כפי האמור בסעיף 85(ב)(3) לעיל.
- (2) במינוי לפי סעיף 88(ב)(1) יל תהיה לישראל פחות השפעה מאשר במינוי לפי סעיף 88(ב)(2).

90. (א) יתרונות לערבים :

ייחכן מעמד לערבים על-ידי השתתפות בועדה והשפעה עליה.

(ב) חסרונות לערבים :

- (1) למעשה תישאר שליטה ישראלית טריטוריאלית על המקומות הקדושים.
- (2) השפעת ירון עלולה להיות שולית לעומת השפעתן של מדינות הנפש הערביות.

91. (א) יתרונות לנוצרים :

- (1) הבטחת פיקוח בינלאומי על המקומות הקדושים ועל היחס לנוצרים.
- (2) לטווח קצר - הגברת ההשפעה של הוטיקן לעומת כנסיות אחרות.

(ב) חסרונות לנוצרים :

- (1) הועדה תהיה נחונה להשפעת העולם האסייתי-אפריקאי על ירושלים, תוך השפעה גוברת והולכת של המדינות המוסלמיות.

(2) הגברת ההשפעה של הגוש הקומוניסטי.

(3) נוכחות גורם בינלאומי עשויה ללבוח סכסוכים פנימיים בין הגופים הנוצריים, עקב "בחישה" מבחוח, ולסכן את מעמדם של הנהנים העיקריים כיום מן הסטטוס-קוו.

ה. מקומות קדושים ומוסדות נוצריים : אפשרות רביעית -
כינון מועצה נוצרית למקומות הקדושים ולגופים הנוצריים

92. תיאור :

(א) חוקס מועצה דתית נוצרית, שתקבל גושפנקה בחקיקה של מדינת-ישראל (אפשר שגם בחקיקה ירדנית ובאמנה בין-לאומית).

(ב) (1) חברי המועצה יהיו ראשי עשר העדות הדתיות (ראה סעיפים 32(א)(1) ו-34(ג) לנספח) וכך ראשי הקהילות הקופטית-אורתודוקסית, הלותרנית, וגוף-הגג של הפרוטסטנטים.

(2) אפשרות אחרת : המועצה תהיה מורכבת מראשי עשר העדות ותוכל לצרף אליה כחברים או כמסקיפים, את ראשי הקהילות האמורות, כולן או מקצתן. בהקשר זה יש לזכור כי העדה הלותרנית הוכרה כעדה דתית בירדן בשנת 1959 (ראה סעיף 33(א) לנספח), אף שלא הוכרה בישראל.

(ג) יושבי-ראש המועצה (Joint Chairmen) יהיו : הפטריארך היווני-אורתודוקסי, הפטריארך הארמני, ואחד משני אלה - הקוסטוס די טרה סנקטה או הפטריארך הלטיני. כל יושב-ראש יכהן ברוטציה בסדר המפורט לעיל. היושב-ראש התורן חייב לכנס את המועצה אם נחבקש לעשות כן על-ידי אחד מיושבי-הראש האחרים או על-ידי רוב חברי המועצה.

(ד) תפקידי המועצה יהיו אלה, כולם או מקצתם :

(1) לייצג את נוצרי ירושלים כלפי השלטון המרכזי והעירוני וכלפי כל מדינה או ארגון של מדינות;

(2) לדרוש לאו"ם אחת לשנה על מצב המקומות הקדושים ומעמד הנוצרים בירושלים;

(3) לתווך - ללא זכות הכרעה - בסכסוכים בין עדות או קהילות;

(4) להכין הסדרים מפורטים, ללא זכות הכרעה, בכל ענין הנוגע ליחסים בין הנוצרים לבין עצמם;

(5) לקיים מגעים בענייני דת ובעניינים אחרים עם ראשי היהדות והאסלאם בירושלים.

93. הערה : חברי מועצה זאת יכולים להיות חברים גם במועצה רחבה יותר, עם תפקידים דומים, שבה יהיו מיוצגות אף הדתות המונותיאיסטיות האחרות.

94. (א) יתרונות לישראל :

(1) מוסדרת הכרה מוסדית נוצרית בשליטת ישראל בירושלים.

(2) ההסדר הולם את התפיסה הישראלית כי ענייני דת חייבים לקבל טיפול מידי ראשי הדתות.

(3) נחסמת הדרך, לפחות באורח חלקי, בפני השפעת גורמים עויינים לישראל על ענייני הנוצרים בירושלים.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) במועצה בהרכבה המוצע מיוצגות העדות המזרחיות הקטנות (קהוליות ושאינן קהוליות) מעל ומעבר לייצוגן באוכלוסיה. אין מנוס מכך נוכח קיומן של עדות מוכרות, כמוסד משפטי זה מאות בשנים - הכרה שנתחדשה בדברי-המלך במועצה, 1922 - 1947. בקרב עדות אלה גדולה ההשפעה הערבית (ראשי רובן יושבים בארצות-ערב). נוסף לכך ניכרת התעצמות ההשפעה הלאומית של האוכלוסיה הערבית הנוצרית בעדה הלטינית ובעדה האנגליקנית. במרוצת הזמן קיימת סכנה של השפעה כזאת גם על מנהיגות העדה היוונית-אורתודוקסית, במצב דברים זה עלולים הערבים בכלל - וערביי ירושלים בפרט - להגיע לכלל השפעה מכרעת במועצה, ולנסות לנצלה למטרותיהם המדיניות.

(2) אף ללא התגברות ההשפעה הערבית, תהווה המועצה קבוצה-השפעה בנושאים שונים. עלולים להיווצר חיכוכים עם המועצה בנושאים פוליטיים שונים ובכללם מדיניות ישראל בשאלות יישוב ירושלים ותיכנונה, ובנושאים זם-יומיים הנוגעים למסים ולשירותים.

95. (א) יתרונות לערבים :

לטווח ארוך - השפעה ערבית ניכרת, ואולי מכרעת על ענייני הנוצרים בירושלים (ראה סעיף 94(ב)(1) לעיל).

(ב) חסרונות לערבים :

- (1) הכרח המימסד הנוצרי בשליטת ישראל בירושלים.
- (2) יצירת קשרים הדוקים בין ישראל לבין המימסד הנוצרי, הגברת חלוחו של מימסד זה בשלטונות ישראל ובעקבות זאת הגברת השפעה ישראל על תולם הנוצרי.

96. (א) יתרונות לנוצרים :

(1) הבטחת מעמד לנצרות בירושלים ללא אפשרות של התערבות ישראלית או אחרת בהרכב הגוף ובפעולותיו.

(2) מניעת השתלטותה של עדה אחת על-חשבון עדה אחרת, בהתערבות או ללא התערבות של מדינה כל שהיא.

(3) יצירת מסגרת לקיום יחסים הוגנים וטובים בין העדות הנוצריות לבין עצמן, ובינן לבין היהודים והמוסלמים.

(ב) חסרונות לנוצרים :

בשל ריבוי העדות המוכרות הקתוליות עלולות העדות הלא-קתוליות לסעון על קיפוח.

97. הערות :

- (א) ניתן למנוע את החסרון האמור בסעיף 96(ב) לעיל, אם התקבל אחת החלופות של הוספת ראשי קהילות שאינן עדות (ראה סעיף 92(ב)(2) לעיל). אפשרות אחרת היא לתת למספר קהילות מעמד של עדות מוכרות לפני הקמת המועצה.

(ב) בהיות המועצה גוף שאין לו סמכויות-הכרעה בענין כלשהו, הרי מתמעטת סכנת השתלטות על המועצה מצד כנסייה זו או אחרת.

(ג) גם יצירת המוסד של שלושה יושב-ראש ברוטציה תורמת לאיזון.

(ד) ייתכן שתבוא דרישה כי הפטריארך היווני-אורתודוקסי יקבל מעמד בכיר בין השלושה, כי משרה זו היא מבחינה היסטורית הותיקה ביותר.

ו. מקומות קדושים ומוסדות נוצריים: אפשרות חמישית - שמירת המצב הקיים

98. תיאור :

(א) הסטטוס-קוו במקומות הקדושים נשאר בעינו ללא מעשה חקיקה כלשהו.

(ב) מעמדם של ראשי העדות אף הוא נשאר ללא הסדר חקיקתי.

(ג) גופים כנסייתיים מסויימים נהנים לגבי פריסים פיסקליים מסויימים, מחסות של ממשלות זרות (ראה סעיף 34(ד) בנספח) מבלי שזכויותיהם יוסדרו באופן אחיד.

(ד) נשמרות עצמאותן וסמכויותיהן של מערכות בתי-הדין הדתיים של העדות המוכרות, בהתאם לחוק הקיים.

99. (א) יתרונות לישראל :

(1) שמירת שלטון ישראל במקומות הקדושים.

(2) בהעדר הסדרים חקיקתיים גדולה התלות של הכנסיות השונות בממשלת ישראל.

(3) אין מסגרת נוצרית משותפת העלולה להוות קבוצת בעלת השפעה בעניינים מדיניים.

(4) אין השפעה ערבית מקומית אפקטיבית על ענייני הנוצרים בירושלים.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) נמנעה הכרה רשמית של הגופים הנוצריים בשלטון ישראל בירושלים.
- (2) קיימים חיכוכים בעניינים כלכליים שונים ובשאלות מסיס יומיומיות עם כל אותם גופים שאינם נהנים מחסות ממשלות צרפת ואיטליה (ראה סעיף 34(ד) של הנספח). ההפליה בין גופים כנסייתיים אלה לאחרים יוצרת התמררות.
- (3) נוצר "שיחוף של חסדות" בין שלוש העדות העיקריות : הקתולים רואים בהיעדר ערובות משפטיות סכנה למעמד הנצרות בירושלים; ואילו היוונים-אורתודוקסים והארמנים חוששים מהסדר בין ממשלת ישראל לבין הותיקן בשאלות הסטטוס-קוו שיהיה על-חשבון שתי העדות האלה. שיחוף החסדות עלול להביא לשיחוף פעולה בין השלוש וליצירת קו-פעולה משותף ואחיד כלפי השלטון הישראלי.

100. (א) יתרונות לערבים :

- (1) היעדר הכרה נוצרית רשמית בשלטון ישראל בירושלים.
- (2) אפשרות לסעון כי ישראל איננה מעוניינת בשום הסדר, וזאת כדי לקדם את חוכניותיה לייחוד ירושלים.

(ב) חסרונות לערבים :

- (1) המקומות הקדושים נשארים בשליטה ישראלית.
- (2) הגברת החלות של הגופים הנוצריים בשלטון הישראלי.
- (3) הקושי בהפעלת השפעה ערבית, מקומית או אחרת, על ענייני הנצרות בירושלים.

101. (א) יתרונות לנוצרים :

- (1) בעיקר לגופים הקתוליים - המצב הקיים מאפשר להתחמק מהכרה רשמית בשלטון ישראל בירושלים;
- (2) בעיקר ליוונים-אורתודוקסים ולארמנים - עקב נכונותם לשיחוף פעולה עם שלטונות ישראל על רקע של הסתייגות מסויימת

מצד גופים קהוליים ואנגליקנים, זוכים הם בסופו של דבר ליחס טוב במיוחד. ולהגברת השפעתם לעומת עדות וקהילות אחרות, תוך קיום חירות גמורה בענייניהם הפנימיים והחיצוניים, לרבות חופש פעולה בענייני כלכלה, חינוך ותרבות.

(ב) חסרונות לנוצרים

(1) היעדר הסדר תחיקתי בעל גושפנקה בינלאומית צופן, מבחינתם, סיכונים לגבי מעמדם בעתיד (ראה סעיף 99(ב)(3) לעיל).

(2) קיימים קשיים כלכליים מסויימים ובענייני מסים, והגופים שאינם בחסות צרפת ואיטליה יוצאים מקופחים מכך.

(3) הותיקן איננו יכול לשפר את מעמדו לעומת היוונים-אורתודוקסים והארמנים.

ז. מקומות קדושים ומוסדות נוצריים : אפשרות ששית - חלוקת ירושלים

102. תיאור :

העברת הריבונות על שכונות ערביות במזרח ירושלים (בתוך החומות ומחוצה להן) לשלטון של מדינה ערבית תוך הפרדה גמורה מישראל.

103. (א) יתרונות לישראל :

הסרת אחת מאבני-הנגף העיקריות במו"מ עם הערבים.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) נוגד את הנחת-היסוד של ירושלים מאוחדת ובירת ישראל.

(2) האפשרות איננה עשויה להתקבל על דעתו של גורם ישראלי בר-משקל.

104. (א) יתרונות לערבים :

קבלת דרישתם המירבית לגבי ירושלים.

(ב) חסרונות לערבים :

איך.

105. (א) יתרונות לנוצרים :

(1) לטווח ארוך - אין.

(2) לטווח קצר - חיזוקן של מספר עדות מקומיות שנהנו מתמיכה של השלטון הירדני.

(ב) חסרונות לנוצרים :

(1) דומיננטיות מוסלמית על המקומות הקדושים והמוסדות הנוצריים.

(2) לטווח ארוך - השתלטות ערבית על המימסד הדתי, שפירושה הפחתת השפעתו של הוטיקן על עדותיו, וירידת השפעתה של הכמורה היוונית על ענייני העדה היוונית-אורתודוקסית (הקתולים והיוונים-אורתודוקסים מהווים ביחד את הרוב המכריע של נוצרי ירושלים). סכנה למעמדה של הפטריארכיה הארמנית (בגלל העדר בסיס מספרי של ממש בקרב האוכלוסיה).

(3) ירידת קרנה של הנצרות בירושלים, ובעקבותיה המשך מגמות ההגירה של נוצרים מן העיר שהיו קיימות במשך כל תקופת השלטון הירדני. כנגדה - גידול האוכלוסיה המוסלמית של העיר, הוך השתלטותה על תחומי העסקים והמגורים של הנוצרים.

(ג) הערה : אין להניח שהגופים הנוצריים ייחלצו למלחמה גלווייה נגד האפשרות של חלוקת העיר. זאת בשל כמה טעמים : הפילוגים בינם לבין עצמם; חשש פן יבולע לנוצרים במדינות ערב; סכנה של פגיעה ביחסים בין המימסדים הנוצריים בירושלים לבין העדות הנוצריות במדינות ערב; עמדתו של הציבור הערבי בירושלים (נוצרים וסאינם נוצרים); ובעיקר - הכרת הגופים הנוצריים כי ההכרעה בשאלה זאת של חלוקת העיר - איננה בידיהם.

ח. מקומות קדושים ומוסדות נוצריים : אפשרות שביעית - הסדר תחיקתי שיתן תוקף לסטטוס-קוו, למעמד ראשי העדות ולזכויות של המוסדות הנוצריים

106. תיאור :

(א) אפשרות זאת אפשר להתייחס אליה ביחד עם האפשרות השלישית או הרביעית. (ראה סעיפים 88 ו-92 לעיל).

(ב) ממשלת ישראל תביא לחקיקת חוק לירושלים אשר יבטיח, בין השאר, את העניינים הבאים, כולם או חלקם, כפי שיוסכס. החקיקה מכוונת להשיב על דרישות הנוצרים כמחואר בפרק השביעי של הנספח, תוך שמירה על הנחות היסוד המדיניות העיקריות, שבפיסקות (א) ו-(ב) לסעיף 79 לעיל:

- (1) הכרזה כללית בדבר התחייבות לשמור על ירושלים כעיר המקודשת לשלוש האמונות המונותיאיסטיות ובדבר זכותם של החושבים, מכל שלוש הדתות, לחיות בה בתנאי חירות ושיוויון.
- (2) הכללת הוראות חוק השמירה על המקומות הקדושים, וכך עריכת הסדרים לתנועה מן המקומות הקדושים ואליהם כאשר חלים אותה עת עצמה חגיהן של כמה עדות נוצריות או של דתות אחרות.
- (3) קיום הסטטוס-קוו במקומות הקדושים, כפי שנקבע סופית במאה שעברה, תוך התחייבות להימנע משינויו.
- (4) ייקבעו הוראות מיוחדות בדבר כניסת אנשי צבא, משטרה, או אנשי מרות אחרים למקומות קדושים, כניסה כזאת לא תיעשה ללא הסכמת הממונה על אותו מקום קדוש, אלא במקרים יוצאים מן הכלל.
- (5) מינוי ראש עדה או קהילה או גוף כנסייתי אחר אינו סעון אישור ממשלת ישראל.
- (6) תינתן חסינות לראשי-עדות או לראשי גופים כנסייתיים בפני הליכים פליליים, זולת אם הוסרו מכהונתם על-ידי מי שמונה לכך לפי דיניהם.
- (7) ראשי עדות או ראשי גופים כנסייתיים יהיו חסינים בפני חיפושים על גופם, בחפציהם או בבחיהם, אלא במקרים יוצאים מן הכלל.
- (8) ראשי עדות או ראשי גופים כנסייתיים לא יכפו אותם להופיע בעדים בהליך משפטי כל שהוא.
- (9) בתי המשפט בישראל לא יתערבו בסכסוכים בין אנשי כמורה לבין מוסדותיהם, או בין בני העדה או הקהילה לבין המוסדות הדתיים בעניינים הנוגעים לרכוש העדה או הקהילה.

(10) תותר תנועה חופשית של אנשי-דת וישיבתם בירושלים לפי בחירתם, זולת מטעמי בטחון או לפי בקשת הגוף הכנסייתי הנוגע בדבר.

(11) איש-דת או ראש גוף כנסייתי לא יהיה תייב לקבל אזרחות ישראלית.

(12) מעמדם של בתי-הדין הנוצריים יישאר במתכונתם הקיימת. (עלולה להתעורר כאן שיה, כי השלטון הירדני הרחיב סמכויותיהם - ר' סעיף 33(ב) בנספח).

(13) מתן פטורים ממסים ומתשלומי-חובה אחרים, ממסלתיים ועירוניים, לגבי נכסים ואנשים, במתכונת של נורמות אחידות הקבועות בהסדרים; קביעת הוראות בדבר החזקת מטבע חוץ וביצוע פעולות בו.

(14) פטורים ממסים ומתשלומי-חובה אחרים, במידה שיוסדרו, יינתנו לאנשי-דת נוצריים ולמוסדות נוצריים באמצעות ראש העדה או ראש הגוף הכנסייתי המוסמך (להבדיל מנתינתן באמצעות נציגויות של מדינות זרות).

(15) עדות, קהילות וגופים כנסייתיים אחרים יהיו זכאים להכרה אישיות משפטיות, ייהנו מחופש ההתאגדות והעיסוק החברתי והכלכלי ולא יחולו עליהם הגבלות לעומת גופים ואנשים אחרים במדינה. הם יהיו חסינים בפני הפקעת קרקעותיהם (למעט שימושים הכרחיים לצורך מתן שירותים חיוניים - דוגמת מים, תברואה ודרכים). זכויותיהם יוכרו גם במקרקעין שבבעלותם למעשה, אך שנרשמו בזמנו בצורה מוסווית, עקב גזירת השלטונות הקודמים (ראה סעיף 63(ד)(1) בנספח).

(16) העדות, הקהילות והגופים הכנסייתיים יורשו לקיים מערכת-חינוך עצמאית. תוכנית הלימודים ושפת-ההוראה בבתי-ספר נוצריים ומינוי מורים ומנהלים ופיטוריהם יהיו נתונים בסמכותם הבלעדית, תוך הבטחת סדרי בטיחות, בריאות ותברואה נאותים בבתי-הספר.

(17) החינוך בבתי הספר האמורים יינתן ברוח של כבוד הדדי בין עמים ודתות.

(18) גופים כנסייתיים יורשו לקיים בתי-חולים ובתי-מחסה לנזקקים להם.

(19) תינתן תמיכה כספית ממשלתית למוסדות חינוך, בריאות וסעד, כפי שייקבע בהסדרים עם ממשלת ישראל.

(20) ממשלת ישראל תראה בעין יפה צליינות נוצרית ותיתן לאכסניות ולבתי-מלון שבבעלות גופים כנסייתיים סיוע במסגרת הפעילות הממשלתית לעידוד החירות.

(21) התיכנון הפיזי של השטח הכולל את המקומות הקדושים לכל שלוש הדתות המונותאיסטיות ייעשה תוך שמירה קפדנית על אופיים, ותוך התחשבות מירבית בזכויות המוסדות הדתיים השולטים בהם.

(22) תוקם ועדה מיוחדת לתיכנון ולבניה שיהיו לה סמכויות של ועדה מקומית לפי חוק התיכנון והבניה, תשכ"ה-1965, ואשר בתחום סמכותה יהיו הר-המוריה, הר-הזיתים, הר-ציון והעיר העתיקה בין החומות.

(23) בראש הועדה יעמוד ראש עיריית ירושלים ובין כלל חבריה יהיו נציגי הרבנות הראשית, המועצה המוסלמית ושלוש העדות הנוצריות העיקריות. כמו-כן יהיו בה חברים שהם בעלי-מקצוע נודעים בתחומי התיכנון והבניה.

(24) הסמכויות של ועדה מחוזית לפי חוק התיכנון והבניה כאינסטנציה מעל לוועדה המיוחדת האמורה לעיל, יהיו בידי הממשלה. כל חבר ועדה יהא רשאי לערער לממשלה, הן בענייני חיכנון והן בענייני רישוי, על החלטות הועדה המיוחדת.

(25) ערער אחד מנציגי הדתות בפני הממשלה, בהתאם לאמור בפסקה (24) לעיל, ודחתה הממשלה את הערעור, רשאי יהיה אותו נציג הדת לערער על החלטת הממשלה בפני בית-דין מיוחד שחבריו יהיו נשיא בית המשפט העליון או ממלא-מקומו, ושופט נוסף של בית המשפט העליון, וראש העדה הדתית או הדת שנציגה ערער בפני הממשלה. ערער יותר מנציג אחד מכל עדה - יבחרו ראשי העדות שנציגיהן ערערו - את הדיין השלישי.

(ג) יש מקום לשקול אם לתת לחוק כולל זה, שפרטיו הובאו בסעיף-קטן (ב) לעיל, מעמד של חוק-יסוד.

(ד) כדי לתת לחוק כאמור לעיל מעמד במשפט הבינלאומי, הוא יהווה חלק של אמנה שתיחתם על-ידי הצדדים להסדר השלום ועל-ידי ראשי עדות, קהילות וגופים הכנסייתיים.

(ה) אפשר לאזכר בחוק את האמנה הבין-לאומית ולקבוע, באמנה ובחוק, שהחוק יחול רק על העדה, על הקהילה או על הגוף הכנסייתי שהצטרפו לאמנה.

(ו) הערה : במידה שבית-לחם היכלל בשטח ישראל, תבוא דרישה נוצרית להחיל עליה את ההסדר דלעיל.

107. (א) יתרונות לישראל

(1) הכרת המימסד הנוצרי ומדינות העולם בשלטון ישראל במקומות המקודשים לנצרות.

(2) הסדרת היחסים עם הותיקן על בסיס ההיענות לתביעותיו בדבר "ערבויות בינלאומיות" לשמירת אופיה של ירושלים כעיר המקודשת לשלוש הדתות המונותאיסטיות, והיענות לתביעת היוונים-אורתודוקסים והארמנים לשמירת הסטטוס-קוו במקומות הקדושים.

(3) פתרון מרבית הבעיות המעיקות על הנוצרים.

(4) עיצוב היחסים בין ישראל לבין העולם הנוצרי במסגרת יחסים עם מוסדות דתיים ולא עם מדינות-אפוסטרופסות.

(5) הנחת-יסוד להבנה יהודית-נוצרית שהשפעתה אף חורגת מגבולות מדינת ישראל.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) ההסדר כובל את שיקול הדעת התחיקתי והאקטקוסיבי של רשויות המדינה, לעומת המצב הקיים.

(2) בכל מקרה של טרזניה ייתפס גוף כנסייתי, הרואה את עצמו נפגע ממעשה או ממחדל של ממשלת ישראל, להוראה זו או אחרת שבחוק.

(3) הסדרת הנושאים הכלכליים כמוצע. חגרות תביעות לתחולה בכל שטח מדינת ישראל.

108. (א) יחרונות לערבים :

לסווח ארוך, אם תקום, כחלק מהסדר זה, מועצה דתית נוצרית כמוצע באפשרות השלישית או הרביעית, תיגבר ההשפעה הלאומית של הערבים הנוצרים בירושלים (ראה סעיף 94(ב) לעיל).

(ב) חסרונות לערבים :

ההסדר שולל ריבונות ערבית על המקומות הקדושים לנצרות ויבסס את שלטון ישראל עליהם, אגב יצירת הבנה יהודית-נוצרית בענייני ירושלים, ומהווה השלמה של הנצרות עם שלטון ישראל בירושלים.

109. (א) יחרונות לנוצרים :

(1) ההסדר בא למלא אחרי דרישותיהם העיקריות, מבלי שהדבר ייעשה לטובת עדה אחת מהן על חשבון האחרות.

(2) ההסדר מונע פוליטיזציה בין-לאומית של ענייני הנוצרים בירושלים.

(ב) חסרונות לנוצרים :

אין, זולת הקושי להסכים להצעה כזאת בשים לב לבעיות של קיום הנצרות במדינות ערב.

ש. מקומות קדושים ומוסדות נוצריים :
הסכסוך הקופטי-אתיופי

110. תיאור :

ראה סעיף 53 לנספח.

111. אפשרות ראשונה - מסירה סופית של השליטה לידי האתיופים :

(א) יתרונות לישראל :

בהיות הנושא בר-חשיבות ראשונה במעלה לאתיופים, יסייע הדבר לקיום יחסים טובים אתם בעתיד - לכשיחודשו היחסים הדיפלומטיים.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) איבה מצד הקופטים, וטענות אפשריות בשמם מצד ממשלת מצרים.

(2) פגיעה בסטטוס-קוו היא, כשלעצמה, בלתי-רצויה לישראל.

(3) החנגדות עקרונית (בשל הפגיעה בסטטוס-קוו) מצד העדות שהן בעלות השליטה במקומות המקודשים לנצרות;

112. אפשרות שניה - השבת הזכויות לקופטים :

(א) יתרונות לישראל :

(1) השבת הסטטוס-קוו על כנו היא, כשלעצמה, דבר חיובי לישראל.

(2) הדבר יהיה לרצון כל העדות שיש להן זכויות לפי הסטטוס-קוו.

(3) מחווה בעלת-ערך כלפי מצרים.

(ב) חסרונות לישראל :

תיווצר בעיה רצינית ביחסי ישראל-אתיופיה בעתיד.

113. אפשרות שלישית - חלוקה בין שתי הקהילות :

(א) יתרונות לישראל :

לסווח ארוך - אולי יתקבל כפתרון הפותר לשתייהן את בעיות המעמד במקום הקדוש להן.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) שחיהן מתנגדות באופן חריף לפשרה זו ולא יסכימו לה.
- (2) הנסיון מלמד שיהיו חיכוכים בלתי פוסקים, שעלולים לתגיע עד לידי שפיכות דמים, ויצריכו התערבות המשטרה במקום המקודש ביותר לנצרות.
- (3) החלטה של ממשלת ישראל לגופה של המחלוקת במקום זה לא חיראה בעין יפה על-ידי העדות הנוצריות שיש להן זכויות בכנסייה-הקבר.

114. אפשרות רביעית - מסירת המחלוקת לשלושת ראשי העדות העיקריות על-מנת שיפסקו בה :

(א) יתרונות לישראל :

- (1) ההחלטה בשאלה עדינה זאת נמלאת לגורם הנוצרי בעל ההשפעה העיקרית לפי הסטטוס-קוו, ואין הממשלה מתערבת בו.
- (2) המצב הקיים נמשך, מבלי שגורם מן הגורמים המעורבים במחלוקת יוכל לחוץ על הממשלה להביאו לידי הכרעה.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) הסדר כזה לא יתקבל בעין יפה על-ידי עדות קטנות שיש להן זכויות בכנסיית הקבר, והחוששות מפני התערבות של העדות הגדולות.
- (2) עצם מסירת המחלוקת להכרעתם של שלושת ראשי העדות, יש בה הקדים לגבי צורת פתרון סכסוכים בעתיד.
- (3) הפתרון שיקבעו שלושת ראשי העדות, שיהיה בהכרח בגדר אחת משלוש האפשרויות שהובאו לעיל - כרוכים בו חסרונות לישראל, כמוסבר בסעיפים 111(ב), 112(ב) ו-113(ב) לעיל.

115. אפשרות חמישית - העניין יישאר תלוי ועומד ללא הכרעה, כפי שהינו כיום, כאשר מכוח צו-ביניים של הממשלה מחזיקים האתיופים במקום :

(א) יתרונות לישראל :

אי-הוודאות במצב משאירה בידי ישראל קלף נוח לגבי עתיד היחסים עם אתיופיה, מבלי לשלול את תקוות הקופטים לפתרון נוח להם.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) האתיופים אינם מרוצים מהיעדר קביעה סופית בדבר זכותם, ועד לניתוק היחסים לחצו להכרעה סופית לטובתם. הלחצים יתחדשו עם חידוש היחסים.

(2) הקופטים מוחים כל הזמן, תובעים השבת זכויותיהם ופונים לאו"מ.

(3) דעת ראשי העדות הגדולות איננה נוחה מסילוק הקופטים על-ידי האתיופים.

(4) קשה להניח שהסדר בעיות ירושלים במסגרת של הסכם בינלאומי יותיר בידי ממשלת ישראל חופש פעולה לעתיד לבוא בנושא זה, וממילא תידרש הממשלה לנקוט עמדה במהלך המשא-ומתן, ולהחליט על אחת מארבע האפשרויות דלעיל.

י. בעיית שתי הכנסיות הרוסיות

116. תיאור : ראה סעיף 76 בנספח.

117. אפשרות ראשונה - השארת הנכסים במזרח ירושלים בידי הכנסיה הרוסית שבגולה :

(א) יתרונות לישראל :

מניעת חיזוק מעמדה של הפטריארכיה המוסקבאית בירושלים (בהיחה גורם נשלט בידי ממשלת ברית-המועצות).

(ב) חסרונות לישראל :

עימות בין ממשלת ישראל לבין ממשלת ברית המועצות, בעניין שהוא בעל חשיבות של ממש לממשלה ההיא, ומעוט-חשיבות לממשלת ישראל.

118. אפשרות שניה - מסירת הנכסים לידי הפטריארכיה המוסקבאית :

(א) יתרונות לישראל :

- (1) מחווה כלפי ברית-המועצות;
- (2) מחווה כלפי הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית שאיננה מכירה בכנסייה הרוסית שבגולה.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) חיזוק מעמדה של ברית-המועצות בירושלים;
- (2) חגובות שליליות בדעת-הקהל בארצות-הברית, עליה יש לכנסיה הרוסית שבגולה מידה מסוימת של השפעה.

לחלק השלישי : המקומות הקדושים לנוצרים
והמוסדות הנוצריים בירושלים

<u>עמוד</u>	<u>תוכן העניינים :</u>
א - סז	פרק ראשון: נקודות-ציון בתולדות הנוצרים בארץ-ישראל (ובמיוחד - בירושלים)
כ - סז	פרק שני: התהוות העדות הנוצריות
כ - כו	פרק שלישי: המימסד הנוצרי בירושלים
כז - לב	פרק רביעי: מעמדן של העדות הנוצריות במשפט המקומי
לב - מח	פרק חמישי: הסטטוס-קוו והמקומות הקדושים לבצרות
מח - נ	פרק ששי: מקומות קדושים בירושלים וסביבתה שאינם כלולים במסגרת הסטטוס-קוו
נ - עו	פרק שביעי: עמדת עדות, קהילות וגופים נוצריים בענייני ירושלים

פרק ראשון : נקודות-ציון בתולדות הנוצרים
בארץ-ישראל (ובמיוחד - בירושלים)

1. מראשית הנצרות ועד אחרי מרד בר-כוכבא (השלטון הרומאי: 30 - 135):

(א) הקהילה* הנוצרית הראשונה בירושלים הייתה מורכבת מיהודים שהצטרפו לאמונה החדשה בעשור הרביעי ואילך לספירה המקובלת. לאחר פרוץ המרד בשנת 66 לספירה ועם התקרב הצבא הרומאי לירושלים הוליך מנהיג העדה, שמעון הקדוש, את בני קהילתו מזרחה לירדן. לאחר החורבן שבו בני הקהילה התיישבו בין חורבות ירושלים, שם היו עד לחורבנה של העיר בימי מרד בר-כוכבא בשנת 135 לספירה.

(ב) הקיסר הדריאן, שכבש את ירושלים מידי בר-כוכבא, גזר איסור על נוכחות יהודית או נוצרית כל שהיא בירושלים ואסר מידרך-רגלם של יהודים או נוצרים בעיר. הוא שינה את המיבנה הסופוגראפי של המקומות שנתקדשו במסורת הנוצרית דאז בחור מקומות קבורתו של ישו ותחייתו, והקים עליהם מקדשים לונום.

2. לאחר תקופת הדריאן ועד לתקופת הקיסר קונסטנטין (השלטון הרומאי: 135 - 312)

בתקופה שלאחר מלכותו של הדריאן המשיכה הקהילה הנוצרית להתקיים, ועם התפשטות הנצרות באירופה החלה גם עלייה לרגל של צליינים נוצריים לארץ-ישראל. לנוצרים היו מספר מקומות תפילה בעיר שהחשוב בהם באותה עת היה ה"צנאקולום" בהר-ציון, שנתקדש במסורת הנוצרית כמקום הסעודה האחרונה שסעד ישו. הצליינים היו עולים לרגל להר-הזיתים, למקום שממנו לפי מסורתם עלה ישו לשמיים. מאז חחילת המאה השלישית הפכה קיסריה להיות הבירה המינהלית של ארץ-ישראל. בשנת 267 לספירה הביסה זינוביה, מלכת הדמור את הרומאים, אולם לאחר תקופה קצרה חזרה ארץ-ישראל להיות בשליטה רומאית. לקראת סוף המאה השלישית הוצא מירושלים הלגיון העשירי שנמצא בארץ-ישראל מאז חורבן הבית.

(* ראה ההגדרות של "קהילה", "עדה" ו"כנסייה" בסעיף 77 של המיסמך העיקרי.

3. בימי שלטונו של קונסטנטין (תחילת השלטון הביזנטי-הנוצרי: 312 - 337) :

(א) בשנת 313 לספירה נתן הקיסר קונסטנטין (ביחד עם ליסיניוס שותפו לשלטון) את הצו של מילאנו, לפיו הוענקה לנוצרים ברחבי הקיסרות הזכות לקיים את פולחנם באין-מפריע. בו-זמנית הוחזר, לכנסיה הנוצרית וליחידים, רכוש שהופקע מהם. הנוצרים יצאו מבתי התפילה הפרטיים וממחבואים תת-קרקעיים והחלו להקים בסיליקות גדולות במקומות המקודשים להם, ובפרט בארץ-ישראל. הקיסר קונסטנטין ואמו הלנה תרמו סכומים נכבדים למטרה זאת.

(ב) בשנת 324 כתב קונסטנטין, שהפך להיות שליט יחיד בקיסרות הרומית, אל אאוסביוס, המטרופוליט של קיסריה (ובחורת שכזה - ראש הנוצרים בארץ-ישראל) איגרת בה ביקשו לעודד את הנוצרים לשפץ את מקומות התפילה הקיימים ולבנות כנסיות חדשות. בשנה שאחריה נפגש מקאריוס הקדוש, הבישוף של ירושלים, עם קונסטנטין במועצת ניקיאה וקיבל את רשותו של הקיסר להרוס את המבנים שהקים הדריאן על מקומות הצליבה והתחייה (ראה סעיף 1(ב) לעיל). מיד עם שובו החל מקאריוס בעבודות השיחזור. המלכה הלנה הגיעה לארץ בשנת 326 ואז כבר היו העבודות בעיצומן. לפי המסורת הנוצרית נחגלו "סלע הצליבה" וה"קבר הריק" מתחת לחורבות שבהן היו מכוסים במשך כ-200 שנה. עם קבלת הידיעות על התגלית הטיל קונסטנטין על שני ארכיטקטים יוונים לבנות בסיליקה על המקומות האלה. המבנה שהוקם היה מורכב משתי כנסיות נפרדות, האחת, שנקראה "המרטיריוס" נבנתה סמוך ל"סלע הצליבה", והשניה - שנקראה "האנאסטאסיס" נבנתה מעל הקבר הריק (כ-100 שנה לאחר מכן נבנתה כנסיה קטנה (קפלה) בנקודה שבה נעשתה הצליבה עצמה, לפי המסורת הנוצרית, והקרוייה "גולגותא", באופן שחיברה בין שתי הכנסיות האחרות).

(ג) אותה עת, ביזמת קונסטנטין, ציוותה המלכה הלנה על בניית בסיליקה מעל למערה בבית-לחם, מקום הולדת ישו, לפי המסורת הנוצרית, ועל בניית בסיליקה נוספת בהר-הזיתים (כנסיית "אליאונה") מעל למערה שבה, לפי המסורת, היה ישו נוהג להתבודד עם השליחים ולהדריכם בעיקרי אמונתו. כל הבסיליקות האלה הושלמו למעשה עד לשנת 333. הבסיליקה של הקבר הקדוש הוקדשה בנוכחות יותר מ-300 פשוטים בשנת 335.

4. אחרי מות קונסטנטיין ועד לכיבוש המוסלמי (השלטון הביזנטי-הנוצרי:
337 - 638)

(א) עבודות הבניה הכנסייתית בארץ-ישראל הלכו ונמשכו גם אחרי מות קונסטנטיין, משנחלקה האימפריה הרומאית למזרח ולמערב. קיסרים שונים של הקיסרות המזרחית, הביזנטית, סייעו בפעולות אלה. ארץ-ישראל היתה בשלטון נוצרי רצוף עד לשנת 614 לספירה, למעט שתי שנות קיסרותו של יוליאן הכופר (361 - 363), ושוב בשלטון נוצרי משנת 628 ועד 638, עת כיבושה על-ידי המוסלמים. במשך תקופת השלטון הביזנטי הגיעו הנוצרים לרוב בקרב אוכלוסיית ארץ-ישראל.

(ב) סמוך לשנת 378 הושלמה הבנייה של כנסיית "עלייתו של ישו לשמיים", על הר-הזיתים. בתקופת הקיסר תיאודוסיוס (379 - 395) נבנתה כנסיית "ייסורי ישו בגת שמנים", למרגלות הר-הזיתים. בשנת 438 הגיעה הקיסרית אאודוקסיה, אשת הקיסר, היאודוסיוס השני, לירושלים והביאה עמה סכומי כסף גדולים לבנין כנסיות, מנזרים ואכסניות לצליינים נוצרים, ובשנת 444 השתקעה בירושלים סופית. בעיהודה הושלמה בניית הבסיליקה על שם סטפן הקדוש, בו נטמן עפרו של אותו קדוש ובו הובאה לקבורה בשנת 460. בתקופה זאת נשלמה גם בניית הכנסייה של "פטר הקדוש וקריאת התרנגול" בהר-ציון.

(ג) בימי הקיסר יוסטיניאן (527 - 569) הושלמו שיקומה והרחבתה של כנסיית המולד בבית-לחם, ונבנו ושוקמו כנסיות ומינזרים אחרים. צליין מן המאה הששית תיאר את ירושלים דאז כ"בית אוצר של כנסיות, מינזרים, אכסניות ובתי-חולים".

(ד) אולם בשנת 613 פלשו הפרסים, בראשות המלך כוסרו השני, לארץ-ישראל. הוא כבש את ירושלים בשנת 614 ושרף הרבה כנסיות - כולל הבסיליקה של הקבר הקדוש, טבח 33,000 נוצרים ולקח בשבי רבים מן הנוותרים. בשנת 628 חזרה ארץ-ישראל לשליטת הביזנטים ומיד הוחל בשיקום המקומות הקדושים לנצרות.

5. מן הכיבוש המוסלמי ועד למסעי הצלב (השלטון הערבי: 638 - 1099)

(א) ירושלים נכבשה על-ידי הח'ליף עומר בשנת 638, והוא הוחזר בידי הנוצרים את חייהם, את כנסיותיהם ואת רכושם. עד לראשית המאה השמינית היו יחסים תקינים בין השליטים המוסלמים - הח'ליפים לביית אומיה - לבין הנוצרים.

(ב) אולם בתחילת המאה השמינית הכבידו השליטים המוסלמיים ידם על הנוצרים בארץ-ישראל, ואלה נאלצו לחפש להם מגן בין המעצמות הנוצריות של אותה תקופה. הקיסרות הביזנטית היתה שקועה בבעיותיה-היא ולא יכלה לסייע להם. לכן פנו אל המערב, אל מלך צרפת, פפין הגוף (714 - 768). בשנות שלטונו האחרונות קשר אותו מלך קשרים דיפלומטיים עם הח'ליף אל-מנצור, לבית עבאס. בנו, הקיסר שרל הגדול (742 - 814), פתח במשא ומתן עם הח'ליף הארוך אל-רשיד להגנת האינטרסים הנוצריים בארץ-ישראל. זאת היתה ראשית מעורבותה של צרפת כמגן האינטרסים הנוצריים בארץ-ישראל.

(ג) בהדרגה, בשל לחץ השלטונות המוסלמיים, עבר חלק ניכר מן הנוצרים והיהודים לדת האיסלאם. המצב הורע בעקבות הנצחונות של הביזנטיים בשורת קרבות צפונית לארץ-ישראל בשנת 961 - 966. המוסלמים העלו באש את כנסיית "התחייה", ששוקמה רק כעבור 10 שנים.

(ד) תקופה חדשה של פורענויות נחרחשה על הנוצרים בימי שלטונו של הח'ליף הפאטימי המצרי אל-חאכים (1009 - 1020) אשר רדף קשות את הנוצרים ואף הרס בשנת 1009 את כנסיות האנאסטאסיס והמרטיריום. לקראת סוף שלטונו ביקש לחדש את יחסיו עם הקיסרות הביזנטית ומיתן את יחסו לנוצרים. בשנת 1027 ערך בנו, הח'ליף אל-זאהר, הסכם עם הקיסר הביזנטי קונסטנטיין ה-8, והדבר הביא לשיפור היחסים. אותו ח'ליף החיר את בינויה מחדש של כנסיית הקבר, וזו הושלמה בשנת 1048, בתמיכה כספית של הקיסר קונסטנטיין ה-10. ניתן לסכם כי בתקופה מאז 1027 ועד למוח קונסטנטיין ה-10 ב-1054 חזרו הקיסרים הביזנטיים להיות המעצמה המגינה על הנוצרים בארץ-ישראל, בדומה לתפקיד שמילאה הקיסרות הרומית הקדושה מתקופת שרל הגדול ועד 1027.

6. ממסעי הצלב ועד לכיבוש העותומני (השלטון הלטיני: 1099 - 1187; השלטון האיובי: 1187 - 1250; השלטון הממלוכי: 1250 - 1517).

(א) בשנת 1054 חל הפילוג בין הכנסיה המזרחית והכנסיה המערבית והוא המהווה עד היום הזה את העילה העיקרית לסכסוכים בין הכנסיות האורתודוקסיות לבין הכנסיה הקתולית.

(ב) בשנת 1064 השתלטו התורכים הסלג'וקים על הממלכה בבגדד, החלו לאיים על גבולות הקיסרות הביזנטית, וכעבור שנים מספר פתחו בהתקפה על הממלכה הפאטימית של מצרים, אשר שלטה גם בארץ-ישראל. הם כבשו את ירושלים בשנת 1070 והוסיפו לכרסם בגבולותיה המזרחיים של הקיסרות הביזנטית. עוד ב-1073 פנה הקיסר הביזנטי מיכאל ה-7 אל

האפיפיור גרגוריוס ה-7, ביקש את עזרתו בגיוס המערב הנוצרי למלחמה בסלג'וקים והבטיח את איחוד הכנסייה המזרחית עם המערבית.

(ג) המעצמות הנוצריות במערב אמנם ראו בהתפתחויות במזרח התיכון סכנה לקיומה של הקיסרות הביזנטית, אולם דאגתן העיקרית בנושא זה הייתה לגורלם של נוצרי המזרח התיכון, למקומות הקדושים בארץ-ישראל ולהמשך העלייה לרגל של צליינים נוצריים. בשביל האפיפיורים הייתה זו הזדמנות לאיחודו מחדש של העולם הנוצרי, איחוד בו ראו תנאי מוקדם ליצירת הבנה בין המעצמות הנוצריות, שהיו שקועות במלחמות בלתי-פוסקות זו עם זו. בשנת 1095, בסיום מועצת קלרמונט, פנה האפיפיור אורבן ה-2 אל הכמורה והברונים הנאספים, בקריאה לנוצרים של אירופה לצאת למלחמה להצלת הקבר הקדוש ונוצרי המזרח התיכון. בכך החלו ההכנות למסע הצלב הראשון. בעקבותיו של מסע-צלב זה נערכו עוד 7 מסעי צלב, בחקופה בין 1095 ו-1291. היסטוריונים נוצריים נוטים לתלות את כשלונם של מסעי הצלב במחלוקות שבין הצלבנים עצמם, ומעל לכל במריבות בין האימפריה המזרחית והמערבית, שהביאו בסופו של דבר למלחמה גלויה ולהסתיית מסע הצלב הרביעי לכיבוש קונסטנטינופול אשר נבזזה בידי הצלבנים בשנת 1204. בחקופה בין כיבוש ירושלים בשנת 1099 ונפילת עכו לידי המוסלמים בשנת 1291, התנהלו קרבות בין הצלבנים לבין הצבאות המוסלמיים במקומות שונים בארץ, שעברו מיד ליד, חוץ גרימת סבל רב לאוכלוסייה היהודית, הנוצרית והמוסלמית גם יחד.

(ד) מסע הצלב הראשון נסתיים בהצלחה גדולה לנוצרים. בשנת 1099 כבשו את ירושלים וייסדו בה את ממלכת ירושלים (אשר הייתה אחת מארבע המדינות הלטיניות שהקימו הצלבנים. האחרות היו אנטיוכיה ורוזנויות אדסה וטריפולי).

(ה) הצלבנים עסקו בהיקף גדול מאד הן בשיקום הכנסיות הקיימות והן בבניית כנסיות חדשות, מצודות, בתי-חולים ואכסניות. יש להזכיר את שיקום הבסיליקה של הקבר הקדוש, אשר נבנתה מחדש באופן שכנסיית האנסטאסיס (ששוקמה ב-1048 בימי הקיסר קונסטנטיין ה-10) וכנסיית המרטיירים נכללו במבנה אחד. הבסיליקה החדשה קודשה ביום 15 ביולי 1149, כשמלאו חמישים שנה לכיבוש הצלבני, והיא בעיקרה המבנה הקיים כיום (כפוף לשיפוצים ולסידורים פנימיים מסויימים שנעשו ב-1810 ולבינויה מחדש אחרי מלחמת שש-הימים). הצלבנים אף הפכו את כיפת הסלע לכנסייה נוצרית ואת מסגד אלאקצא לארמון המלך הצלבני.

(ו) ימי השלטון הצלבני בארץ-ישראל קרבו לקיצם עם מסע המלחמה של צלאח אלדין, סולטאן מצרים וסוריה, אשר ביום 5 ביולי 1187 הביס את הצלבנים בקרב חטיין וביום 2 באוקטובר של אותה שנה כבש את

ירושלים לאחר מצור של אחד-עשר יום. צלאח אלדין דרש מן הנוצרים כופר שישולם חוך ארבעים יום. 14,000 נוצרים, שלא היו בגדר בני-המקום, ושידם לא השיגה כדי תשלום הכופר, הוגלו למצרים. אלה שלא היו בגדר בני המקום ושילמו את הכופר, הורשו לצאת לאזורים בסוריה שהיו עדיין בשליטה נוצרית. רוב הנוצרים המקומיים הורשו להישאר בירושלים כפוף לתשלום מס גולגולת נוסף לדמי הכופר. הסולטאן החזיר מיד לשימוש מוסלמי את כיפת-הסלע ואת מסגד אלאקצא. הוא אף הפקיע מספר כנסיות נוצריות, אולם לא פגע לרעה בכנסיית הקבר, לידה בנה מסגד הגובל בגג הכנסייה, והידוע בשם "זאווית-אלח'אנקה אל צלאחיה" (1189).

(ז) בתקופה שבין 1187 ו-1250 היחה ירושלים בשלטון הסולטאנים לבית איוב ממצרים, פרט לשני האירועים הבאים: בשנת 1229 כבש פרידריך ה-2, קיסר האימפריה הרומית הקדושה, את ירושלים והיא נשארה בשליטה נוצרית עד 1239. בשנת 1243 חזרו כוחות האימפריה וכבשו את ירושלים אולם החזיקו בה שנה אחת. בשנת 1244 נבזזה ירושלים בידי הכואריזמים (שבטים סטריים), אשר הצטרפו לצבאו של הסולטאן המצרי ניב'ס אלדין.

(ח) בשנת 1250 השתלטו הממלוכים על מצרים וגם ארץ-ישראל עברה לשליטתם עד לכיבושה בידי הסולטאן החורכי סלים ה-1 בשנת 1517. בתקופת השלטון הממלוכי היו תקופות של יחס סובלני לנוצרים בארץ, ותקופות של רדיפות קשות - בחלקן על רקע המלחמות עם הצלבנים, שנמשכו עד 1291, ובחלקן בשל קנאות דתית. במיוחד כדאי להזכיר את הרדיפות בשנים 1300 - 1301; גזילת מנזר המצלבה מן היוונים-האורתודוקסים והחזרתו לידיהם בשנת 1306; משלחת מאת האפיפיור אל הסולטאן הממלוכי בשנת 1327 כדי לפעול לשיפור היחס לנוצרים; גירוש הנוצרים מקבר דוד והשלכת עצמות הנזירים שנקברו שם בשנת 1452 (אגב, בענין אחרון זה היו מעורבים גם יהודים, שהנוצרים ראו בהם את האשמים להרחקתם); סילוק מעקה עץ מכנסיית הקבר והבאתו אל אחד המסגדים, הרס כנסייה ששופצה בעקבות רעידת-אדמה בשנת 1458; חידוש הסכסוך עם הנוצרים בהר-ציון בשנים 1489/90 ובעקבותיו הרס של מבנה נוצרי חדש, דבר שבוצע ברוב עם.

7. מן הכיבוש העותומני ועד הכיבוש הבריטי (1517 - 1917):

(א) תקופת הכיבוש העותומני כולה עמדה בסימן מאבקים בין העדות הנוצריות לבין עצמן, ובין לבין השלטון העותומני, להבטחת זכויותיהן במקומות הקדושים לנצרות.

(ב) באורח כללי ניתן לציין שעד לחחילת המאה ה-19 היו הנוצרים, ובעיקר צליינים מאירופה, נחונים לרדיפות ולנגישות לא מעטות מצד האוכלוסייה המוסלמית המקומית, לעתים בתמיכת השלטון העות'מני המרכזי. במידה מסויימת היה גורלם של הלטינים גרוע מגורלן של העדות המקומיות המזרחיות. מספר דוגמאות בולטות: בשנת 1552 גורשו הנזירים הפרנסיסקנים מן הצנאקולום שבהר-ציון, אליו לא הורשו לחזור כל ימי השלטון התורכי ואף לא בימי המנדט הבריטי; בשנת 1583, בעקבות תקריה, אסר האפיפיור גריגור ה-13 על עליית נשים לרגל לארץ הקודש; בשנת 1652 נוהלה הסתה פרועה נגד נזירים נוצרים, קהולים ויוונים-אורתודוקסים, ובפסחא האורתודוקסית של אותה שנה הסתערו כ-5,000 מוסלמים על המנזר, אולם לא הצליחו לחדור לתוכו. בהתערבות הצבא התורכי הוסר המצור על המנזר; סופר נוצרי משנות הששים של המאה ה-17 כותב על פחה בעזה שהוצא להורג בשל נטייה לנוצרים, ואחיו שבא במקומו החמיר את היחס אליהם; מבקרים אחרים ידעו לספר על רדיפת עולי רגל נוצריים וחסיתפתם לצורכי כופר גם במשך המאה ה-18, כולל מעשי רצח.

(ג) מראשית המאה ה-19, עם גבור ההתערבות של מעצמות אירופה בענייני האימפריה העות'מנית, החלה השתפרות הדרגתית ביחס של השלטונות העות'מניים לקהילות הנוצריות ולעולי רגל נוצריים. השתפרות זו הלכה וגברה בד-בבד עם החלשתה המדינית של האימפריה. עם זאת לא חדלו השלטונות העות'מניים לנצל את המריבות בין העדות הנוצריות, כשהם מטים את הכף פעם לצד זה ופעם לצד זה, כקלף במשחק הפוליטי, שבו התערבו עד מהרה המעצמות הגדולות של אותם הימים (רוסיה הצארית, צרפת, אוסטריה, גרמניה ואנגליה) - וכל מעצמה נטלה עליה את הדאגה לבני העדה הדתית הקרובה לה.

(ד) בשנת 1808 פרצה שריפה בכנסיית הקבר הקדוש, שכתוצאה ממנה נגרם נזק כבד לכנסייה. בהתערבות של ממשלת רוסיה הצארית, התיר הסולטאן ליוונים-האורתודוקסים לשקם את הכנסייה מבלי להתייחס לשאר העדות הנוצריות שנזקקו למקום. הדבר גרם לסערת רוחות בעולם הקתולי ולפניות נרגזות של המעצמות הקתוליות, אשר הוציאו מן הסולטאן הצהרה כי ושיקום נעשה ללא פגיעה בזכויות של עדות נוצריות אחרות בתחומי כנסיית הקבר.

(ה) מאמצע המאה ואילך, עם חיזוק הלחצים של המעצמות הגדולות, נעשו בארץ-ישראל ובירושלים בפרט, פעולות בינוי נרחבות על-ידי העדות הנוצריות ועל-ידי מוסדות נוצריים - הכל תוך תמיכה נמרצת של המעצמות הגדולות. נבנו כנסיות, מנזרים, אכסניות גדולות, בתי-חולים, בתי-ספר - הכל תוך תקופת זמן קצרה יחסית של כ-60 שנה שבין מלחמת-קרים ובין מלחמת העולם הראשונה. דוגמה בולטת לשינוי היחס לנוצרים הוא גורלה של כנסיית סנט-אן, אשר היתה מינזר בימי הצלבנים, ומידרשה מוסלמית לאחר כיבוש ירושלים בימי צלאח אלדין. מאז שנות ה-80 של המאה ה-15 קנו לעצמם הפרנציסקנים, בחשלוט, את הזכות להתפלל בכוכים שמתחת למבנה, ומאז 1550 היו מתפללים שם קבע בחגיגות הולדת ישו. ב-1835 הוס הפחה של ירושלים את מבני המינזר ששרדו במקום, והיה הורס אף את שרידי הכנסייה אלמלא מחאות הפרנציסקנים. ב-1841 הוחל בבניית מסגד במקום, אולם זה לא הושלם. אחרי מלחמת קרים ב-1856, נתן הסולטאן עבד אל מג'יד את השטח במתנה לממשלת צרפת, זו שיקמה את הבנין בשנים 1863 - 1877 והכנסייה נפתחה לתפילה ב-1878. בשנת 1868 מימנו ממשלות צרפת, רוסיה ותורכיה שיפוצים פנימיים בכנסיית הקבר הקדוש.

(ו) במשך מאה שנה, בין אמצע המאה ה-18 לאמצע המאה ה-19, הרבה השלטון העותומני לחזק בעניינים שנגעו למעמד העדות הנוצריות במקומות הקדושים, ולשיפוט בתי הדין הדתיים.

(ז) חוקרי התקופה מצביעים על דרכי הסחיטה הכספית כגורם נוסף המאפיין את היחס המשתנה של השלטון העותומני לעדות הנוצריות ולזכויותיהן, באופן שתשלומי כסף על-ידי עדה זו או אחרת, הביאו מפעם לפעם ומזמן לזמן לשינויים בזכויותיה של עדה זו או אחרת. למצב זה היתה השפעה הרסנית על היחסים בין העדות הנוצריות לבין עצמן, כאשר החיכוכים בין המעצמות הגדולות השתקפו גם במריבות הבין-עדחיות, באופן ששיחוף פעולה ביניהן הפך לדבר בלתי אפשרי.

תקופת השלטון המנדטורי (1917 - 1948)

8.

(א) לאחר הכיבוש הבריטי נשתחררו העדות הנוצריות ממערכת הלחצים שאפיינה את המשטר העותומני. הבריטים אף ניסו, ללא הצלחה, להקים מנגנון בין-לאומי שיטפל בסכסוכים הקשורים במקומות הקדושים. מוסדות נוצריים, של ועדות ושל גופים כנסייתיים מחו"ל, עסקו באין-מפריע בבנין בתי תפילה ומוסדות שונים.

(ב) מאידך הקפידו שלטונות המנדט לשמור על הסטטוס-קוו כפי שנקבע באמצע המאה ה-19 ואילך, ונזהרו מעשייה שינויים. הדוגמה הבולטת ביותר: בשנת 1927 גרמה רעידת אדמה לערעור נוסף של יסודות כנסיית

הקבר הקדוש. השלטון המנדטורי ביקש להביא את העדות הדתיות לידי הסכם, לביצוע שיפוצים, אולם לא הצליח בכך. בשנת 1935 חיזק השלטון המנדטורי את חזית הכנסייה בפגיגומי ברזל והחקיץ פייגומי עץ בתוך הבנין. פייגומים נוספים במקומות שונים במבנה הותקנו על-ידי השלטון המנדטורי בשנת 1935 - 1944.

הנוצרים תחת שלטון ירדן (1948 - 1967) :

.9

(א) ניתן לחכחין מגמות מיוחדות ביחסו של השלטון הירדני אל הנוצרים : מצד אחד - התנהגות שמטרתה להציג בפני העולם החיצוני תדמית של מדינה מודרנית שיש בה חופש-דת וזכויות שוות לבני הדתות השונות, יחד עם אינטרס פוליטי ברור שלא להסתכסך עם העדות הנוצריות הגדולות. אך מצד שני - התנהגות של שלטון מוסלמי כלפי נוצרים, כפי המתחייב מהשקפותיה של המנהיגות בחברה מוסלמית. דוגמה בולטת לעין : שמירה קפדנית על הסטטוס-קוו במקומות הקדושים, ובצידה - בניית מסגדים בצמוד למקומות קדושים לנצרות או בסמוך להם, תוך שימת-לב לכך שהמבנה המוסלמי החדש יהיה גבוה יותר מן המבנה הנוצרי הישן.

(ב) (1) בחלקו החיובי של מאזן היחסים בין ירדן לבין הנוצרים ניתן להזכיר את ההוראות בחוקת ירדן בדבר שוויון בין בני הדתות ובדבר השוואת סמכויותיהם של בתי-הדין של העדות הנוצריות המוכרות בירדן עם סמכויות בתי הדין המוסלמיים (שיפור, מבחינה הנוצרים לעומת המצב במדינות מוסלמיות אחרות ולעומת המצב בחקופה המנדט ובישראל); מתן אשרות לישיבת-קבע לאנשי-דת שאינם נחיני-ירדן; הקלות במסים (יש לציין כי בדרך-כלל קלים המסים בירדן לעומת ישראל, וגבייתם נעשית בגמישות, תוך מתן שיקול דעת לרשות המוסמכת; הכרה בעדה האנונגלית-אפיסקופלית (אנגליקנים) ובעדה הלותרנית;

(2) עוד יש לציין, כנקודה לחיוב, כי למרות היותם 8% בלבד מן האוכלוסיה, הגיעו הנוצרים לייצוג בממשלה ולמספר עמדות מפתח במינהל הממשלתי. המלך עצמו גילה יחס סובלני כלפי הנוצרים וחלק כבוד לראשיהם. הוא אף יכול היה לסמוך על נאמנותם של ערבים נוצרים במילוי תפקידים רגישים במינהל הירדני, וזאת בהעדר מעורבות שבטית או משפחתית מצידם ועקב תלותם הגמורה בשלטון.

- (1) בצידו השלישי של המאזן, הרשימה היא ארוכה : נסיון לכפות על הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית חוק אשר יתן משקל רב לבני-העדה הערבים לעומת הכמורה היוונית, ויסלול את הדרך להשתלטותם על מוסדות העדה על נכסיה; התערבות בסכסוך, בתוך העדה הארמנית, עד כדי גירוש מירדן של מי שנבחר לפטריארך הארמני של ירושלים בשנת 1958;
- (2) השלטון הירדני בחר בדרך של הטלת איסורים מפורשים בחוק על רכישה קרקעות על-ידי הכנסיות (בשנים 1953, 1954 ו-1965); הטלת הגבלות על פעולות של ארגוני צדקה וסעד "זרים" (בחוקים מן השנים 1956 ו-1966);
- (3) גולת-הכותרת של הפעילות נגד המוסדות הנוצריים, היה החוק משנת 1955 אשר הטיל הגבלות רבות על בתי-ספר "פרטיים וזרים" : בחירת ספרי הלימוד היתה טעונה אישור של משרד החינוך הירדני; לימודי ערבית, היסטוריה, גיאוגרפיה ותודעה לאומית חייבת היתה להיעשות בהתאם לתוכנית של משרד החינוך; נקבע ששפת-הלימוד היא ערבית ואפשר ללמד עוד שפה זרה אחת; בתי הספר נתחייבו בדיווח על ענייניהם הכספיים; נאסרה הוראת הדת הנוצרית לתלמידים שאינם נוצריים, ונקבע כי אלה זכאים להוראת דיני דתם. הוראות אלה היה בהן כדי לפגוע בעיקר בבתי-הספר הקתוליים, והן עוררו התמרמרות רבה ותגובות חריפות מבחוץ. חקיקה זאת שיקפה מגמות קיימות במדינות ערביות אחרות (זולת לבנון). המלך חוסיין הורה לעכב את ביצוע החוק. אולם בכל-זאת הוחל בביצועו בשנת 1966. למעשה המשיכו בתי הספר ללמד גם באותה שנה לפי המתכונת הרגילה שלהם, בעקבות שתדלנות אצל השליטים בדרג המקומי.
- (ד) חוקת ירדן קובעת כי האסלאם הוא דת המדינה. הירדנים דאגו שהנוצרים לא ישכחו זאת : מעמדם המשפטי של יום ראשון ושל חגי הנוצרים לא הושווה לחגי האסלאם. פעולות מיסיונריות בין מוסלמים נחקלו בהתנגדות פעילה מצד השלטונות, שהתבטאה באמצעים מינהליים ומשפטיים שונים. לעתים הותקפו הנוצרים ככופרים, הן מעל גלי-האתר והן בדרשות יום הששי במסגדים. מן הראוי לזכור בהקשר זה כי לשלטון הירדני שליטה מלאה הן על מערכת השידורים והן על המיסוד הדתי.

(ה) השלטון הירדני קיים מעקב הדוק אחרי פעילותן של אגודות וולונטריות המסונפות לגופים כנסייתיים, וזאת מחשד - לפעמים מוצדק - שהן פועלות נגד השלטון, או משמשות הסוואה לפעולותיהם של מתנגדי השלטון; וכשמצא צורך - נקט אמצעים מינהליים ומשפטיים נגדן, ולגבי כמה מהן - אף בחוואנה כי הן "קומוניסטיות" או "ציוניות".

(ו) על רקע הלאומנות הגואה ארעו מעשי-החפרעות ואלימות נגד נוצרים ככלל. גל התפרעויות כזה בשנת 1966, במקומות שונים בממלכה הירדנית, גרר מחאות נמצרות מצד אנשי דת נוצריים.

(ז) (1) בתקופת השלטון הירדני הפך הרוב הנוצרי במספר אזורים עירוניים בגדה המערבית למיעוט, בעקב התהוות מחנות פליטים - רובם מוסלמים - בסביבת ערים נוצריות (בית-לחם, רמאללה), או בשל תנודות אוכלוסיה (ההגירה מחברון וסביבתה אל ירושלים). השלטון הירדני ניצל מצב זה בעת חלוקת הגדה המערבית לאיזורים מינהליים, וקבע איזורים בעלי רוב מוסלמי.

(2) בדומה לכך נקט השלטון הירדני מדיניות של תוספת נציגים מוסלמיים ממונים במועצות של רשויות מקומיות בעלות רוב-נבחרים נוצרי, וזאת במסגרת הסמכויות הנתונות בחוק לשלטון המרכזי להוסיף נציגים ממונים על הנציגים הנבחרים.

(ח) השלטון הירדני שמר בקפדנות על הסטטוס-קוו במקומות הקדושים, ולזכותו ניתן לומר כי שאף - מטעמים מובנים של יוקרה בין-לאומית וכמחווה כלפי העולם הנוצרי - לסייע בידי העדות הנוצריות העיקריות להגיע להסדר בדבר שיקום כנסיית הקבר הקדוש : בשנת 1949 פרצה שריפה בכנסיית הקבר וגג הכנסייה נהרס. הוחקן ציפוי זמני, ובשנת 1956 הושג הסכם עקרוני בין ראשי העדות השולטות בקבר על ביצוע שיפוצים חלקיים. הוחל בעבודות בשנת 1958. המלאכה נעשתה בעצלתיים ובאווירה של חשדנות הדדית מצד העדות העיקריות. מלומד פרנציסקני היטיב לחאר את המצב בשנת 1962 :

"הקשיים הנראים בהפעלת הסטטוס-קוו משתקים כל יזמה ראויה לשמה בהחזקת המונומנט, ומסבירים את המצב המביש הנוכחי אליו התדרדר המבנה. בשנת 1949 הציע הנציג האפוסטולי, כיום הקרדינל ססטה (בינתיים נפטר - הערת הצוות) תוכנית לשיקום שלם של הבסיליקה, אשר היה מאפשר לכל עדה לקיים את תפילותיה מבלי שתופרע על-ידי זולתה" - ומסיים אותו מלומד - "it was wishful thinking"

(ט) בינואר 1964 אירע מאורע מיוחד במינו בחולדות הכנסייה הקתולית : בפעם הראשונה מאז ימי הביניים עלה אפיפיור לרגל למקומות הקדושים של הנצרות. על המצב האומלל שבו מצא האפיפיור פאול הששי את כנסיית הקבר הקדוש תעיד העובדה שבמהלך הטקס שנערך שם לכבודו פרצה אש בתוך הכנסייה עקב קצר חשמלי. זו כובחה בעמל רב לפני שנגרמו נזקים ניכרים בנפש וברכוש. גולת הכותרת של הביקור הייתה פגישתו של האפיפיור בבית- הנציגות האפוסטולית שבהר-הזיתים עם הפטריארכים היוונים-אורתודוקסיים של קונסטנטינופול ושל ירושלים, דבר שבא לסמל יצירת גשר בין הכנסיות המזרחית והמערבית לאחר מאות שנות מחלוקת ומריבות.

(י) כנראה שהתנופה שנתן ביקורו של אפיפיור לנוצרים בירדן, הולידה תגובת-נגד. עובדה היא שתוך שנה-שנתיים לאחר הביקור הוחמרו האיסורים על רכישת מקרקעין והופעל החוק המטיל הגבלות על מערכות החינוך הנוצריות (ראה פסקה (ג) לעיל).

(יא) חופעה מעניינת היא התעצמות הגורם הערבי בתוך הכמורה הנוצרית בתקופת השלטון הירדני. בפטריארכיה הלטינית היו בשנת 1949 33 כמרים ערביים מתוך 58, ואילו בשנת 1963 עלה חלקם כדי 52 מתוך 66. בשנת 1958 נתמנה ערבי לראשונה להיות בישוף אנגליקני לירדן, סוריה והלבנון. ואילו לאחר תיקון החוק משנת 1958 נתמנה ערבי להיות חבר הסינוד היווני-אורתודוקסי.

(יב) ה"דו-ערכיות" שביחסו של השלטון הירדני לנוצרים וצרכיו המדיניים שנתערבו בנושא זה עליהם הצבענו בפסקת (א) לעיל, מצאו ביטוי גם בנושא הצליינות הנוצרית מישראל או דרכה. מצד אחד, איפשרו הירדנים תנועה של צליינים ערבים-נוצרים חושבי ישראל לירדן בחקופות-החגים, אם גם מבוקרת בקפדנות. מצד שני, הערימו קשיים על חכם של צליינים נוצריים - שאינם חושבי ישראל, ומנעו מהם להגיע למקומות הקדושים שהיו בירדן תוך מעבר ישיר דרך ישראל.

10. הנוצרים תחת שלטון ישראל (1948 - 1967) :

(א) חלוקת העיר בעקבות מלחמת השחרור הותירה את רוב המקומות הקדושים לנצרות תחת שלטון ירדן. הנוצרים בישראל נהנו מחירות גמורה וממלוא הזכויות לפעול בנכסיהם באין מפריע. יום ראשון בשבוע ומועדי הנוצרים מוכרים כימי מנוחה לפי החוק הישראלי. שלטונות ישראל

הכירו במנהיגי העדות הדתיות הנוצריות שישבו בתחום ישראל, ואף בראשי העדות הדתיות שנשארו לשבת בעברו השני של הגבול, והתירו תנועה חופשית דו-סטרית של כוהני הדת. בית המשפט העליון בישראל אף הכיר בסמכותם של בתי הדין הדתיים לערעורים שמקום מושבם היה בשטח ירדן או לבנון, ודחה טענות כאילו אין להם סמכות על נוצרים תושבי ישראל בשל שבתם בארצות האוייב. הנוצרים רכשו נכסים בישראל באין מפריע, ובנו עשרות כנסיות ומוסדות חינוך וסעד. בתקופה זו החלו עבודות הבינוי של הבסיליקה הגדולה בנצרת, שהיא לדברי יודעי-דבר קתוליים הכנסיה הגדולה ביותר שנבנתה במזרח התיכון מאז מלחמת העולם השנייה.

(ב) הנוצרים מצידם שיתפו פעולה עם השלטונות הישראליים. תוזכר לטובה העובדה כי האוניברסיטה העברית בירושלים שוכנה, בתנאים כספיים נוחים מאד, בבניינים השייכים למסדרים קתוליים שונים ועודנה מחזיקה באחדים מהם.

(ג) בעייה מיוחדת נוצרה עקב מציאותם של מבנים נוצריים רבי-ערך במקומות בעלי-חשיבות צבאית מרובה על הגבול עם השטח שהוחזק בידי ירדן (כגון בניין "נוטר-דס", כנסיית "דורמיציון" ומבנים נוצריים נוספים בהר-ציון). חלקים מבניינים אלה נתפסו על-ידי כוחות צה"ל שהפכו אותם לעמדות הצפית ומגן. הן מבנים אלה והן מבנים אחרים שהיו באיזורי הגבול או בשטח ההפקר ניזוקו קשות בקרבות מלחמת-השחרור, ואלה מהם שנמצאו בשטח ההפקר נפגעו עוד יותר עקב חוסר הגישה אליהם והעזובה ששררה בהם במשך קרוב ל-20 שנה.

(ד) במערב ירושלים נותרו מספר מקומות בעלי משמעות דתית נוצרית, הקשורים בתחילת הנצרות, בעין-כרם ובהר-ציון. החשוב בהם הוא הצנאקולום בהר-ציון (ראה סעיף 7(ב) לעיל). מנהל הוקף המוסלמי שבבעלותו נמצא שטח הצנאקולום לא נשאר בישראל, והמקום עבר לשליטת האפוטרופוס על נכסי נפקדים, ולניהולו של משרד הדתות. המקום נשמר היטב וניתנה אליו גישה חופשית למבקרים נוצריים. בעקב הימצאו של הכותל-המערבי בשליטה ירדנית, הפך קבר דוד שבהר-ציון לנקודת משיכה לעולים יהודיים לרגל. בעזרת משרד הדתות הוקמה אגודה יהודית לטיפול בהר-ציון אשר טיפלה בשטח קבר דוד ואף השיגה רשות מנציג של העדה היוונית-אורתודוקסית להשתמש בחלק מאחד המבנים היוונים-אורתודוקסים בשטח. למעשה נהנו גורמים יהודיים משימוש בכל השטח הפנוי שעל ההר, בצידו המערבי, הן לצרכי מעבר, הן למטרות חניה והן לעריכת טכסים חחת כיפת-השמייים במועדי העליה-לרגל ובהזדמנויות אחרות.

(ה) ביקורו של האפיפיור בשנת 1964 כבר הוזכר לעיל (סעיף 9(ט)).
בבואו נפגש עם נשיא המדינה במגידו, ובצאתו - במעבר מנדלבוים, הוא
וביקר הן בנצרת והן בהר-ציון. מבחינה מדינית סימלה הפגישה הראשונה
על אדמת ישראל בין ראש מדינת היהודים לבין ראש הכנסייה הקתולית
ומדינת הותיקן את החשיבות הרבה שנודעת להידברות בין ישראל לבין
העולם הנוצרי בכלל ובין הכנסייה הקתולית בפרט.

11. הנוצרים במדינת ישראל, ביהודה ובשומרון מאז 1967:

(א) לאחר מלחמת ששת הימים חלו תמורות רבות. בעת המלחמה עצמה
נפגעו, בדרגות שונות של חומרה, כנסיות, מוסדות נוצריים אחרים ובתי-
קברות נוצריים בירושלים ובאי-אלה מקומות אחרים שהם התנהלו קרבות.
רכוש כנסייתי נוסף נפגע בעבודות הפינוי והניקוי שנעשו שש-ההפקר
שהפריד בין חלקי העיר במשך חשע-עשרה שנה. ממשלת ישראל החליטה על
חילום פיצויים לעדות, לקהילות ולגופים כנסייתיים שנכסיהם נפגעו
מאז 1948 ועד לאחר ביצוע העבודות האמורות, בלי להתייחס לשאלה אם
הנזק נגרם באש ירדנית או ישראלית. במשך השנים 1968-1969 נחתמו
הסכמים עם כל העדות הגדולות. במסגרת הסכמים אלה שולמו פיצויים על
הנזקים ואף נרכשו מידי הכנסיות שטחי קרקע לאורך חומת העיר העתיקה
בין שער יפו לשער שכם. מעניין כי ממשלת צרפת סירבה לקבל פיצויים
על הפגיעות בכנסיית סנט-אן שבבעלותה (ראה סעיף 7(ה) לעיל), ורק
בשנתיים האחרונות ביצעה את השיפוצים היסודיים שהיו דרושים בעקב
הנזקים שנגרמו לכנסייה זאת בזמן המלחמה.

(ב) מבנים כנסייתיים באיזור הגבול הקודם שהיו מוחזקים בידי צה"ל
ערב מלחמת ששת-הימים - הוחזרו לבעליהם. מאידך יש לציין כי בימים
שלאחר תום הקרבות, חפסו גופים יהודיים רכוש כנסייתי בהר-ציון,
אשר טרם הוחזר, והוא משמש נושא למחלוקת משפטית ולקובלנות קשות
מצד בעלי הרכוש.

(ג) התופעה הבולטת ביותר מבחינת האספקט הנוצרי של ענייני ירושלים
היא ההסכמה בין היוונים-אורתודוקסים, הארמנים והלטינים בעניינים
יסודיים הנוגעים לשיקומו של הקבר הקדוש והחזקתו, שהושגה לאחר מאות
שנות ריב. המו"מ בין העדות העיקריות נמשך מאז שנת 1927 ועד שנת
1958 בה הוחל בעבודה, (ראה סעיפים 8(ב) ו-9(ב) לעיל). זה קרוב
לשש שנים שעבודות השיקום נמשכות בקצב מהיר. לאחרונה אף נערך
תיקון יסודי של גג כנסיית הקבר, תוך התנגדות נמרצת של השייך הממונה
על האנקה - המבנה המוסלמי הצמוד לגג הכנסייה. בעקב עניין זה באה
פניה משוחפת של הפטריארכים היווני-אורתודוקסי והארמני והקוסטוס

של ארץ הקודש. אל ממשלת ישראל. זו הבטיחה הגנה משטרית לביצוע
העבודות. השייך פנה אל בית המשפט הישראלי וביקש צו מניעה נגד
הפטריארכים והקוסטוס. היועץ המשפטי לממשלה התערב בהליכים ותמך
בזכותם של ראשי הנוצרים לשקם את המקום הקדוש להם ביותר. גם
פנייה אחרת של ראשי הנוצרים בעניין "כנסיית עלייתו של ישו לשמיים"
בהר-הזיתים נענתה בחיוב והשלטונות הורו לוקף המוטלמי להפסיק עבודות
שביצע בגדר המקיפה את הכנסייה ההיא.

(ד) פרשה מיוחדת היא תפיסת "דיר-אל-סולטן" על-ידי האתיופים מידי
הקופטים שהחזיקו בו למעלה ממאה שנה. מבנה זה, הצמוד לכנסיית הקבר-הקדוש,
הוא בעל משמעות מרכזית למאמינים הקופטים-אורתודוקסים על שני פלגיהם,
האתיופיים שמרכזו באדיס אבבה והמצרי - שמרכזו בקהיר. (פרטים בנושא זה
מצויים בפסק-דינו של בית-המשפט העליון בבג"צ 109/70 - המוטראן
הקופטי-האורתודוקסי נגד שר המשטרה - כ"ה (1) פד"י 225). יצויין
שלושת ראשי הנוצרים שהוזכרו לעיל ראו כמעשה תפיסה זה פגיעה
בסטטוס-קוו ומחו במשותף בפני ממשלת ישראל על כך.

(ה) בשש השנים האחרונות נעשו כמה פעולות בינוי נרחבות במדינת
ישראל ובשטחים המוחזקים: בשנת 1969 נחנכה הבסיליקה של כנסיית
הבשורה בנצרת; נשלמה בנייתה של הכנסייה היוונית-אורתודוקסית בנחל-
קדרון; נבנה והולך סמינריון לכמרים ארמניים ברובע הארמני שבירושלים;
נבנה מוסד אוניברסיטאי קתולי בואכה בית-לחם.

(ו) בחקופות שהיחה בהן רגיעה בפעולות המחבלים ולפני שורת
התנכלויות בנתיבי האויר הבין-לאומיים, ניכרה תנועה עצומה של צליינות
נוצרית וכן היו ביקורים של אישים נוצריים רמי-מעלה, ביניהם כדאי
להזכיר את ביקוריהם של הפטריארך של כל רוסיה והפטריארך של
בולגריה וכן ביקורו של הארכיבישוף בנלי - תת-מזכיר המדינה של הוטיקן.
פגישה של ראש ממשלת ישראל עם האפיפיור ברומא בשנה שעברה מהווה
ציון-דרך חשוב בהתפתחות היחסים בין מדינת ישראל לוטיקן.

(ז) לאחר יותר משש שנים של שלטון ישראלי במקומות הקדושים לנצרות,
מוחר לצייך בסיפוק את היחסים הטובים השוררים בין ממשלת ישראל לבין
ראשי כל העדות הנוצריות, אף כי אין לומר כי כל הבעיות המתעוררות
מדי פעם בפעם כבר מצאן את פתרוןן.

(ח) בירושלים יושבים כיום כ-11,000 נוצרים, המתחלקים לעדותיהם

ולקהילותיהם כך :

(1) העדות והקהילות הכפופות לותיקן :

- (אא) העדה הלטינית - 3,800;
- (בב) העדה היוונית-קתולית - 300;
- (גג) העדה הארמנית-קתולית
- () העדה הסורית-קתולית
- 400 - () העדה הכלדיאית-קתולית
- () הקהילה הקופטית-קתולית
- (דד) העדה המארונית - 100.

- (2) העדה היוונית-אורתודוקסית - 3,950;
- (3) העדה הארמנית-אורתודוקסית - 1,200;
- (4) הקהילה הקופטית-אורתודוקסית - 500;
- (5) הקהילה האתיופית-אורתודוקסית - 50;
- (6) העדה הסורית-אורתודוקסית - 200;
- (7) העדה האוונגלית-אפיסקופלית - 200;
- (8) הקהילות הפרלססנטיות (לוחרנים, פרסביטריאנים, בפטיסטים ואחרים) - 300.

פרק שני : התהוות העדות הנוצריות

12. כללי :

מראשית הנצרות היחה קהילת הנוצרים בעיר, או במחוז, היחידה היסודית של הכנסייה. בראש הקהילה עמד בישוף, שנעזר במועצת זקני הקהילה. במרוצת הזמן רכש הבישוף שעמד בראש הקהילה החשובה ביותר במחוז (בדרך-כלל - בעיר הגדולה ביותר) מעמד רם מזה של שאר הבישופים, ומתוך מעמד זה התפתחו המשרות של ארכיבישוף, ולמעלה ממנו - מטרופוליט. מי שעמד בראש כל הקהילות באיזור גדול - נקרא פטריארך.

עד לשנת 451 היו שלוש פטריארכיות, בסדר קדימתן : רומא, אלכסנדריה ואנטיוכיה, כאשר הבישוף של רומא (המכונה "אפיפיור") הוא ראשון הבישופים של הכנסייה הנוצרית. בכנס של כלסדון (451) הפכו הבישופים של קונסטנטינופול ושל ירושלים לפטריארכיות. הפטריארכיה של קונסטנטינופול דורגה אחרי זו של רומא.

13. הפילוג הראשון - אריאנים ואנסטאסיאנים (325) :

פילוג זה, שהיה הפילוג החשוב הראשון, נסב על מהותו האלוהית של ישו. האריאנים סברו שישו נברא על-ידי "אלוהים האב", וכי אין זהות בין מהותו לבין מהות האלוהים. בכנס ניקיאה (325) נדחתה דעתם, והם חדלו להיות גורם חשוב בנצרות (זולת בין הגותים והלומברדים - ואף זאת לחקופה קצרה בלבד).

14. הפילוג השני - פרישת הנסטוריאנים (431) :

אף פילוג זה סבב על אישיותו של ישו. נסטוריוס, ראש בקונסטנטינופול, טען כי בישו נתאחדו לא שני "טבעיים" בלבד - אלוהי ואנושי - כי אם שתי "אישויות" נפרדות אלוהית ואנושית, וכי הבתולה מרים אינה "אם האלוהים" אלא "אם המשיח", כנס אפסוס בשנת 431 גזר חרם על תורתו והוא נמלט לארם-נהריים ולפרס. בני-אמונתו נקראים עד היום "נסטוריאנים" או "אשורים".

15. הפילוג השלישי - הכנסיות המונופיסיות (448 - 525) :

בשני כנסים, בשנת 448 ובשנת 451 (כנסת כלסדון) נפל פילוג בכנסייה הנוצרית. הטוענים כי לישו היה רק "טבע אחד" הוחרמו בכנסים אלה, והקימו להם עדות נפרדות בארצות המזרח. אלה נפלגו לעדות שונות, כאשר לכל אחת מהן ראש-עדה נפרד ומרכז דתי משלה :

(א) העדה הקופטיק-אורתודוקסית - (451);

(ב) העדה הארמנית-אורתודוקסית (גריגוריאנית) - (525);

(ג) העדה הסורית-אורתודוקסית (יעקוביטית) - (543);

(ד) העדה האתיופית-אורתודוקסית - (550).

(המלה "אורתודוקסית" משמשת בפי מאמינים אלה לתיאור "האמונה האמיתית", ואין בינה לבין הכנסייה היוונית-אורתודוקסית ולא כלום).

16. הפילוג הרביעי - מונותליטים (המאה השביעית) :

הקיסר הביזנטי היראקליוס ניסה לפשר בין המונופיסיטים לבין הכנסייה שמרכזה היה בקונסטנטינופול, והציע נוסחה בדבר שני ה"טבעים" של ישו, אך בדבר אחדות "רצונו". המעטים משני המחנות שקיבלו השקפה זאת הפכו לימים להיות העדה המארונית, וזו הצטרפה בזמן מסעי הצלב לכנסייה הקתולית.

17. הפילוג החמישי - "הגדול" (1054) :

(א) מן המאה התשיעית ואילך נפלגו דרכי העולם הנוצרי, על רקע מדיני, לאומי ודתי. הקמת האימפריה הרומית הקדושה במערב (עם הכרתו של שרל הגדול בשנת 800) והתעצמות מעמדו של האפיפיור הביאו לקרע מדיני ודתי שגרש בסופו של דבר לפילוג של שנת 1054, כאשר מצד אחד ניצב האפיפיור ליאו ה-9 ומצד שני עמד הפטריארך של קונסטנטינופול מיכאל צרולאריוס, שאליו הצטרפו הפטריארכים של אלכסנדריה, אנטיוכיה וירושלים. כך נוצרה הכנסייה היוונית-אורתודוקסית שבמרוצת השנים הרחיבה את פעולותיה המיסיונריות לעמי מזרח אירופה והבלקן, עד אשר קמו עדות-אחיות עצמאיות באותן ארצות.

(ב) מאז הפילוג ואילך החלו המריבות הבין-עדתיות על המקומות הקדושים לנצרות.

18. נסיונות לאיחוד הנצרות, ראשית העדה הלטינית בארץ-ישראל והתהוות "הכנסיות המאוחדות" (1099 - 1824) :

(א) בגבור הלחץ התורקי-סלג'וקי על קיסרות ביזנטיון פנה הקיסר מיכאל ה-7 אל האפיפיור גריגורי ה-7 בבקשות כי יגייס את המערב הנוצרי לעזרת הקיסרות והבטיח כי יביא לאיחוד הכנסייה היוונית עם הכנסייה הרומית, אולם האיחוד המיוחל לא בא.

(ב) כאשר נפלה ירושלים לידי הצלבנים בשנת 1099, מינו אלה פטריארך לטיני לירושלים, וזוהי ראשית העדה הלטינית בארץ-ישראל. קיומו של פטריארך לטיני בארץ-ישראל נמשך עד לנפילת ממלכת הצלבנים בשנת 1291. מאז שימש חואר זה לאנשי-כמורה רמי-מעלה שישבו באירופה, עד שבשנת 1847 חידש האפיפיור את הפטריארכיה הלטינית בארץ-ישראל.

(ג) היחסים בין שתי הכנסיות, היוונית-אורתודוקסית והרומית-קתולית הלכו והחריפו במרוצת מסעי הצלב. הרביעי שבהם (1204) פנה לעבר קונסטנטינופול ובזז את העיר חוץ ביצוע מעשי-זוועה לרוב, שהותירו את רישומם על היחסים בין שתי הכנסיות משך דורות רבים.

(ד) בשנת 1439 נעשה מאמץ אחרון לאיחוד העולם הנוצרי, בכנס פירנצה בו השתתפו הפטריארך של קונסטנטינופול והעדות המזרחיות האחרות, כולל הנסטוריאנים. הכנס הכריז על איחוד הכנסיות הנוצריות לכנסיה אחת. העדות המזרחיות לא הצטרפו לאיחוד זה בכלל, ואילו הפטריארכיה של קונסטנטינופול שמרה על האיחוד על נפילת העיר לידי התורכים העותמניים בשנת 1453. לפי אחת המסורות קיימו הפטריארכיות של אלכסנדריה, אנטיוכיה וירושלים את האיחוד במשך שנים מספר.

(ה) במרוצת השנים קמו מספר עדות דתיות קתוליות במקביל לעדות המזרחיות האורתודוקסיות. להלן חשימה הכוללת תאריכי התהוותן :

(1) מארוניטים (מי שהיו בעבר מונותליטים) (ראה סעיף 16

לעיל) - בתקופת מסעי הצלב;

(2) כלדיאים-קתולים (מקרב האסורים-הנסטוריאנים -

סעיף 14 לעיל) - 1552;

(3) סורים-קתולים (מקרב הסורים-יעקוביטים -

סעיף 15(ג) לעיל) - 1662;

(4) יוונים-קתולים (מקרב היוונים-אורתודוקסים -

סעיף 17 לעיל) תחילת המאה ה-17 (בישוף קתולי ראשון

ב-1725);

(5) ארמנים-קתולים (מקרב הארמנים-גרבוריאנים -

סעיף 15(ב) לעיל) - 1740;

(6) אתיופים-קתולים (מקרב האתיופים-אורתודוקסים -

סעיף 15(ד) לעיל) - תחילת המאה ה-19;

(7) קופטים-קתולים (מקרב הקופטים-אורתודוקסים -

סעיף 15(א) לעיל) - 1824.

עדות אלה, להבדיל מן ועדה הלטינית, שהייתה כפופה במישרין לרומא, נהנו מאוטונומיה ניכרת והורשו על-ידי השלטונות המרכזיים של הכנסייה

הקתולית לקיים מינהגים ועיקרי-אמונה מסויימים שאינם מקובלים על הקתולים במערב. הם הורשו להשתמש בשפתם-הם בטכסים הדתיים (סורית עתיקה, ארמנית, קוּרְדִּית וכדומה) ולא בלטינית. כפי שהיה מקובל על נוצרי המערב, ואף קבלו רשות לקיים עצמאות מינהלית מסויימת, כולל בחירת ראשי העדות וכהני הדת. פרט לכך, הן עדות דתיות קתוליות לכל דבר וענין.

19. הריפורמציה ותנועות נוצריות שבאו אחריה (מאז הרנסאנס ועד היום) :

(א) מאז שנתחולל הפילוג בכנסייה הקתולית במחצית הראשונה של המאה השש-עשרה, צמחו מספר תנועות רפורמיות חשובות, שמהן כדאי להזכיר את הלותרנים לכנסייתיהם הרבות, הפרסביטריאנים של סקוטלנד (סוף המאה השש-עשרה), הבפטיסטים (אמצע המאה השבע-עשרה) והמיתודיסטים (המחצית הראשונה של המאה השמונה-עשרה). אלה נקראים, לעתים, בשם כולל "פרוטסטנטים".

(ב) בין הפרוטסטנטים לבין הקתולים מצוייה העדה האוונגלית-האפיסקופלית (או "האנגליקנים"). הכנסייה התהוותה באמצע המאה השש-עשרה, בעקב רצונו של המלך הנרי ה-8 להתגרש מאשתו הקתולית. משלא איפשר לו האפיפיור דבר זה (מטעמים דתיים ופוליטיים גם יחד) העמיד המלך את עצמו בראש הכנסייה האנגליקנית. מאז ועד היום קיימות מגמות שונות בכנסייה זאת : מינהגי זרם אחד קרובים לקתולים ולעומתו מינהגי זרם אחר קרובים לפרוטסטנטים.

20. תיאור מסכם :

מצורפת טבלה המציגה את העדות הנוצריות על הסתעפוינותיהן מאז ראשית הנצרות ועד היום. (הטבלה מופיעה אחרי עמוד ע"א).

פרק שלישי: המימסד הנוצרי בירושלים

א. היווצרות שלוש הפטריארכיות

21. המימסד בימי השלטון הביזנטי עד לכיבוש ירושלים במסע-הצלב הראשון (1099):

(א) לאחר חורבנה של ירושלים בימי הדריאן (135) הפכה קיסרייה להיות הבירה המינהלית של ארץ-ישראל, והייתה למעשה גם בירתה הדתית-הנוצרית

עד לכנס כלסדון (451). בתקופת השלטון הביזנטי עד לכנס האמור, עמד המטרופוליט של קיסריה בראש הקהילה הנוצרית בארץ, ואילו בירושלים כיהן בישוף שהיה כפוף לו. המטרופוליט היה כפוף לפטריארך של אנטיוכיה. רק בכנס האמור ניתן לבישוף של ירושלים מעמד של פטריארך (ראה, על המבנה הראשוני, סעיף 12 לעיל).

(ב) בשנת 614, בעת הכיבוש הפרסי (סעיף 4(ד) לעיל) הוגלה הפטריארך ומח בגולה. עם שוב הביזנטים לשלוט בארץ-ישראל שוב נחמנה פטריארך לירושלים, ובחלקו של הפטריארך שבא אחריו נפל לקדם את פני הכובשים המוסלמים.

(ג) בעת הפילוג הגדול (1054) הלך הפטריארך של ירושלים אחרי הפטריארך של קונסטנטינופול, והיה, אפוא, לפטריארך היווני-אורתודוקסי הראשון של ירושלים, במסגרת הכנסיה המזרחית.

22. הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית והפטריארכיה הלטינית של ירושלים :

(א) לפני שהספיקו הצלבנים להגיע לירושלים יצא הפטריארך היווני-אורתודוקסי של ירושלים לקפריסין. כשייסדו הצלבנים את ממלכת ירושלים בשנת 1099 מינו פטריארך לטיני לעיר.

(ב) הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית של ירושלים חודשה רק בשנת 1142, שאז הוסכם בין הקיסר הביזנטי לבין המלך הלטיני של ירושלים כי הפטריארך היווני-אורתודוקסי של ירושלים ימונה בקונסטנטינופול. היוונים-אורתודוקסים טוענים שהפטריארכים שלהם חזרו לגור בירושלים אחרי כיבושה בידי צלאח אלדין, אולם בין המאות השש-עשרה והתשלש-עשרה בחורבנותיהם מהסור מדי פעם לגור בקונסטנטינופול, וזאת בשל הצורך לקיים קשרים ישירים עם השלטון העותומני המרכזי. הפטריארך האחרון שעשה כן היה אתאנסיוס ה-5, שמת בשנת 1845.

(ג) לפי המסורת היוונית-אורתודוקסית היה הפטריארך גרמאנוס, שכיהן בין השנים 1554 - 1579, הפטריארך הראשון אשר השליט את היוונים על הפטריארכיה. מאז ייסוד "אחוות הקבר הקדוש" בשנת 1662. היוו אנשי-הדת היווניים את הגורם המכריע בבחירת הפטריארך של ירושלים.

(ד) לאחר 1187 עברו הפטריארכים הלטיניים לעכו, בה נהרג הפטריארך הלטיני ניקולאס בשנת 1291 עם נפילת העיר בידי המוסלמים. מאז ועד שנת 1847 לא היה פטריארך לטיני תושב בירושלים. החואר ניתן - כחואר-כבוד - לאנשי כהונה רמי-מעלה שישבו באירופה.

רק בשנת 1847 חודשה הפטריארכיה הלטינית בירושלים.

23. הפטריארכיה הארמנית-אורתודוקסית של ירושלים :

לעדה הארמנית-אורתודוקסית יש פטריארך בירושלים מאז תחילת המאה הארבע-עשרה, אולם הארמנים התיישבו בירושלים עוד בראשית השלטון הביזנטי. להבדיל משתי העדות שהזכרנו לעיל לא היתה לפטריארכיה הארמנית עדה שהיא ערבית מבחינה אתנית. בני העדה הם ארמנים בלאומיותם ובדתם גם-יחד. מספרם בארץ-ישראל ובירושלים היה קטן ומעולם לא עלה על עשרת אלפים. המלומד הפרנציסקני הוואד כתב בשנת 1962 כי ב-1948 היו 8,000 ארמנים-אורתודוקסים בארץ ישראל, ואילו בשנת 1962 היו בירושלים 3,000 ארמנים. כיום יושבים בירושלים כ-1,500 ארמנים. החשיבות הגדולה של הפטריארכיה היא בשליטתה במקומות הקדושים העיקריים ובעלות שיש לה בנכסי דלא-ניידי רבים, בעיקר בירושלים ובסביבתה וביפו.

ב. הנציגויות המיוחדות של הותיקן

24. כללי :

לאפיפיור שתי נציגויות במימסד הנוצרי בירושלים שאינן קיימות בכנסיות אחרות : הראשונה, בסדר כרונולוגי, היא ה"קוסטודיה די-טרה סנקטה" והשניה היא הנציגות האפוסטולית.

25. הקוסטודיה די טרה סנקטה :

(א) לפי המסורת הרומית-קתולית שלח פרנציסקוס הקדוש, בשנת 1217 כמה מבזיריו אל ארץ הקודש, וכעבור זמן קצר קיבל בשבילם רשות מן הסולטאן המצרי להישאר בארצות המזרח ולבקר בקבר הקדוש באיך-מפריע. בשנת 1230 נוסד המיסדר הפרנציסקני בירושלים והפך להיות לנציגות הרשמית של הכנסייה הרומית-קתולית במקומות הקדושים. חשיבות מעמדם של הפרנציסקנים עלתה עם נפילת ממלכת הצלבנים בשנת 1291. הסכם בדבר מעמדם של הפרנציסקנים בארץ הקודש נחתם עם הסולטאן הממלוכי ביברט השני, והסכם חשוב נוסף - בשנת 1332 עם הסולטאן הממלוכי מלך אלנאסר. לפי הסכם זה רכש מלך נפולי את הצנאקולום בכסף רב, והפרנציסקנים קיבלו אוהו ממנו ויסדו בו את המטה שלהם. בשנת 1342 קבע אותם האפיפיור קלמנט ה-6 להיות "שומרי המקומות הקדושים לנצרות בארץ הקודש", ומאז ועד היום נקרא ראש הפרנציסקנים בארץ ישראל ה"קוסטוס די טרה סנקטה".

(ב) הפרנציסקנים סבלו מרדיפות קשות הן לקראת סוף השלטון הממלוקי בארץ ישראל והן בתקופת השלטון התורכי והצנאקולום נלקח מהם בשנת 1552 (ראה סעיפים 6(ח) ו-7(ב) לעיל).

(ג) חידושה של הפטריארכיה הלטינית בירושלים באמצע המאה שעברה הביא לסכסוכים בין הפטריארך לבין הקוסטוס (גם ראשי העדות הקתוליות המזרחיות לא התלהבו מן החידוש הזה...). כדי לפתור את הבעיה נהג הוטיקן, מאז מינויו של הפטריארך השלישי בשנת 1889, למנות נזיר פרנציסקני לתפקיד הפטריארך לטיני. אף פתרון זה לא השיב על כל הבעיות ורק ב-1923 נקבע הסדר הקובע את חומי הסמכות של כל אחד מהם. הוטיקן לא גילה עקביות בשיטת המינויים: בשנת 1947 נתמנה מי שהיה הקוסטוס הפרנציסקני לפטריארך, ובשנת 1966 נתמנה מי שהיה ראש המיסדר הפרנציסקני לנציג אפוסטולי. בשנת 1970 נתמנה פטריארך לטיני שלא מקרב הפרנציסקנים.

(ד) עד היום הקוסטוס, ולא הפטריארך, הוא הגורם הפועל בשם הכנסייה הרומית-קתולית בכל הנוגע למקומות הקדושים והוא שחתם, יחד עם הפטריארכים היווני-אורתודוקסי והארמני, על פניות משותפות לממשלת ישראל בעניינים הנוגעים למקומות הקדושים.

26. הנציגות האפוסטולית:

(א) מעמדו המיוחד של הנציג האפוסטולי נובע מן הכפילות המיוחדת את הכנסייה הקתולית מכל כנסייה נוצרית אחרת; נוסף ליישותה הדתית יש לה גם ישות מדינית: הוטיקן איננו רק מקום מושבו של האפיפיור, ראש הכנסייה הקתולית, אלא גם מדינה - שהאפיפיור הוא הראש שלה והשליט בה. הוטיקן מקיים איפוא נציגויות דיפלומטיות וממנה שגרירים (המכונים "נונציוס" - כשהם מואמנים לארצות קתוליות ו"פרו-נונציוס" - כשהם מואמנים לארצות לא-קתוליות) ונציגים אפוסטוליים. נציג האפוסטולי איננו מואמן למדינה שבה הוא יושב, אלא הוא נציגו של האפיפיור כראש-הכנסייה הרומית-קתולית, מצב נוח מאד כאשר הוטיקן מבקש לקיים נציגות משלו במדינה שאיננו מכיר בה הכרה "דה-פקטו" או "דה יורה" - כמשמעות מונח זה ביחסים בין מדינות. במדינה כזאת לפקידו הוא לפקח על פעולות המוסדות הקתוליים ולדווח לאפיפיור על המצב המדיני והחברתי בארץ שבה הוא מכהן. כך יכול הוטיקן לפעול מבלי להיות תלוי במידע ובמעשים של ראשי העדות הקתוליות במקום. זהו בדיוק המצב בישראל.

(ב) הנציג האפוסטולי הראשון "לירושלים ולפלסטינה" נחמנה בשנת 1929, ומאז ועד היום ישנו נציג אפוסטולי היושב בירושלים. השפעתו היא גדולה, באשר הוא המוציא והמביא את דבר האפיפיור באוזני העדות הנוצריות - לא רק הקתוליות. הוא מקיים מגעים שוטפים עם השלטונות הישראליים וממלא תפקידים ניכרים לעין בכל פעילות בין-נוצרית בירושלים, בין אם היא גלויה - כגון השתתפות בכנסים דתיים ואחרים, ובין אם היא סמויה - כגון גישושים לבירור העמדות של העדות השונות בענייני ירושלים. הוא אף נושא כיום תואר דתי רם של ארכיבישוף.

ג. המימסד הנוצרי בירושלים של היום

27. צמרת העדות והקהילות הנוצריות בירושלים: (ראשי עדות או קהילות בלבד. הרשימה אינה מתייחסת לראשי עדות נוצריות במדינת ישראל):

(א) העדות והקהילות הכפופות לוותיקן:

- (1) העדה הלטינית - הפטריארך הלטיני של ירושלים;
- (2) העדה היוונית-קתולית; (ויקארים-פטריארכליים
- (3) העדה הארמנית-קתולית; (כפופים לפטריארכים שלהם
- (4) העדה הסורית-קתולית; היושבים בסוריה,
- (5) העדה המארונית; (בלבנון ובעירק).
- (6) העדה הכלדיאית-קתולית; (
- (7) הקהילה הקופטית-קתולית - כומר פרנציסקני (ראש: הקופטים-הקתוליים הוא פטריארך היושב בקהיר).

(ב) העדה היוונית-אורתודוקסית:

- (1) העדה היוונית-אורתודוקסית - הפטריארך של ירושלים;
- (2) המשלחת הרוסית-אורתודוקסית - ארכימנדרים (כפוף לפטריארך של מוסקוה וכל רוסיה);
- (3) המשלחת של הכנסיה הרוסית-אורתודוקסית בגולה - ארכימנדרים (כפוף למטרופוליט היושב בניו-יורק - איננו מוכר על-ידי הפטריארך היווני-אורתודוקסי של ירושלים);

- (4) הכנסיה הרומנית-אורתודוקסית = ארכימנדריט (כפוף לפטריארך היושב בבוקרשט שברומניה).
- (ג) העדה הארמנית-אורתודוקסית (גריגוריאנית) - הפטריארך של ירושלים.
- (ד) הקהילה הקופטית-אורתודוקסית - ארכיבישוף (כפוף ל"אפיפיור" היושב בקהיר שבמצרים).
- (ה) הקהילה האתיופית-אורתודוקסית - ארכיבישוף (כפוף ל"אבונא" היושב באדיס-אבבה שבאתיופיה).
- (ו) העדה הסורית-אורתודוקסית - ארכיבישוף (כפוף לפטריארך של אנטיוכיה, היושב בחומס שבסוריה).
- (ז) העדה האוונגלית-אפיסקופלית (אנגליקנים) - ארכיבישוף (כפוף לארכיבישוף של קנטרברי, היושב באנגליה).
- (ח) הקהילה הלותרנית - נציג (המכונה "פרופסט") של הכנסיה הלותרנית הגרמנית.
- (ט) הכנסייה הסקוטית (פרסביטריאנים) - נציג של הכנסייה של סקוטלנד.
- (י) הקהילה הבפטיסטית - נציג של הכנס הבפטיסטי הדרומי שבארצות-הברית).
- (יא) הערה: קיים גם ארגון-גג של מספר כנסיות פרוטסטנטיות קטנות, הקוראות לעצמן "העדה הפרוטסטנטית בישראל", ובו חברות "הכנסיה הלותרנית בישראל" (גוף שונה מן "הקהילה הלותרנית" הנזכרת בפיסקה (ח) לעיל); "הכנס הבפטיסטי הדרומי" (ראה פיסקה (י) לעיל); "כנסיית הנוצרי"; "המיסיון הפנטאקוסטאלי הבריטי"; "הברית הנוצרית המיסיונרית"; "הכנסייה המנוניטית".

28. עדות נוצריות - כפיפות :

כדי להשלים את התמונה דלעיל, יש להביא בחשבון גם את הנתונים הבאים :

(א) כל העדות הקתוליות כפופות לאפיפיור; העדה הלטינית - כפיפות ישירה; העדות הקתוליות "המאוחדות" - כפופות באופן בלתי-ישיר.

(ב) הפטריארך של קונסטנטינופול שמושב באיסטנבול שבתורכיה הוא ה"ראשון בין שווים" בכנסייה היוונית-אורתודוקסית. הפטריארך של ירושלים, כיתר הפטריארכים וראשי הקהילות הלאומיות השונות, רואה בו מנהיג רוחני בלבד, ושומר בקפדנות על מעמדה העצמאי של הפטריארכיה. הוא מתנגד עקרונית לכך שהפטריארך של קונסטנטינופול יביע אפילו דעה בענייני הפטריארכיה של ירושלים והמקומות הקדושים.

(ג) בראש הכנסייה הארמנית-אורתודוקסית עומד ה"קתוליקוס" היושב באשמיאדזין שנרפובליקה הארמנית-הסובייטית. הפטריארך הארמני של ירושלים כפוף לו הן בעניינים שבדה והן במינוי בישופים, אך נוהג עצמאות בעניינים הנוגעים לחיי-היום-יום של הפטריארכיה, לרכושה ולמקומות הקדושים, זאת כדבר שבמסורת מזה מאות בשנים.

29. עדות נוצריות - תארי-כהונה הירארכיים בינוניים ובכירים :

כדי לעמוד על דרגת החשיבות של כהן-דת נוצרי פלוני, אחד המבחנים - אך לא היחיד - הוא תואר-הכהונה שלו. להלן טבלה המראה את התארים האחרים בסדר חשיבות יורד :

תארים של נושאי כהונה בישראל	יוונים-אורתודוקסים	ארמנים	קתולים	אחרים
1. פטריארך	X	X	X	-
2. מטרופוליט	X	-	X	-
3. ארכיבישוף	X	X	X	X
4. בישוף	X	X	X	X
5. ויקאר פטריארכלי*	-	-	X	-
6. ארכימנדריט	X	X	X**	-

(* כאשר הוא בישוף - דינו כהין בישוף - למעשה איננו שייך להיררכיה שבטבלה זאת והוכנס כאן לציון מעמדו הסקסי בלבד.

** אצל היוונים-הקתולים בלבד.

פרק רביעי : מעמדן של העדות הנוצריות
במשפט המקומי

30. כללי :

להבדיל מנושא המקומות הקדושים, אין צורך להתייחס למעמדן של העדות הנוצריות בתקופה שלפני השלטון העותומני, וזאת משום שאין למצב שקדם לשלטון זה משום השפעה ישירה על מעמדן המשפטי כיום. לעומת זאת נקבעו דפוסים משפטיים בתקופת השלטון העותומני אשר נודעה להם משמעות גם כיום.

31. השלטון העותומני :

(א) מאז כיבוש קונסטנטינופול (1453) נקט השלטון העותומני יחס מיוחד לו (להבדיל מיחסן של ממלכות מוסלמיות אחרות) כלפי העדות הנוצריות : הוא הבדיל הבדל ברור בין הקהילות המקומיות (יהודים, יוונים-אורתודוקסים, הכנסיות המונופיזיטיות והכנסיות המאוחדות) - מצד אחד, לבין קהילות וגופים נוצריים שהוא ראה אותם כלא-מקומיים, כגון הלטינים או האנגליקנים, אף אם היו להן מאמינים מקומיים.

(ב) הקהילות המקומיות הורשו להתארגן מראשית התקופה (1453 ואילך) ל"עדות" - millets. העדה בתור שכזאת הורשחה להחזיק ברכוש, וראש העדה (בדרך-כלל הפטריארך) היה גם הממונה על כל היחסים המשפטיים שביין בני עדתו לבין עצמם. הנהגת העדה היתה ממנה אח בתי הדין של העדה, ואלה היו שופטים בין בני העדה לא רק בענייני מעמד אישי אלא גם בענייני ממונות ואפילו בעניינים פליליים. ראש העדה היה הנציג המוסמך היחידי של העדה כולה כלפי השלטון התורכי. ברור שהשלטון חבע לעצמו את הזכות לאשר את מינויו של הפטריארך. יצויין כי במרוצת השנים, בין אמצע המאה ה-15 ואמצע המאה ה-19, הלך וצומצם השיפוט של בתי הדין הדתיים בעניינים שאינם ענייני המעמד האישי, עד שלקראת אמצע המאה ה-19 היו ענייני המעמד האישי את עיקר השיפוט של בתי הדין הדתיים. נוסף לכך נהנו העדות מאוטונומיה בניהול העניינים הפנימיים והרכוש של הכנסייה ובמינוי מוסדות הדת והשיפוט.

(ג) מבין ראשי עדות, נהנה הפטריארך היווני-אורתודוקסי של קושטה ממעמד בכורה שהעניק לו השלטון העותומני, ובדומה לכך נהנו גם פטריארכים יוונים-אורתודוקסיים אחרים ברחבי האימפריה העותומנית ממעמד עדיף לעומת ראשי הכנסיות האחרות.

(ד) ההתערבות הגוברת של המעצמות הגדולות מעניינה של תורכיה מאמצע המאה ה-18 ואילך, היחה לה השלכה גם על זכויותיהם המשפטיות ועל מעמדם של הנוצרים, כעדות, כקהילות וכיחידים. את עקבות ההתערבות הזאת, שתוצאתה העיקרית היחה ריבוי הקפיטולציות*, מוצאים גם במעשי חקיקה שונים של השלטון העותומני. בעיקר היחה התערבות זאת חשובה לגבי הכרה ומתן אפשרות פעולה לגופים נוצריים שלא היו בגדר עדות מקומיות. למעשה כל ההישגים של הלטינים בתחום זה, כולל ייסודה מחדש של הפטריארכיה הלטינית בירושלים (עם כל המשחמע מכך מבחינת היווצרותה של עדה מוכרת על-ידי השלטון העותומני), הם פרי הלחצים של המעצמות הגדולות.

(ה) מסמך חשוב בעניין זה הוא הצו המלכותי (חט-י-המאיון) משנת 1856. מסמך זה וכך מכתב הבהרה של ממשלת תורכיה למעצמות הגדולות, מהווים את הבסיס לקביעת הזכויות של העדות הנוצריות בקשר לשיפוט על בני העדות, בענייני המעמד האישי "ובעניינים אחרים אשר לפי טבעם הם ענין שבין נוצרים לבין עצמם". כנגד זה קבע המחוקק התורכי כי מינויו של ראש העדה טעון קבלת אישור בכתב (בראט) מן השלטון התורכי. זאת ברוח המינהג מקדמת-דנא, שהפטריארך צריך לגור בתחומי האימפריה העותומנית, וחייב בשבועת-אמונים לשלטון העותומני.

(ו) בשנת 1863 הסדיר השלטון העותומני בחוק את סמכויות המינהל הפנימי של הפטריארכיה הארמנית, ובשנת 1875 קבע בחוק את המעמד וסדרי המינהל הפנימי של הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית.

(ז) נושא נוסף שהפך להיות בר-משמעות רבה מאמצע המאה התשע-עשרה היה הנושא הפיסקלי. בלחץ המדינות הגדולות, בעיקר של ממשלת צרפת, נעשו מעשי חקיקה והסכמים שונים (החשובים בהם הסכמי מיסילן מן מן השנים 1901 ו-1913), שאגב סיפול בעניינים אחרים שעניינו את המעצמות הגדולות בקשר להקמת מוסדות נוצריים ופעולותיהם, קבעו הוראות שונות בדבר פטורים ממסים על מקרקעין ועל מטלטלין. קשה למצוא סדר או הגיון בפטורים שניתנו בנושאים אלה, לעתים בצורה מפלה בין מוסדות של עדה, קהילה או גוף הנתונים לחסותה של מעצמה פלונית, לבין מוסדות מאותו סוג עצמו של אותה כנסייה נוצרית שאינם נתונים לחסותה של אותה מעצמה. הדבר בולט לגבי השבות כאלה שניתנו למוסדות קתוליים שבחסות צרפת.

* הקפיטולציה המפורסמת הראשונה היא פרי הסכם שנערך במאה השש-עשרה בין הסולטאן סולימן המפואר לבין פרנסואה הראשון, מלך צרפת - ראה סעיף 39(ג) להלן.

(א) בדרך-כלל המשיך השלטון המנדטורי את המצב שהיה קיים לגבי העדות, הקהילות והגופים הנוצריים בזמן השלטון העותומני, אם גם בשינויים מסויימים שחשיבותם המשפטית קיימת כשלעצמה, אך אין להם השלכות על האספקטים המדיניים של הנושא. נזכיר בקצרה את העניינים העיקריים שהסדיר המחוקק המנדטורי בדרך של חקיקה, ושיש להם חשיבות מדינית (למעט חקיקה המתייחסת למקומות קדושים, בה ידובר בפרק הרביעי, להלן).

(1) בסעיף 51 לדבר-המלך במועצה, 1922 - 1947 הגדיר את סמכויות השיפוט של בתי הדין של העדות הנוצריות בענייני המעמד האישי, ובתיקון של דבר-המלך משנת 1939 פירט את העדות הנוצריות בהן הכיר לצורך כל מעשי החקיקה שלו, והן (בסדר שקבע) העדות : היוונית-אורתודוקסית, הלטינית, הארמנית-אורתודוקסית, הארמנית-קתולית, הסורית-קתולית, הכלדיאית-מאוחדת, היוונית-קתולית, המארונית, הסורית-אורתודוקסית.

(2) המחוקק המנדטורי התייחס לנושא הדתי בחוקו את פקודת הנישואים והגירושים (רישום), ואת פקודת העדות הדתיות (המרה). הגם שחוקק את פקודת העדות הדתיות (ארגון) לא השתמש בה כדי להוסיף עדות על העדות שפורטו בתיקון לדבר-המלך שנזכר לעיל, אף לא את האנגליקנים.

(ב) השלטון המנדטורי לא עשה חקיקה בשאלת ההכרה בראשי עדות הנוצריות, אם כי לפחות בתקופה מסויימת הוציא כתבי-אישור לראשי עדות (עדות ברורה בנושא ידועה לגבי העדה הארמנית). מדי פעם נקראו בתי הדין המנדטוריים על-ידי תובע זה או אחר לדיון בסכסוכים פנימיים בחוץ הכנסיות. הסכסוכים בתוך העדה היוונית-אורתודוקסית הגיעו לממדים כאלה שבשנת 1925 מינה הנציב העליון ועדת חקירה של שניים כדי ללמוד את במבנה המוסדי של הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית, על רקע דרישת האוכלוסיה הערבית לשחפה בהנהגת העדה. הועדה הגישה דין-וחשבון שנתפרסם בספר רב-חשיבות בנושא. רק בשנת 1941 פורסמה "פקודת הבטריקה האורתודוקסית" ובה הסדרים חדשים של מבנה הפטריארכיה. בפקודה נאמר כי היא תקבל תוקף כאשר יפרסם הנציב העליון צו על כן. הצו לא פורסם והשלטון המנדטורי תם מבלי שיינתן לה תוקף.

(ג) בנושא המסים עשה המחוקק המנדטורי צעדים מהותיים והשלטת סדר ושוויון בין הגופים הדתיים בארץ.

33. השלטון הירדני :

(א) לפי חוק משנת 1938 הוכרו בממלכת ירדן ארבע עדות : היוונית-אורתודוקסית, הלטינית, היוונית-קתולית והארמנית-אורתודוקסית (לעומת השע העדות הנוצריות שהכיר בהן שלטון המנדט - ראה סעיף 32(א)(1) לעיל). בני עדות לא-מוכרות נזקקו לבתי-הדין של העדות המוכרות הקרובות להן בדתן. בשנת 1947 הוכרה בעבר-הירדן גם העדה האוונגלית-אפיסקופלית (אנגליקנים) כעדה ערבית-נוצרית, ובשנת 1959 הוכרה גם העדה הלותרנית (זו האחרונה אין לה בתי-דין משלה, ובני-העדה מתדיינים בבתי הדין של העדה האוונגלית-אפיסקופלית). שלטונות ירדן דחו בקשות של קהילות פרוטסטנטיות קטנות שונות להכרה כעדה דתית.

(ב) לפי חוקת-ירדן משנת 1952 נהנים בתי-הדין הנוצריים מסמכויות שוות לאלו של בתי הדין המוסלמיים - ובכך מצבם עדיף, מבחינת הנוצרים, על מצב בתי-הדין בתקופת המנדט וחתת שלטון ישראל: לפי החוק המנדטורי והחוק הישראלי היה היקף סמכויותיהם של בתי-הדין הנוצריים קטן משל בתי-הדין המוסלמיים.

(ג) המשפט הירדני (בדומה למשפט העותומני, המנדטורי והישראלי) איננו מקיים מוסד של נישואין וגירושין אזרחיים לחושבי-המדינה.

(ד) בשנת 1957 ביקשו שלטונות ירדן לחוקק חוק אשר יקנה זכויות וסמכויות לבני-העדה הערביים בשורת עניינים מרכזיים של הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית. הפטריארך בנדיקטוס, שנבחר אותה עת להיות הפטריארך של ירושלים, לחם קשות נגד מהפיכה זאת, ועלה בידינו לשכנע את ממשלת ירדן למשוך חזרה את החוק לפני שאושר סופית, ולחוקק תחתיו חוק אחר, מתוך בהרבה מבחינת הזכויות שהוא מקנה לבני-העדה. חוק זה משנת 1958 הוא בבחינת החוקה של העדה היוונית-אורתודוקסית, ומבטל את החוק משנת 1875 (ראה סעיף 31(ז) לעיל). בכך הצליחו הירדנים לבצע את מה שלא עלה בידי הבריטים (ראה סעיף 32(ב) לעיל).

(ה) בתי-המשפט האזרחיים הירדניים דנו בבקשות שהוגשו להם הן בקשר לבחירת הפטריארך היווני-אורתודוקסי של ירושלים (בשנת 1956) והן בקשר לבחירת הפטריארך הארמני-אורתודוקסי של ירושלים (בשנת 1957).

(א) הן בישראל שלפני 1967 והן בירושלים אחרי מלחמת ששת הימים לא חולל המשפט הישראלי תמורות בעלות משמעות מדינית בענייני השיפוט של העדות הנוצריות. ברור שחקיקה כמו חוק שווי זכויות האשה וחוק הירושה היתה לה השפעה על השיפוט בענייני המעמד האישי של כל בתי הדין בישראל - יהודיים, מוסלמיים ונוצריים, אולם השפעות מדיניות לא היו לה. אין גם התערבות מהותית של הרשויות בישראל בענייני המינהל הפנימי של העדות הנוצריות. ממשלת ישראל לא העלתה את נושא ההכרה בראשי העדות הנוצריות כתנאי לפעולתם בישראל. מכל ראשי העדות רק אחד, עקבי במטורתו, ביקש ואמנם קיבל הכרה משלטונות ישראל - הוא הפטריארך הארמני, וזאת עוד בשנת 1960. פעמיים נתעוררה השאלה בבית המשפט הגבוה לצדק, כאשר צד להליכים בבית-דין דתי-נוצרי פנה לבית המשפט הגבוה לצדק כדי לקבל סעד נגד בית הדין, וסען מפי עורך-דינו כי בית הדין איננו חוקי משום שראש העדה שמינה אותו לא קיבל אישור למינויו הוא מן השלטונות. בשני המקרים נסתיים המשפט מבלי שהנקודה הזאת תידון בו. בשני התערב היועץ המשפטי לממשלה והוחלט שאם נגיע לכלל סיעון בנקודה זאת ולא יהיה מנוס ממנה, יסען בא-כוח המדינה כי החוק העותומני החובע אישור כזה (ראה סעיף 31(ה) לעיל) אינו בר-חוקף במדינת ישראל. אולם כאמור לא הגענו לכך.

(ב) ממשלת ישראל סירבה בשנת 1969 להכיר ב"עדה הפרוטסטנטית בישראל" (ראה סעיף 27(יא) לעיל) מן הנימוק כי עדה דתית היא גוף המורכב מאנשים ולא מארגונים.

(ג) בשנת 1970 העניקה ממשלת ישראל לעדה האוונגליית-אפיסקופלית (אנגליקנים) מעמד של עדה דתית מוכרת, והיא נוספה על חשע העדות הנוצריות שהוכרו על-ידי השלטון המנדטורי (סעיף 32(א)(1) לעיל).

(ד) עקב החלת המשפט הישראלי על ירושלים המאוחדת, בסל - בתחומי העיר - חוקפם של כל מעשי החקיקה והמינהל הירדניים, כולל אלה שבהם הוגבלו הנוצרים בפעולותיהם. הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית ניצלה זאת כדי להיפטר מעולן של הוראות החוק הירדני משנת 1958 שלא היו נוחות לה (בעיקר שיחוף האוכלוסיה, באמצעות ועדה מעורבת של כמרים ושאינם-כמרים, בניהול ענייני הפטריארכיה).

(ה) חוקים - מנדטוריים או ישראליים - שיש להם השפעה על מוסדות נוצריים, כגון חוקים הנוגעים לענייני חינוך ובריאות, לא הופעלו בצורה שיש בה משום התערבות מהותית בנושאים אלה הגם שקיימות כיום בקשר להם מספר שאלות השנויות במחלוקת בין השלטונות לבין ראשי העדות.

(ו) בענייני מסים נוצר עיוות מסויים, כאשר השלטון הישראלי הסכים, זמן קצר לאחר הקמת המדינה, להתחזקות-יחידות ופטורים שונים למוסדות קתוליים שבחסות צרפת ואיטליה. דבר זה נתבע על-ידי ממשלות אלה כתנאי מוקדם להכרה במדינת ישראל. עדות, קהילות ומוסדות נוצריים אחרים מקבלים החזרי מס במסגרת של הסדרים מינהליים. הוברר שסדרים אלה הם מסורבלים, ולאחרונה הוכנה הצעת הסדר שמטרתה לפשט את ההליכים. כמו-כן הועלתה בפני הממשלה הצעה לחקיקה בנושא זה.

פרק חמישי : הסטטוס-קוו והמקומות הקדושים לנצרות

א. מבוא

35. כללי :

(א) בעיית המקומות המקודשים לעדות הנוצריות בירושלים מסתכנת על-ידי מצב, שאינו קיים לגבי המוסלמים והיהודים, והוא ריבוי העדות הנוצריות, ובעקב כך - מחלוקות היסטוריות בין העדות השונות, הנמשכת מאות בשנים, לגבי זכויותיהן במקומות המקודשים להם. לכך יש להוסיף את עובדת קיומו של שלטון מוסלמי במשך מאות רבות בשנים ואת בחישה המעצמות הגדולות בענייני העדות והמקומות. Cust , מחברו של התזכיר על הסטטוס-קוו במקומות הקדושים (תזכיר שמאז חיבורו בשנים 1929 - 1930 משמש מקור בר-סמך לחיבור המצב הקיים במקומות הקדושים האלה) אומר דברים אלה על היריבות בין הכנסיות הנוצריות והמעצמות הנוצריות (שם בעמ' 3 ו-4) :

"חולדות המקומות הקדושים הן סיפור אחד ארוך של איבות ומחלוקות מרות, אשר בהם נוטלות השפעות חיצוניות חלק גובר והולך, עד כי נופי חייו של אדוננו עלי אדמות הופכים לשבשבת (weathervane) פוליטית, ובהמשך הדברים לעילה של קונפליקט בין-לאומי. אם המקומות הקדושים והזכויות לגביהם הם ביטוי לרגשות בני האדם כלפי מי שסיפורו קידש אותם מקומות", הריהם גם אינדקס של מעשי-שחיתות ותככים של עריצים וחצרות-שליטים במשך 800 שנה. התוצאות ההגיוניות היו רוח של אי-אימון וחשדנות וגישה בלתי-גמישה בכל העניינים, אפילו כאלה שחשיבותם דלה ביותר, הנוגעים למקומות הקדושים".

(ב) אין להבין את התפתחות המחלוקות, את עמדתם של הצדדים שיש להם אינטרסים במקומות הקדושים ואת עמדת המעצמות, ללא סקירה שארבעה מרכיבים משמשים בה כאחד :

(1) חילופי השלטון בארץ ישראל מאז ועד היום (אשר נדונו בפרק הראשון);

(2) התהוות הכנסיות הנוצריות והפילוגים שנפלו בעולם הנוצרי מן המאה הרביעית ואילך (שנדונו בפרק השני);

(3) היווצרות שלוש הפטריארכיות של ירושלים (שנדונו בפרק השלישי);

(4) ההסדרים שנעשו על-ידי השלטון המוסלמי (בעיקר על-ידי השלטון העות'ומני) בכל הנוגע למקומות הקדושים - שיידונו בפרק זה.

36. המקומות הקדושים שלגביהם נקבע ה"סטטוס-קוו" :

(א) העולם הנוצרי מייחס חשיבות לכל מקום בארץ-ישראל הקשור במאורע כל שהוא בחייו של ישו הנוצרי, או בחייהם של אמו, של בעלה יוסף, של השליחים, או של ראשוני הנצרות. קשה, מבחינה דתית-נוצרית, להצביע על דרגות של חשיבות או של קדושה - ומה גם שמקומות מסויימים נחשבים במידה שונה בעיני עדות וקהילות שונות. אולם על דבר אחד אין חולקים : בשורה הראשונה עומדים כנסיית הקבר הקדוש; מקום עלייתו של ישו לשמיים; קבר הבתולה בגת שמנים; כנסיית המולד בבית-לחם (קדושת ארבעה אלה משוחפת לשלוש הכנסיות הגדולות : היוונית-אורתודוקסית, הארמנית והרומית-קתולית ולכנסיות הקטנות יותר); "דיר אל סולטאן" המקודש לאתיופים-אורתודוקסים ולקופטים-אורתודוקסים. אלה, ואלה בלבד, הם המקומות שלגביהם היה צריך לקבוע סטטוס-קוו בשל המחלוקות הבין-כנסייתיות שנתעוררו לגביהם.

(ב) בשורה הראשונה יש להעמיד גם את ה"צנאקולום", שעליו אין הסטטוס-קוו חל, אולם על חשיבותו מעידה העובדה שבכל דיון או סקירה יסודיים על הסטטוס-קוו בקשר לנוצרים בירושלים נדונה או לפחות נזכרת שאלת הצנאקולום. מקום זה קדוש לכנסייה הרומית-קתולית, ולא היה נושא למחלוקות בינה לבין שתי העדות האחרות. (ראה גם סעיף 25 (א) ו- (ב) לעיל).

(ג) בפרק הששי נדון במקומות חשובים אחרים לנצרות. אלה לא שימשו נושא למחלוקת בין הכנסיות הנוצריות לבין עצמן, וממילא לא היה צורך בהגדרת "סטטוס-קוו" לגביהם.

(ד) הגדרתו המשפטית של הסטטוס-קוו היא : הזכויות של הכנסיות הנוצריות בחמשת המקומות הקדושים שנזכרו בפיסקה (א) לעיל, כפי שנקבעו בפירמאן של הסולטאן עבד-אל-מג'יד משנת 1852.

ב. היווצרות הסטטוס-קוו

37. מן התקופה הביזנטית ועד למסע הצלב הראשון (1099) :

(א) אף כי ערב הכיבוש המוסלמי (638) כבר היו בקרב הנוצרים בירושלים כיחות שונות (מאז הפילוגים המונופיסיטיים - 451 ואילך; ראה סעיף 15 לעיל), אין ספק שכולן נסלו חלק בעריכת תפילות בשפות שונות במקומות הקדושים, כשהן קובעות בינן לבין עצמן את סדר עריכת הטבטים, אולם היה רק פטריארך אחד, היווני-אורתודוקסי. סופרוניוס, הפטריארך היווני-אורתודוקסי, היה מי שהסדיר את תנאי הכניעה בפני הח'ליף עומר (638). והיה זה הפטריארך היווני-אורתודוקסי ניקופורוס אשר קיבל מן הסולטאן המצרי אלחאכם (שרדף את הנוצרים בשנים 1009-1020) רשות בשביל הנוצרים מכל הכיתות לחדש את התפילות בין חורבות כנסיית הקבר אשר הוא הרס.

(ב) לגבי כל התקופה הזאת אין עדויות על יריבות בין הנצרות המזרחית לבין הנצרות המערבית. נהפוך הוא : לפי מסורת אחת פנה העבאסי הארון אלרשיד לשרל הגדול (במאה התשיעית) כדי לבקשו שיחמוך בנוצרים עניים בירושלים, ושלח לו את מפתחות כנסיית הקבר הקדוש. על מסורת זאת ביקשו הצרפתים לבסס את חסותם על נוצרי המזרח התיכון, והיא מוכחשת על-ידי מוסלמים ויוונים-אורתודוקסים גם יחד.

(ג) חזכירים וגילויי-דעת של הכנסייה הרומית-קתולית, כולל התזכיר שהוכן בשביל ועידת השלום בורטאי בשנת 1919 והתזכיר הפרנציסקני משנת 1922, אינם מזכירים כל טענה לגבי זכויות הכנסייה המערבית או הרומית-קתולית במקומות הקדושים לפני תקופת מסעי-הצלב. עובדה זאת הודגשה בחזכיר היווני-אורתודוקסי משנת 1919. מאידך, אין ממש, מבחינה היסטורית, בטיעון היווני-אורתודוקסי כאילו הח'ליף עומר העניק את המשמרת על המקומות הקדושים ליוונים-אורתודוקסים, להבדיל מכיתות נוצריות אחרות.

38. ממסעי הצלב ועד לכיבוש העותומני (1517) :

(א) שינוי יסודי חל בתקופת מסעי הצלב. הצלבנים מינו פטריארך לטיני לירושלים והוא היה הפטריארך היחידי שישב בעיר עד לנפילתה לידי המוסלמים בשנת 1187 (ראה סעיף 22 לעיל).

(ב) עם זאת, טעות היא לחשוב כי היוונים-אורתודוקסים והכנסיות המזרחיות נושלו לחלוטין בתקופת מסעי-הצלב מן המקומות הקדושים. בשנת 1106-1107, כתב כי סכס "האש הקדושה" נחוג בבסיליקה של הקבר הקדוש בשבת של הפסחא על-ידי ראש המינזר היווני-אורתודוקסי על שם סבא הקדוש, בנוכחות המלך הלטיני בלדווין ה-1 והכמורה הלטינית. הצליין תיאודוריק כתב בערך בשנת 1172 כי אותה עת פעלו גם כנסיות אחרות תחת הגב של כנסיית הקבר הקדוש, "שהיו שונות בשפתן ובאורה ניהול הטכסים הדתיים".

(ג) במשך כמאה שנה לאחר כיבוש ירושלים בידי צלאח אל-דין (1187) נמשכה העליונות (*praedominium*) של הכנסייה הלטינית. בהקשר זה יש להזכיר את מינוי המיסדר הפרנציסקני על-ידי האפיפיור כשומר המקומות הקדושים בשנת 1342 (ראה סעיף 25 לעיל). אולם לאחר-מכן החלו ההתפתחויות ההיסטוריות לתת אותותיהן : העמיקו תוצאות הפילוג הגדול של שנת 1054 (ראה סעיף 17 לעיל); היחסים בין הכנסייה המזרחית והמערבית החריפו לאחר מסע הצלב הרביעי (שבו נבוזה קונסטנטינופול בשנת 1204 (ראה סעיף 18(ג) לעיל). מעמד הכנסייה הלטינית קיבל מכה קשה עם נפילת ממלכת הצלבנים בשנת 1291. הצליין לודולף איש סונדהיים, המתאר את מסעותיו בשנת 1348, מונה שבע כיתות אשר שוב היו לבעלות-חזקה במקומות הקדושים. גם כשלון המאמצים לאיחודן מחדש של הכנסייה המזרחית והמערבית לאחר שנת 1439 (ראה סעיף 18(ד) לעיל) תרם להחלשת מעמדה של הכנסייה הלטינית במקומות הקדושים. עם זאת המשיכו הלטינים להיות הגורם החשוב ביותר במקומות הקדושים עד לימי השלטון העותומני.

39. שלטון תורכיה מן הכיבוש העותומני ועד לסוף המאה השמונה-עשרה :

(א) עם כיבוש קונסטנטינופול על-ידי התורכים, הופתעו הכנסיות הנוצריות מן היחס הסובלני שהשלטון העותומני גילה כלפיהן במידה שקיימו את התנאים שהציב להן. בעיקר היה יחס זה חיובי כלפי מי שהתורכים הכירו בהם כ"עדות מקומיות". העדות האורתודוקסיות

למיניהן והעדויות הקתוליות המאוחדות נהנו מהכרה זאת. שונה היה היחס כלפי הלטינים ובחקופה מאוחרת יותר - כלפי האנגליקנים, בהם ראו התורכים שלוחות של כנסיות זרות ובנות-חסות של המעצמות הגדולות (ראה סעיף 31 (א) לעיל).

(ב) עם כיבוש ארץ-ישראל בידי התורכים בשנת 1517 חל שינוי משמעותי במאזן-הכוחות במקומות הקדושים: הולכת וגוברת ההשפעה היוונית-אורתודוקסית על-חשבון הלטינים. הכמרים הלטיניים היו נחיני המעצמות עמהן היחה נתונה האימפריה העות'מנית במצב מלחמה מתמיד. בהקשר זה יש לראות את גירוש הפרנציסקנים מן הצנאקולום ואת העברתו לבעלות ולחזקה מוסלמית. בשנת 1662 נוסדה גם "אחוות הקבר הקדוש" שהיתה לנציגות המוסמכת הייחודית של הכנסייה היוונית-אורתודוקסית בארץ-ישראל בכלל, ובמקומות הקדושים בפרט.

(ג) מן המחצית השניה של המאה השש-עשרה ועד למאה התשע-עשרה, הפכה השליטה במקומות הקדושים לנושא בולט במדיניות הבין-לאומית. הקשיים שבהם היו נחונים הלטינים עוררו את התעניינותן של המעצמות הלטיניות, ובעיקר צרפת, וזו נטלה במרוצח השנים את החסות על האינטרסים הלטיניים. עוד בשנת 1535 נערך הסכם קפיטולציה בין הסולטאן סולימאן המפואר לבין המלך פרנסיס הראשון. להסכם היו שני חלקים: חלקו הראשון דן בענייני מסחר; חלקו השני דן בזכויות שונות של נחייני צרפת בתחומי האימפריה העות'מנית, ובהן גם ענייני-דת. אחריו נעשו הסכמים נוספים עם צרפת ועם מעצמות אחרות. עם כניסתה של רודיה הצארית כמעצמה גדולה לזירה הבין-לאומית, הפכה היא לאפוסטרופוס על האינטרסים היוונים-אורתודוקסיים. לחסות זאת ניתן חוקף בהסכם קוצ'וק קאינארג'י משנת 1774.

(ד) העליונות (*praedominium*) במקומות הקדושים נעה בחקופה זאת לסירוגין בין היוונים-אורתודוקסיים לבין הלטינים. מדי פעם נכפחה העליונות הלטינית בעזרת הסכמי שלום שהושגו בין המעצמות לבין תורכיה, אך משהחלים השלטון התורכי מן המפלוגות, חזרה המטוטלת ונעה בכיוון ההפוך. הסכמי-הקפיטולציות עם צרפת מן השנים 1604, 1673 ו-1740 אישרו את שליטת הלטינים בכנסיית הקבר הקדוש, בכנסיית המולד בבית לחם ובכנסיית הבתולה. הפרנציסקנים היו אלה שערכו תיקונים יסודיים בכנסיית הקבר בשנים 1555 ו-1719. מאידך, קיבל הפטריארך היווני-אורתודוקסי של ירושלים בשנת 1637 פירמאן מהסולטאן התורכי המעיד על שליטת היוונים-אורתודוקסיים.

לבסוף, בשנת 1757, כאשר המעצמות הגדולות היו עסוקות במלחמות בלתי-פוסקות בינן לבין עצמן, קיבלו היוונים-אורתודוקסים מידי השלטון התורכי את השליטה על המקומות הקדושים. באותה שנה נלקחו משליטתם של הלטינים מרבית האתרים שבחומי כנסיית הקבר הקדוש, מקום מאסרו של ישו, קבר הבחולה, מספר כנסיות בירושלים, כנסיית המולד בבית-לחם ואתרים אחרים באותה עיר.

(ה) Cust מעיר שתי הערות מאלפות לגבי המצב מהמאה השבע-עשרה והשמונה-עשרה :

(1) הארכיונים של היוונים-אורתודוקסים ושל הפרנציסקנים מכילים פירמאנים, חוות-דעת של בתי הדין השרעיים ושאר מסמכים בתמיכה לטענותיו של כל צד, אולם אין לייחס להם חשיבות רבה, אלא כראייה לטבע המחלוקת ולרווח שזרם לקופת השלטון התורכי;

(2) בתקופה זאת שוקעות העדות הקטנות, אף אם אינן נעלמות לגמרי, מבחינת זכויותיהן במקומות הקדושים, וזאת באשר אינן יכולות לעמוד במעשי-הסחטנות של השלטון התורכי.

40. שלטון תורכי מתחילת המאה התשע-עשרה ועד הכיבוש הבריטי (1917) :

(א) שיקום כנסיית הקבר הקדוש (1808 - 1810) :

בסיום המאה השמונה-עשרה כבר היתה הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית מבוססת היטב במקומות הקדושים והשולטת העיקרית בהם. המהפכה הצרפתית שהיו לה אספקטים אנטי-דתיים והמלחמות הנפוליאוניות שאחריה, העסיקו את אירופה במשך חצי יובל שנים. היוונים-אורתודוקסים ידעו לנצל היטב את המצב, ובעקבות השריפה בשנת 1808 ביצעו, בעזרתה של רוסיה הצארית, את השיפוצים הנרחבים ביותר שבוצעו בכנסיית הקבר הקדוש מאז מסעי-הצלב. זאת - תוך מאמץ רציני לסלק את הדמות החיצונית הצלבנית של הכנסייה, אגב שטוש מקומם של אתרים צלבניים בתוך הכנסייה. Cust מציין כי סברה היא שעבודות השיפוץ עלו מיליון וחצי רובלים, ואילו חמורת הרשיון לשפץ שולמו לשלטון התורכי שניים וחצי מיליון רובלים. על סייב המשחק של השלטון התורכי אפשר ללמוד מהצהרת הסולטאן שניתנה בעקבות המחאות של המדינות הלטיניות, לפיה אין השיקום הזה על-ידי היוונים-אורתודוקסים בר-השפעה על זכויותיהן של יתר העדות במקומות הקדושים.

(ב) מאמצים להחזרת ההשפעה הלטינית - הפניה הצרפתית משנת 1850 :

בעשור השלישי והרביעי של המאה התשע-עשרה נתחדש המאבק על המקומות הקדושים והמעצמות ביקשו לשנות את המצב שנתהווה בשנת 1757. המרד של מוחמד עלי נגד תורכיה והשתלשלותו על ארץ-ישראל, מלחמת השחרור של יוון והגברת הפעילות הצרפתית במזרח, כל אלה סייעו להגברת הלחצים על תורכיה. הפטריארכיה הלטינית נתחדשה בשנת 1847, בחסות צרפת, והחלה לטפל בהכוונה ובריכוז של ההשפעה הרומית-קתולית ברחבי ארץ-ישראל. בשנת 1850 פנה גנרל אופיק - השגריר הצרפתי בקונסטנטינופול - בשם ממשלת צרפת ובשם הממלכות הקתוליות של סרדיניה, בלגיה, ספרד ואוסטריה, בדרישה להחזיר לפרנציסקנים את המקומות הקדושים שהיו בידיהם לפני 1757. לדרישה זאת התנגדה רוסיה הצארית ואיימה בניחוק היחסים הדיפלומטיים אם הדרישה תגיע לכלל דיון. סכסוך זה היה אחד הנושאים שהביאו למלחמת קרים.

(ג) הסטטוס-קוו מקבל תוקף רשמי מלא (1852) :

בשנת 1852 עשה הסולטאן עבדאל-מג'יד פירמאן הידוע בשם "חט-י-שריף משנת 1268 אחרי ההיג'רה". מסמך זה מהווה את ההכרזה הרשמית של הסטטוס-קוו במקומות הקדושים לנצרות. המסמך מתייחס לבדיקה יסודית שנעשתה על-ידי ועדה שמונתה על-ידי הממשלה התורכית, דוחה את התביעות שהציגו הלטינים לחזקה מוחלטת במקומות הקדושים העיקריים - כפי שפירט הגנרל אופיק, ונוחן תוקף מחדש למצב כפי שנקבע בשנת 1757. זהו המיסמך היסודי והקובע עד היום הזה, בבחינת "חוקה", את הזכויות בחמשת המקומות הקדושים.

(ד) הסטטוס-קוו מאז מלחמת קרים ועד לכיבוש הבריטי :

זמן קצר לאחר מתן הפירמאן של 1852 פרצה מלחמת קרים. הסכם פריז, שבא בסיום מלחמה זו בשנת 1855, הותיר את המצב כפי שהיה. המעצמות הגדולות שחתמו על ההסכם, כולל רוסיה, התחייבו לקיים את הסטטוס-קוו בכל המובנים. כדי להניח את דעתם של הצרפתים ניתנה לממשלת צרפת הכנסיה על-שם אנה הקדושה (ראה סעיף 7(ה) לעיל), שהייתה אותה עת מסגד שלא בשימוש. בשנים 1868 - 1869 שוב אישר הסולטאן עבדאל-מג'יד, בפירמאנים, את הסטטוס-קוו. הסכם ברלין שסיים בשנת 1878 את מלחמת רוסיה-תורכיה, ציין במפורש כי לא ייעשה שינוי בסטטוס-קוו ללא הסכמת המעצמות הנותנות. זהו ההסכם הבינלאומי הראשון המשתמש בדיבור "סטטוס-קוו" בהקשר של

המקומות הקדושים לנצרות. Cust מסכם את המצב כך :

"כתוצאה מן הפתרונות האלה על דרך השלילה, לא הופחתה הקנאה בין המעצמות, שהשתקפה בין הכיחות השונות שהתפללו במקומות הקדושים. החדירה הרוסית 'בדרכי שלום' לארץ הקודש גברה וכנסיות ואכסניות גדולות נבנו בירושלים, על הר-הזיתים, בגת-שמנים, בנצרת, בחברון וביריחו (ובעוד מקומות - הערת הצוות). מאידך חיברו הפטריארכיה הלטינית והקונסוליה הכללית הצרפתית את משאביהם. אפילו כאשר עניינים מסויימים הוגדרו ברורות בסטטוס-קוו, הרי בתנאים כאלה הפכו הסכם או שיתוף-פעולה לבלתי-אפשריים".

41. השלטון הבריטי (1917 - 1948) :

(א) בעקבות מלחמת העולם הראשונה חזרה ארץ-ישראל להיות בשלטון נוצרי, ולא זו בלבד אלא של המעצמה הגדולה ביותר באותם ימים. הבריטים קבעו את עמדתם העקרונית לפי נוסחה של שמירת המצב הקיים בשינויים הנובעים מחילופי השלטון המדיני. במסגרת נוסחה זאת יכלו בתי הדין הדתיים הנוצריים (והיהודיים) לחדול מלהזקק לבתי-הדין הדתיים המוסלמיים בענייני ההקדשות הדתיים שלהם ובעניינים מסויימים אחרים שהמחוקק התורכי קבע לגביהם היזקקות לבתי-הדין המקומיים. ההשפעה הרוסית נעלמה ואף להשפעה הצרפתית בא קץ רשמי בשנת 1924, כאשר הצרפתים חדלו להיות בעלי החסות על המוסדות הלטיניים בארץ-ישראל.

(ב) לכאורה ניתנה הזדמנות בלתי-חוזרת למציאת פתרון לשאלת המקומות הקדושים. לו עידת השלום בורסאי הגישו הצדדים היריבים את תזכיריהם - כאשר הקתולים דורשים את החזרת הגזילה משנת 1757, ואילו היוונים-אורתודוקסיים עומדים על החזקת מה שניתן להם אז. בהסכם השלום עם תורכיה ובעקבותיו בכתב-המנדט על ארץ ישראל שנתן חבר הלאומים לבריטניה הגדולה, הוכנס סעיף הקובע הקמת ועדה למקומות הקדושים. אולם על הרכב הועדה התפוצץ העניין כולו. בשנת 1922 הציעה הממשלה הבריטית הצעות מסויימות בנושא זה, אולם נוכח ההתנגדות של המעצמות הקתוליות הסירה את הצעותיה ונקטה עמדה שלא לעשות צעד נוסף כלשהו עד אשר המעצמות הקתוליות יגיעו להסכם בינן לבין עצמן, ואז חבטן ממשלת בריטניה את השאלה מחדש ותנסה להציע פתרון שיספק את כל הצדדים. בשנת 1923 העלה שר החוץ הבריטי הצעה כי עד להקמת ועדה למקומות הקדושים תפעל ועדת חקירה מיוחדת,

מורכבת משופט בריטי אחד או יותר, שאינם תושבי ארץ-ישראל, אשר חתמה "אד-הוק" כל-אימת שמתעורר סכסוך בנוגע למקום קדוש. ועדת-חקירה זאת תהיה כפופה לוועדת המקומות הקדושים כאשר הקום. גם חוכנית זו לא יצאה אל הפועל. המצב המשפטי שנוצר היה זה : מקום שנתייחס סכסוך שהצריך הכרעה - היתה ממשלת המנדט (קרי: הנציב העליון) נותנת את החלטתה. אם צד כלשהו לא היה מרוצה מן ההחלטה, היה מגיש מחאה רשמית, הדבר נרשם והתוצאה היתה כי ההחלטה איננה מהווה שינוי בסטטוס-קוו.

(ג) בשנת 1924 נחוק דבר-המלך במועצתו (המקומות הקדושים), אשר בו נקבע כי כל ענין הקשור במקומות קדושים, בבניינים או במקומות דתיים או בזכויות ובחביעות שבין העדות הדתיות השונות בארץ-ישראל לא יידון ולא יוחלט על-ידי בית-משפט כלשהו בארץ-ישראל. עוד קבע דבר-המלך הזה, כי הנציב העליון הוא הפוסק היחידי והאחרון בשאלה אם נושא כלשהו נכלל במסגרת זאת.

(ד) Cust סיכס את המצב כך בשנת 1929 :

"המצב הנוכחי הוא, איפוא, כי ההסדרים שהיו קיימים בשנת 1852 ואשר הלמו את הסטטוס-קוו משנת 1757 בדבר הזכויות וזכויות-היתר של העדות הנוצריות הפועלות במקומות הקדושים, חייבים להישמר באורח מדוקדק, וכי כל פולחן שנהגו בו אותה עת - על דרך התפילה בציבור, קישוט המזבחות ומבני הקודש (Shrines), השימוש במנורות, נברשות, מעשי-רקמה ותמונות, וכן עשיית דברים שבבעלות או בנוהג, ויהיו הזעירים ביותר - כל אלה חייבים להישאר ללא שינוי. יתר-על-כן, הסטטוס-קוו חל גם על טבעים של המכהנים : כך זכאים הפרנציסקנים בלבד מבין כל המיסדרים הקתוליים, לתגוב מיסה באופן עצמאי במקומות הקדושים, אם כי הכהונה של כל מיסדר רומי-קתולי מותר לה להיות נוכחת. הפטריארך הלטיני עצמו רשאי כמובן לכהן. באופן דומה אין לשום גוף כנסייתי אורתודוקסי עצמאי (הכוונה היא כמובן גם לכנסיות הסלביות והבלקניות - הערת הצוות) זולת הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית של ירושלים, מעמד כלשהו במקומות הקדושים. זאת חרף מאמציה הנמרצים של הפטריארכיה האורתודוקסית של מוסקבה לקבל זכויות-יתר למיזבחות ולתפילה בשפה הרוסית, מאמצים שנחקלו בהתנגדות של היוונים-אורתודוקסים. הכמורה הרוסית רשאית רק להשתתף בטקסים".

(ה) אשר למחלוקת היסודית בין הלטינים לבין היוונים-אורתודוקסים,
כותב Cust :

"הרומים-קתולים תובעים עתה לשוב להסדר משנת 1740,
ששיקף את המצב במאה ה-14 בחום תקופת מסעי-הצלב, כאשר מרבית
בנייני הקודש היו בידי הלטינים, לכך מתנגד העולם
האורתודוקסי מן הטעם כי אין צדק בבחירת התקופות הנדירות
שבהן, כתוצאה מהשפעות פוליטיות חיצוניות, היתה יד
הלטינים על העליונה".

.42 השלטון הירדני (1948 - 1967) :

(א) הסטטוס-קוו כפי שתואר בתזכירו של Cust, נחקיים גם
בתקופת השלטון הירדני. (חריג מעניין הוא ענין "דיר-אל-סולטאן"
שהיה שנוי במחלוקת בין הקופטים והאתיופים, ראה סעיף 53 (א) להלן).

(ב) על ההסכם לעריכת שיפוצים בכנסיית הקבר שהושג בזמן שלטון
ירדן, ראה סעיף 9 (ז) לעיל.

(ג) תופעה חשובה ביותר היא כי במשך השנים מאז תחילת השלטון
הירדני ועד עצם היום הזה, אין נתקלים בדרישה רשמית ומפורשת של
הותיקן להשיב את הזכויות של הקתולים שנלקחו בשנת 1757. המלומד
הפרנציסקני הווד משבח בשנת 1962 את שיתוף הפעולה בין שלוש העדות
הגדולות לקראת עריכת שיפוצים בקבר הקדוש, ומביע את הדעה שעסיית
תיקונים סלאי על גבי סלאי איננה מספקת וכי "הגיעה העת להקים
משהו ההולם את מייסד הנצרות, משהו שיטב הנאה לכל מבקר בעיר
הקודש ירושלים". תקווה זאת נתאמתה עם איחוד ירושלים תחת
שלטון ישראל.

.43 השלטון הישראלי :

(א) עם איחוד ירושלים ובעיצומה של מלחמת ששת הימים, הצהיר
ראש הממשלה דאז, לוי אשכול ז"ל, חגיגית - באזני ראשי העדות
הנוצריות בירושלים שנתכנסו אצלו - כי ממשלת ישראל תקיים את
הסטטוס-קוו ותבטיח את מלוא זכויותיהם וחירותם של בני כל הדתות
בירושלים כולה ובמקומות הקדושים בפרט. חוק השמירה על המקומות
הקדושים, תשכ"ז-1967 (ובעקבותיו צו שהוצא על-ידי מפקד צה"ל ביהודה
ושומרון בשנת 1969), אשר קבע את שני העקרונות - שמירת המקומות הקדושים
מכל פגיעה בהם וברגשות המאמינים בהם וכן חופש הגישה אליהם - שימש
ביטוי משפטי למדיניותה של ממשלת ישראל.

(ב) תוך זמן קצר פעלו שלושת ראשי העדות העיקריות בראשות הפטריארך היווני-אורתודוקסי של ירושלים לזירוז שיקומה של כנסיית הקבר הקדוש בהיקף וביסודיות כאשר לא נעשה הדבר מעולם. עבודה עצומה זאת הולכת ונעשית, אגף אחרי אגף, תוך שיתוף-פעולה הדוק בין העדות הנוגעות בדבר, וללא כל צורך בהתערבות מצד ממשלת ישראל. המימון נעשה בשלושה חלקים שווים לשלושת העדות, כאשר ממשלת יוון מימנה את חלקה של העדה היוונית-אורתודוקסית. החגיגות בכנסיית-הקבר הקדוש מתקיימות שנה אחרי שנה בהרמוניה גמורה ובסדר מופתי.

(ג) בשלושה עניינים נאלצה ממשלת ישראל להתערב : האחד הוא הסכסוך הקופטי-אחיופי בקשר ל"דיר-אל-סולטאן" (ראה סעיף 53 להלן); שני האחרים הם סכסוכים בין שלושת ראשי העדות העיקריות מצד אחד לבין גורמים מוסלמיים מצד שני, בקשר לחיקון גב כנסיית "הקבר הקדוש" וחיקון הגדר של כנסיית "עלייתו של ישו לשמיים" (ראה סעיף 11(ג) לעיל).

(ד) כדי למנוע כפילות, יידונו מספר פרטים נוספים הנוגעים ליחסים בין ממשלת ישראל לבין הכנסיות הנוצריות בפרק השביעי, שענייננו הוא - עמדת הכנסיות הנוצריות לגבי ירושלים.

ג. הפעלת הסטטוס-קוו - הלכה למעשה

.44 כללי :

זהו המקום להעיר מספר הערות כלליות הנוגעות להפעלת הסטטוס-קוו הלכה למעשה בחמשת המקומות הקדושים, שהם : הקבר הקדוש וסביבתו; דיר-אל-סולטאן; מקום עלייתו של ישו לשמיים; קבר הבתולה; כנסיית המולד.

.45 העדות העיקריות :

הסטטוס-קוו במקומות הקדושים מתייחס בעיקרו ליוונים-אורתודוקסים, ללטינים ולארמנים. פרט ל"דיר-אל-סולטאן" (ראה סעיף 53 להלן) הולך הסטטוס-קוו בעקבות השיטה החורכית אשר דנה בזכויות הכנסיות המונופוליסטיות כחטיבה אחת עם הארמנים.

שימושים בנכסי דלא-ניידי : 46

הסטטוס-קוו מבוצע על בסיס של עקרונות קבועים, באופן שכל מעשה הנעשה בנכסי דלא-ניידי במקום קדוש (רצפה, חזקה, קירות) יש לו משמעות משפטית משלו : הזכות לתקן גג או רצפה פירושה "חזקה ייחודית" של עושי התיקונים* . הזכות לתלות מנורה או חמונה או להחליף מנורה או חמונה פירושה הכרה ב"חזקה ייחודית" בעמוד או בקיר. הזכות של עדות מסוימות להעלות קטורת בקפלה כלשהי פירושה כי זכותם של אחרים במקום איננה מוחלטת.

מיון נכסי דלא-ניידי המהווים את המקום הקדוש לפי סוגי הזכויות בהם : 47

Cust מבדיל חמישה סוגים של חלקי מקום קדוש** :

(א) החלקים המקובלים כנתונים לבעלות משותפת (common property) של שלוש העדות העיקריות;

(ב) חלקים הנחבעים על-ידי עדה אחת כנתונים לשליטתה הייחודית (exclusive Jurisdiction) , אולם העדות האחרות חובעות בהם בעלות משותפת (joint proprietorship) ;

(ג) חלקים שבהם הבעלות (ownership) שנויה במחלוקת בין שתי עדות;

(ד) חלקים שבהם יש לעדה אחת שימוש ייחודי, אולם השימוש מוגבל על-ידי הזכות של אחרים להעלות קטורת ולבקר בהם בעת תפילותיהם;

(ה) חלקים שהם בשליטת ייחודית של עדה אחת אבל מהווים חלק מן המערך של המקום הקדוש*** .

(*) מעניין ש-Cust מדבר בהקשר זה על "חזקה" ואיננו מדבר על "בעלות". עוד יותר מעניין שבאותה חקופה ש-Cust כתב את תזכירו עשו הבריטים את דבר-המלך במועצתו (הכותל המערבי) בו קבעו את בעלות המוסלמים בכותל וברחבת הכותל. זהירות זאת בקביעת בעלות במקומות הקדושים לנצרות, מקורה כנראה באי-רצונם של הבריטים להכניס ראשם במחלוקת שבין העדות הגדולות, או שמא מקורה ברצון להחמק מעימות עם המוסלמים נוכח גישתם-הם לנושא זה.

(**) Cust משמש במונחים בעלי משמעות משפטית, כנראה מבלי לדייק בהם, וקשה לדעת למה הוא מהכוון כשאיננו דן בפדטיים.

(***) בלשונו של "The parts which are in the exclusive jurisdiction of one rite, but are comprised within the ensemble of the Holy Place".

48. מי המתקן :

יישומו של הסטטוס-קוו הלכה למעשה משחנה ממקרה למקרה. ייתכנו כמה מצבים :

(א) כאשר מקום מסויים בחוץ מקום קדוש שנוייה לגביו מחלוקת מי מהעדות היא השולטת בו, הרי לפי הסטטוס-קוו אסור לכל העדות לשנות או לחדש, אלא בהסכם בין כל העדות הנוגעות בדבר.

(ב) במקרים של עבודות דחופות, מבוצעת העבודה על-ידי הממשלה או העיריה, ושאלת התשלום בעד הביצוע נשארת פתוחה (כך נהגה ממשלת ישראל לגבי תיקונים מסויימים במגורי האתיופים הגובלים ב"דיר-אל-סולטאן"), Cust כותב כי הממשלה עצמה קשורה לסטטוס-קוו בתחום זה.

(ג) דרך אחרת היא לעשות הסדר לפיו העדה המבקשת לבצע עבודות במקום פלוני השנוי המחלוקת - חורשה לעשות כן, בתנאי שהעדות האחרות המעורבות באותה מחלוקת יורשו לבצע עבודה שווה במקומות אחרים בהם קיימת מחלוקת בין אותן עדות.

(ד) במקרים אחרים די בכך אם העדה המחזיקה במקום תודיע רשמית על כוונתה לבצע עבודות, אך שינויים יסודיים טעונים הסדרים מיוחדים בין העדות (דוגמת ההסדר שנעשה בין שלוש העדות העיקריות לגבי חיקון גב הקבר הקדוש, חוץ מתן הודעה לממשלת ישראל על ביצוע התיקונים).

49. היעדר צורך בדיון מפורט בזכויות העדות הנוצריות במקומות הקדושים :

חזכירו של Cust כולל פרטי-פרטים על הזכויות השונות של העדות בכל חלקי המבנים המהווים את חמשת המקומות הקדושים שהוזכרו בסעיף 44 לעיל. הוא גם מפרש היכן מרשים ראשי עדה אחת לבני עדה או קהילה אחרת לערוך טכסים דתיים. אין צורך לדון בפרטים אלה כאן, בעיקר משום שבירור זה אינו דרוש לנושא המוגדר של מסמך זה. עם זאת יש צורך לדון, בנפרד, בשני נושאים בעלי השלכות מדיניות מורכבות : היחסים בין הנוצרים ומוסלמים במקומות הקדושים כולל הצנאקולום, ובעיות דיר-אל-סולטאן (ראה סעיפים 50 - 53 להלן).

50. השמירה המוסלמית על הקבר הקדוש :

(א) לפי מסורת מוסלמית מוחזקים מפתחות כנסיית הקבר בידי מוסלמים מאז כיבוש ירושלים בשנת 638 לספירה. Cust שנחשב לבר-סמכא

החשוב ביותר לענין הסטטוס-קוו של הכנסיות הנוצריות כותב כי הכובש הערבי, הח'ליף עומר, נמנע מלהכנס אל חוץ הכנסייה והפקיד את הכנסייה בידי הפטריארך סופרוניוס, כאשר הוא מעמיד אותה בו-זמנית תחת החסות של שומרים מוסלמים. לאחר שהעיר עברה סופית בשנת 1244 לשלטון מוסלמי, נמסרו המפתחות למשפחת נוסייבה, כדי למנוע כביכול סכסוכים בין העדות הנוצריות השונות על זכות החזקה במקום. סולימאן המפואר ושליטים תורכיים אחרים סמכו ידיהם על ההסדר הזה. אבראהים פחה (בשנות ה-30 של המאה שעברה) חילק את השמירה בין משפחת נוסייבה ומשפחת ג'ודה. אפשר לומר כי הסדר זה יותר משנועד להבטיח את שמירת השלום בין העדות הנוצריות, בא לשמש סמל לבעלות המוסלמית במקום.

(ב) ספק רב אם סידור זה הוא לרצון לעולם הנוצרי, ולוהתיקן בכלל זה, אם כי לפי המידע שבידינו לא ערערו עליו. בימי השלטון המוסלמי על ירושלים, השלטון החורכי או השלטון הירדני, כנראה סברו העדות הנוצריות אל-נכון שסילוק המוסלמים משם לא יעלה בידיהם. ייתכן והמתינו ליצורת גוף בינלאומי שיטפל במקומות הקדושים - דבר שלא יצא אל הפועל בשלהי הסכסוכים הפנימיים ביניהן (ראה סעיף 41 (ב) לעיל). שאלה אחרת היא אם לא יראו שעת-כושר לעורר את הנושא עכשיו, מטעמים מובנים.

(ג) קיים כיום מקור של חיכוכים בין נוצרים למוסלמים בקשר לכנסיית הקבר הקדוש, והוא נובע מן השכנות הפיזית הצמודה של הזאוויה אלחאנקה עם גג כנסיית הקבר. הוסבר לעיל (סעיף 11 (ג)) כי הענין שימש נושא להחדיינות בערכאות בין שלושת ראשי העדות הנוצריות לבין השייך של הזאוויה, וכי מכוח פסיקה של בית-המשפט בישראל נחאפשר תיקון גג כנסיית הקבר באין מפריע. סביר להניח כי גם בנושא זה יהיה לראשי העדות העיקריות, ולוהתיקן בכלל זה, מה להגיד.

51. כנסיית "עלייתו של ישו לשמיים" והוקף המוסלמי :

(א) בלשונו של Cust המצב הוא "מוזר" : הכנסייה מוחזקת מזה מאות רבות בשנים בידיים מוסלמיות כחלק מן ה"אסדיה תאקיה". המקום איננו משמש כמיסגד, אך לנוצרים שמורה בו זכות לפילה בלבד ב"יום העלייה של ישו". החיכוכים בין הנוצרים לבין המוסלמים קיימים, ולאחרונה מחו שלושה ראשי העדות על עבודות שביצע מינהל הוקף המוסלמי בגדר שסביב לכנסייה. הוקף נדרש להפסיק את פעולות הבינוי.

(ב) גם כאן סביר להניח שהנושא יעלה בהזדמנות מתאימה.

52. הצנאקולום ושליטת המוסלמים בו בעבר (עד 1948) :

(א) על משמעות הצנאקולום בשביל הקתולים ולנושא המקומות הקדושים ראה סעיף 25 לעיל.

(ב) הקתולים, וליחר דיוק - הפרנציסקנים, הם אשר החזיקו במקום עד שגורשו ממנו סופית בשנת 1552, והמקום הפך להיות וקף מוסלמי בשליטת משפחת דג'אני. בעת השלטון העותומני ובזמן המנדט הורשו הפרנציסקנים לקרוא בצנאקולום שתי פעמים בשנה, ביום החמישי בשבוע שלפני הפסחא וביום הפנטקוסט, פסוקים מן הברית החדשה מעניינם של אותם חגים. אך נאסר עליהם לכרוע ברך באותו מקום או לערוך טקס או תפילה כל שהם. כל מאמצייהם לקבל לפחות זכות גישה חופשית וזכות לתפילה במקום עלו בחוהו. בשנת 1928 נהפך המקום למסגד (שאיננו נמצא בשימוש כזה מאז 1948). מבקרים יכלו לעבור בו ליד מחסום, ונאסרו כל סימנים חיצוניים של פולחן נוצרי.

(ג) סברה היא שהוחי קן יחבע בחוקף רב אח הצנאקולום לקתולים מה-גם שאין מתחרים על המקום מקרב העדות האחרות, ונוכח העובדה שהמקום נמצא בשטח מדינת ישראל מאז 1948 והנהלת הוקף שלו היא בגדר נפקד, לפי חוק נכסי נפקדים, מזה כ-26 שנים.

53. המחלוקת בין אתיופים-אורתודוקסים וקופטים-אורתודוקסים על

הזכויות ב"דיר-אל-סולטאן" :

(א) המחלוקת בין שתי העדות האמורות נטושה מאז נטלו הקופטים, לדברי האתיופים, את השליטה במקום בשנת 1838. האתיופים לא חדלו לתבוע את זכויותיהם וממשלת ירדן נענתה להם בפברואר של שנת 1961. ארבעים יום החזיקו האתיופים במקום, עד שחזרו בהם הירדנים והורו לאתיופים להחזיר את המקום לידי הקופטים, וכך נעשה. לחצים חיצוניים של קיסר חבש מחד, ושל נשיא מצריים - מאידך, בצירוף שלמונים הגונים גרמו לתנודות אלה, זכר לשלטון העותומני.

(ב) לאחר איחוד ירושלים נמשכה המתיחות בין שתי הקהילות והגיעה לשיאה בקטטה בה נפצעו כמה אנשים בחג הפסחא של 1969. ביום 25.4.70, בעת שהקופטים היו עסוקים בחפילת הפסחא בכנסייה-הקבר, חדרו האתיופים ל"דיר-אל-סולטן", השתלטו על המקום והחליפו את המנעולים בו.

(ג) הענין הגיע לבית המשפט הגבוה לצדק (בג"צ 109/70 - המוטאן הקופטי-אורתודוקסי בירושלים נגד שר המשטרה ואו' - כ"ה (1) פד"י 225) כאשר חבטו הקופטים כי המשטרה תפנה בכוח את הפולשים האתיופיים.

(ד) ביום 16.3.71 החליט בית המשפט העליון כי על שר המשטרה להורות לשוטרים הסרים למשמעתו לאפשר לקופטים להרכיב מחדש את המנעולים כפי שהיו ולהסיר את המנעולים שהורכבו על-ידי האתיופיים, אולם בו זמנית החליט בית המשפט העליון לעכב את ביצוע הצו נגד שר המשטרה, כדי לאפשר לממשלה, אם תמצא לנכון, לטפל בסכסוך המהותי שבין הקופטים לאתיופיים "בכל דרך שתיראה לה". כמו-כן החליט בית המשפט העליון כי במקרה כזה תוכל הממשלה להוציא, בכל עת, צווי-ביניים לצדדים, לצורך קביעת הסדר ארעי של החזקה, שיחול עד שהסכסוך יוכרע או יוסדר באופן סופי.

(ה) הממשלה החליטה לדון בענין והסמיכה ועדה-שרים לטפל בו. ועדת השרים שמעה את הצדדים היריבים ונתנה צו-ביניים, לפיו נשארה החזקה במקום בידי האתיופיים, אולם נאסר עליהם לעשות שינויים כלשהם בתוך המבנה. עוד נתחייבו האתיופיים לשמור על חופש הגישה והמעבר של אנשי הכנסייה הקופטית אל המבנה ודרכו. ועדת השרים טרם סיימה את דיוניה.

(ו) הקופטים סירבו ומסרבים לנצל את זכות הגישה והמעבר וזאת כמחאה על החזקת המקום על-ידי האתיופיים. מאז ועד היום מוחים הקופטים על הפגיעה בזכויותיהם, ואף קבלו בפני רשויות או"מ על הפגיעה בסטטוס-קוו. לטענת הקופטים לא קיימו האתיופיים את ההוראה לבלי-עשות שינויים בתוך המבנה ואף מחקו כתובות קופטיות עתיקות, מעשה שלדברי הקופטים הוא לא רק פגיעה בקודשיהם ובסטטוס-קוו, אלא גם נסיון לסלק את הראיות הפיזיות לזכותם של הקופטים באותו מקום, ולהכשיל את תביעתם לגופה.

(ז) מעניינת עמדת העדות האחרות בסכסוך : סמוך לאחר תפיסת המקום על-ידי האתיופיים מחו הפטריארך היווני-אורתודוקסי, הפטריארך הארמני והקוסטוס די טדה סנקטה בפני ממשלת ישראל, בכחב, על הפגיעה בסטטוס-קוו שנעשתה כאן. בשיחוח בעל-פה הביעו שני הראשונים את חרדתם לגבי מה שהגדירו כתקדים של הסכמה-בשתיקה מצד ממשלת ישראל להפרת הסטטוס-קוו במקומות הקדושים, והביעו חששות לגבי העתיד. לעומת-זאת, בשנת 1973 כאשר בא ה"אבונא", ראש הכנסייה האתיופית, לביקור בישראל וערך תהלוכה רשמית ב"דיר-אל-סולטאן",

נחקבל בכבוד רב על-ידי ראשי העדות, ובתהלוכה שהוא צעד בראשה ניתן היה לראות בין המשתתפים אנשי-דת רמי מעלה מכל העדות שבירושלים, כולל שלוש העדות העיקריות וכולל הנציג האפוסטולי. בחיי העדות הדתיות בירושלים יש להשתתפות זאה משמעות החורגת מן הגחום של אדיבות טקסית. אין צריך לומר כי קיום התהלוכה פגע קשות בקופטים.

(ח) לסכסוך זה, שטרם הוכרע כאמור, יש משמעות מדינית הן לגבי יחסי ישראל ואתיופיה והן לגבי יחסי ישראל ומצרים.

פרק ששי : מקומות קדושים בירושלים וסביבתה שאינם כלולים במסגרת הסטטוס-קוו

54. כללי :

(א) קשה להגדיר מהו "מקום קדוש" לצורך דיון מדיני או דתי. בדרך-כלל אפשר לומר שהנוצרים מייחסים חשיבות מיוחדת למקומות הקשורים בישו - חייו, מותו, תחייתו והתגלותו - לפי הברית החדשה. חשיבות נודעת גם למקומות הקשורים בבני משפחתו של ישו ובשליחים ובעיקר אצל העדות המזרחיות - אף למקומות הקשורים בראשוני המנהיגים של הנצרות בחקופה שאחרי ישו. ברור שלא כל מקום תפילה, אפילו לפי ההגדרה הרחבה ביותר, הוא מקום קדוש.

(ב) מקומות כאלה מפוזרים לא רק במזרח ירושלים ובמערבה כי אם גם במקומות שונים בארץ-ישראל.

(ג) המאפיין את המקומות האלה הוא שבדרך-כלל הם בבעלותה או בחזקתה של עדה או קהילה אחת, וממילא לא התעוררו לגביהם המחלוקות שחייבו את השלטון המוסלמי לקבוע את הזכויות לגבי אותם מקומות.

(ד) בדרך-כלל מצויים במקומות אלה או בקרבתם מבנים נוצריים שונים - כנביות, מנזרים, אכסניות, בתי-ספר ובניינים אחרים.

(ה) מבחינה מדינית יש ענין בדיון באותם מקומות מצויים בהר-המוריה ובמקומות אחרים בין החומות, בהר-הזיתים, ובהר-ציון.

(ו) חשוב להדגיש כי בגלל מיעוט זכויותיהם במקומות שחל עליהם הסטטוס-קוו, נודעה חשיבות גדולה מאד אצל הקתולים למקומות האחרים שבשליטתם, ובעיקר לאלה שבהר-הזיתים, בהר-המוריה ובהר-ציון.

55. מקומות קדושים ואתרים דתיים אחרים בהר-המוריה ובמקומות אחרים
בין החומות :

(א) צפונית מהר-הבית, למעשה בחלקו הצפוני של ההר ובמורדותיו הצפוניים-מערביים מעבר לחחום "אלחרם-אלשריף", נמצא רצף של מקומות קדושים לנצרות, שראשיתו סמוך לשער האריות בכנסיית "אן הקדושה" והמשכו לאורך הדרך המוליכה ממנה מערבה - זו "דרך היסורים" המחמשת בפיתולים עד לכנסיית "הקבר הקדוש". המסורת הנוצרית מונה 14 תחנות בהן אירעו אירועים שונים בדרכו של ישו מבית המשפט אל הצליבה. תשע מהן נמצאות לאורך הדרך ואילו חמש הנוותרות - בתוך כנסיית "הקבר הקדוש". בתשע התחנות עצמן - וסמוך להן - נמצאים מקומות מקודשים לכנסייה הקתולית, ליוונים-אורתודוקסים ולקופטים-אורתודוקסים, עדה-עדה ותחנתה שלה.

(ב) סמוך ל"כנסיית הקבר" נמצא מינזר גדול השייך לכנסייה הרוסית-אורתודוקסית שבגולה (אשר מרכזת בניו-יורק), ולא הרחק ממנה מצוייה "כנסיית-הגואל" הלותרנית - בה יושב הממונה על הכנסייה הלותרנית בארץ. לידה מצוייה הכנסייה היוונית-אורתודוקסית על-שם יוחנן המטביל.

(ג) ברובע הארמני, הנמצא דרומית-מערבית מן הרובע הנוצרי הכולל את המקומות דלעיל, מצוייה כנסיית "יעקב הקדוש" שהיא מרכז העדה הארמנית-אורתודוקסית.

(ד) בין החומות מצויים גם המרכזים המינהליים של שלוש העדות העיקריות, של מרבית העדות האחרות, וכמובן המרכז המינהלי של הקוסטודיה די טרה סנקטה.

56. מקומות קדושים ואתרים דתיים אחרים בהר-הזיתים :

חלקו הצפוני-מערבי של הר-הזיתים, בואכה עמק יהושפט - בו מצוי קבר מרים אם ישו, ראש ההר בחלקו הצפוני-מזרחי וכך חלק מן המורדות כלפי צפון-מזרח - כל אלה זרועים מקומות קדושים לנצרות הקשורים בחייו של ישו ובמאורעות שאירעו לו בהר. מקומות אלה כוללים בעיקר כנסיות קתוליות ורוסיות-אורתודוקסיות של הכנסייה שבגולה. יש להזכיר גם את הקפלה על-שם גבריאל, המקודשת ליוונים-אורתודוקסים, וסמוך אליה מקום מושבו של הפטריארך היווני-אורתודוקסי. לא במקרה מצוי מעונו של הנציג האפוסטולי אף הוא על הר-הזיתים.

57. מקומות קדושים ואתרים דתיים אחרים בהר-ציון :

(א) בהר - בחלקו שהיה גם לפני 1967 בשליטת ישראל - מצויים בקרבת הצנאקולום "כנסיית-דורמיציון" ומבנים אחרים, על קרקע שנרכשה בשלהי המאה הקודמת על-ידי הכנסייה הרומית-קתולים (בעזרת קיסר גרמניה). כנסיית "דורמיציון" שהיא בשליטת המיסדר הבנדיקטינים קשורה בחיי מרים אם ישו. סמוכים אליה נכסים אחרים שבעלותה של הקוסטודיה די-טרה סנקטה. גם ליוונים-אורתודוקסים ולאנגליקנים נכסים בהר-ציון.

(ב) בחלקו המזרחי של ההר, בשטח שהיה בגבול בין ירדן וישראל, ומזרחה מן הגבול - בחחומי ירדן, מצויים שני אתרים חשובים : אחד של הארמנים-אורתודוקסים - ארמונו של כיפא, בו לפי המסורת הנוצרית נשפט ישו על-ידי הסנהדרין. המקום השני הוא כנסיית "פטר הקדוש בקרוו החרנגול" (St. Peter in Gallicantu) - כנסייה רומית-קתולית הנמצאת סמוך למקום בו לפי המסורת הנוצרית התנכר פטר לישו. בסביבת אותו מקום הוקמה כנסייה ביזנטית עוד במאה החמישית.

(ג) בהר-ציון ובשיפוליו נמצאים בחי-הקברות של העדות והקהילות הנוצריות העיקריות הקיימות בירושלים.

פרק שביעי : עמדת עדות, קהילות וגופים נוצריים
בענייני ירושלים

א. עמדת הותיקן

58. מבוא :

בדיקה יסודית של עמדת הותיקן בשאלת ירושלים מחייבת הגדרה ובירור, הן מבחינת היקפו הסריטוריאלי של הנושא והן מבחינת תוכנו המהותי.

(א) כשהותיקן מדבר על "ירושלים" במשמעותה הדתית, כוונתו היא בראש ובראשונה לעיר שבין החומות - כולל הר-המוריה, להר הזיתים, להר-ציון, למורדותיהם של הרים אלה ולבקעות שביניהם.

(ב) בהקשר רחב יותר - כאשר מדובר בשלטון המדיני על ירושלים - יש לותיקן ענין גם בשכונות שמחוץ לחומות, ובעיקר באלה שבהן גרה אוכלוסיה נוצרית - שייך ג'ראח, בית-חנינא וכיוצא בהן.

(ג) אח נושאי ההעניינותו של הותיקן ניתן לחלק כך :

(1) שמירת מהותה של ירושלים כעיר המקודשת לשלוש הדתות המונותאיסטיות;

(2) שמירת אופיה הפיזי המיוחד של ירושלים (כהגדרתה המצומצמת בפיסקה (א) דלעיל);

(3) קיום האוכלוסיה הנוצרית בירושלים;

(4) קיום מעמדם המיוחד של המקומות הקדושים לקתולים בירושלים;

(5) שמירת זכויותיהם של המוסדות הנוצריים בירושלים ושל הפכהנים בהם.

(ד) מבחינה אידיאולוגית אפשר לומר שהותיקן רואה את העיקר בנושא הראשון, ואילו האחרים הם פועל יוצא של הנושא הראשון. נדון בהם כסידרם.

59. שמירת מהותה של ירושלים כעיר המקודשת לשלוש הדתות המונותאיסטיות :

(א) ההיסטוריה של ירושלים כפי שהיא מצטיירת בעיני הותיקן רצופה מאמצים של כל שלטון אשר היה עליה מעת לעת, להביא בה לשלטה של דת אחת על פני הדתות האחרות, תוך הכנסת שינויים פיזיים ככל שראה למועיל להשגת מטרה זאת. לגירסה האמורה יש חסוכין היסטוריים : הדריאן ביקש למחוק את אופייה היהודי ולהשליט בה את האלילות; השלטון הביזנטי ביקש לעשותה נוצרית-ביזנטית; השלטון המוסלמי ביקש להופכה לעיר קדושה לאיסלאם תוך העדפתו על הדתות האחרות; הצלבנים ביקשו לעשותה עיר לטינית;

ואילו השלטון המוסלמי שבא אחריהם ביקש להחזיר עטרת האיסלאם ליושנה. תוך כל אלה התנהל מאבק בלתי-פוסק בין היוונים-אורתודוקסיים לבין הלטיניים על המקומות הקדושים, בו היתה יד היוונים-אורתודוקסים על העליונה מאז אמצע המאה השמונה עשרה. רק עם התמוטטותה ההדרגתית של הממלכה התורכית-עותומנית במאה שנותיה האחרונות, יכלו הנוצרים בעיר לצאת למרחב: לרכוש נכסים, לבנות בתי-תפילה ומוסדות ציבוריים אחרים, ואף זאת תוך עליות ומורדות, ואגב מריבות בלתי-פוסקות בינן לבין עצמן, שנוצלו על-ידי השלטון העותומני למטרותיו תוך ליבוי השנאה והקנאה. מבחינה זאת ידעו העדות הנוצריות תקופת רווחה קצרה בימי השלטון המנדטורי. בעיות לא חסרו לעדות הנוצריות גם בתקופת השלטון הירדני.

(ב) לשליטת ישראל בירושלים מאז מלחמת ששת הימים נתלוותה, מצד אחד, רווחה לנוצרים על עדותיהם ומוסדותיהם. השלטון הישראלי נהג בדרך של אי-התערבות מופגנת בענייניהם הפנימיים של הנוצרים וביחסיהם הבינ-דתיים והבינ-קהילתיים, הגן על המקומות הקדושים מפני פגיעה או התערבות מוסלמית, והתיר למוסדות הנוצריים-דתיים והאחרים לפעול ללא הגבלות או הפרעות. לבד ממקריש יוצאים מן הכלל לא נפגעו נכסי העדות, הקהילות והמוסדות הנוצריים מן ההפקעות שנתנו את המנוף לפיתוחה הגדול של העיר כלפי מזרח ודרום. הוסרו לחצים שהיו קיימים בתקופת השלטון הירדני, לרבות האיסורים על רכישת מקרקעים וההגבלות על מערכות החינוך של הגופים הכנסייתיים.

(ג) עם זאת עוררו פעולות ודיבורים מסויימיני של גופים רשמיים ואחרים חרדה ודאגה, שיהודים עלולים להתקשות בהבנתן. מבחינה סובייקטיבית נוצרית-קתולית היה באותם מעשים ודיבורים כדי לעורר אצל הקתולים מחשבות בלתי רצויות לישראל. נזכיר, כדוגמה בלבד, ששה עניינים אשר הועלו מדי פעם כפי גורמים קתוליים בפומבי או בשיחות פרטיות גלויות-לב עם בני שיחתם הישראליים:

(1) החפירות לחשיפת הכותל הדרומי ובהמשכו של הכותל המערבי החפרשו כשלעצמן כאות לרצונם של היהודים לסלק פיזית את השכבות ההיסטוריות המאוחרות יותר. בעשיית פעולות אלה חרף התנגדותם של גורמים מוסלמיים ואף כאשר נשקפה סכנה למבנים מוסלמיים בהר-הבית, ראו הנוצרים סימן להחלטה נחושה להשיג את המטרות היהודיות ויהי-מה. החפירות לאורך הכותל לוו גם בדיבורים מצד חוגים שונים בדבר המשך החפירות עד לקצה הכותל המערבי וגם לחשיפת הכותל הצפוני.

בכך רואים גורמים קתוליים סכנה של פגיעה בקודשיהם, שהרי הכותל הצפוני נמצא סמוך מאד ל"ויא-דולורוזה" ואולי גם מתחתיה. בעת שנחשפו מבנים מתקופות שונות בכותל הדרומי, היו כמה החבטאות מפי אישים ישראליים בדבר הוכחת קיומה של התשתית היהודית של ירושלים, שעליה מצויות נקודות מוסלמיות ונוצריות - כך, על כל פנים, מפרשים הקתולים את הדברים ששמעו. תגובה גלוייה-לב קתולית שיפוסית היא שהעולם הקתולי לא ירשה שירושלים העתיקה ושלוש ההרים ייהפכו ליהודיים "עם נקודות נוצריות ומוסלמיות". הם מדגישים כי לדעתם הדימוי הנכון הוא של "בית משותף" שבו חיים ויחיו בכפיפה אחת בני שלוש האמונות המונותאיסטיות - והם, שלושתם יחדיו, בעליו המשוחפים.

(2) אגב שיקומו של הרובע היהודי נחשפו חרבות של כנסיות עתיקות מתקופת ממלכת ביזנטיון ומתקופת הצלבנים. חוגים מסויימים דרשו להרוס אתריים אלה ולבנות עליהם את השיכונים. רק לאחר זמן הוברר שישנה כוונה לשמר את האתר הזה ואז נרגעו הרוחות. גורמים קתולים מיחסים את שימור השרידים האלה למחאותיהם. אילו היו הורסים אותן חרבות, היו גורמים נוצריים רואים בכך הוכחה ליחס השלילי של השלטון הישראלי לערכים היסטוריים ודתיים של הנצרות בירושלים.

(3) ביצוע תכנית השיכונים בצפון העיר ובדרומה היה כרוך בהפקעה שטחים נרחבים מידי בעליהם, ובכלל זה אדמות הרבה של ערבים נוצרים (שכציבור הם שכבה עשירה יותר מן הציבור הערבי-המוסלמי). גורמים נוצריים הצביעו על כך כי פעולה זאת פוגעת באוכלוסיה הנוצרית של ירושלים וסביבתה - כאשר אובייקטיבית ברור שלא היתה כל כוונה כזאת וכי ההפקעות פגעו גם ביהודים רבים שהיו להם נכסים בשטח המופקע. במהלך ההפקעות נתפסו גם נכסים מסויימים של הקתולים והאנגליקנים, וזאת בשל כך שהשלטון הישראלי לא ידע כי הקרקעות האלה הם רכוש כנסייתי : בגלל ההגבלות שהטילו הירדנים על רכישת קרקעות על-ידי מוסדות "זרים", נרכשו הקרקעות האלה על שמות ערבים-נוצרים נאמנים על הכנסיות. השבת קרקעות אלה נתקלה בקשיים רבים, באשר בינתיים חלו שינויים רציניים בשטחים ההם ובסביבתם. העניינים נאלה עדיין לא הוסדרו ובכך נוסף שמן למדורה. הקופה מסויימת נתלוו

להפקעות גם הכרזות פומביות על יהוד ירושלים. הפירוש שנחננו הנוצרים לדיבורים האלה אינו טעון פירוש.

(4) בתקופה שלפני איחוד ירושלים וסמוך לאחר-מכן תפסו חוגים מסויימים נכסים קתוליים בהר-ציון וממאנים להשיבם לבעליהם, אף חוץ אי-ציות לפסק-דין של בית-המשפט. הרגישות הקתולית להר-ציון - ידועה. שונאי ישראל מצביעים על כך שזוהי הדרך בה ינקוט השלטון הישראלי בנכסי הנוצרים אם תהיה בידיו שליטה מלאה על ירושלים.

(5) לא-אתה קובעים חוגים קתוליים כי ביום חג ליהודים, מכבידים עליהם להגיע ברכבם לטקסים שלהם, והם תלויים בחסדי רשיונות שעליהם לקבל מהמשטרה. הם רואים בכך סמל לעדיפות שנוטלים היהודים לעצמם.

(6) יש קתולים הרואים בחגובות של חוגים ממלתיים על פעילות המיסיון, ובמה שהם מכנים התעלמות השלטון מפגיעות אלימות של קיצונים במוסדות נוצריים ובאנשי-דת נוצריים, חלק מאקלים יהודי העויין את הנצרות.

(ד) יש להביא בחשבון את רגישותה של הכנסייה הקתולית : מצד אחד, נכסיה - נכסי קודש וחול - רבים ופזורים במקומות שונים בעיר; מצד שני - היא ידעה, תחת שלטונות קודמים, רדיפות ונישול; מצד שלישי - היא מגלה הבנה והזדהות כלפי בני העדות הקתוליות שהם ערבים, במידה גדולה בהרבה מזו של המנהיגות הדתית היוונית-אורתודוקסית.

(ה) עניין, לכאורה שולי, הפך להיות נקודת-מוקד מסוכנת ביחסים בין הותיקן לבין ממשלת ישראל בירושלים : האוניברסיטה העברית רכשה מידי מיסדר האסומפסיוניסטים את בנין נוטר-דם וסביבתו, שטח יפה ומרשים הנמצא בדיוק מול "השער הקדש" שבחומות העיר העתיקה (דרכו מוליך הנתיב הקצר ביותר אל הקבר הקדוש) ומול המרכז המינהלי הקתולי שבתוך החומות - מקום מושבה של הקוסטודיה די טרה סנקטה. היחה זאת הפעם הראשונה שהותיקן פתח בפעולה נמרצת כדי לסכל מכירת נכס כנסייתי לגורם יהודי. בשם הדרג הרם ביותר של הכנסייה הקתולית נמסר כי רכישת השטח נעשתה בדרכים לא-כשרות וללא אישור הותיקן, וכי יריבי ישראל בותיקן מפרשים אותה כחלק

מתוכנית לצמצום השפעת הקתולים בירושלים. הותיקן אף הורה להגיש בשמו תביעה לבית המשפט המחוזי בירושלים נגד האוניברסיטה ורשם הקרקעות בירושלים (שהוא רשות ממשלתית ישראלית), ולטעון בה כי העיסקה איננה חוקית. המשפט אכן הוגש. מחאות מכל עבר הגיעו למשרדי הממשלה ולעיריית ירושלים. העניין נראה לוותיקן חשוב עד כדי עריכת ביקור ראשון בישראל של תת-מזכיר המדינה (האיש השלישי בהירארכיה המדינית של הותיקן). בהתערבות ממשלתית הוחזר הבניין אך לא למיסדר אלא לידי הנציגות האפוסטולית, שפיצתה את האוניברסיטה העברית על כל ההוצאות שהיו לה בקשר לעיסקה ההיא. גורמי-הותיקן אינם חדלים מלהצביע על כך שבהשבת הבניין הוכיחה ממשלת ישראל את כנות רצונה להתחשב בזכויות הנוצרים בירושלים.

(ו) יצויין כי החזרת "נוטר-דס" עוררה תגובות כעס בקרב חוגים יהודיים מסויימים, כשם שנתעוררו תגובות כאלה בקשר לשיפוץ מבנים מוסלמיים בהר-הבית, וכשם שצפויות תגובות כאלה ביחס להחזרת מבנים בהר-ציון. התגובות נקלטות אצל הקתולים והם מנסים לברר באיזו מידה מחרשמת הממשלה מהן.

(ז) בסיכום נקודה זאת אפשר לומר כי משימתה המרכזית של ממשלת ישראל תהיה לשכנע את הקתולים כי שלטון ישראל בירושלים ישמור על מהותה של ירושלים כעיר המקודשת לשלוש הדתות המונותאיסטיות.

60. שמירת אופיה הפיזי המיוחד של ירושלים :

(א) כאמור מגלים הקתולים עניין מיוחד בעיר שבין החומות - כולל הר-המוריה, בהר-הזיתים ובהר-ציון ובסביבתם.

(ב) כידוע עוררה הבנייה החדשה במזרח ירושלים ובדרומה תגובות שליליות מצד חוגים שונים בישראל ומחוצה לה מבחינות היכנון ואסתטיקה, נוסף לטענות של הערבים על הפקעת המקרקעין המשמשים למטרות בניה. גורמים קתוליים - גם כשאינם נכנסים לשאלה אם הביקורת מוצדקת אם לאו - מוצאים לנחוץ לציין את החרשמותם כאילו ממשלת ישראל איננה מחשבת בדעת הקהל כשהיא עוסקת בבינוי ובפיתוח ירושלים. לא אחת ישאל איש-דת קתולי את איש שיחו הישראלי מה ימנע משלטונות ישראל להעביר כביש דרך שטח פלוני שמצוי בו מקום קדוש. התשובה הניתנת לו כי חזקה על השלטון שיגלה התחשבות איננה מחקבלת כחשובה מספיק.

(ג) פעולות פיתוח שנעשו במקרקעין הגובלים בנכסים קהוליים פגעו פה ושם בנכסים ההם. הרשויות לא מיהרו לתקן את הנזק ובכך יצרו חיכוכים ואיבה.

(ד) אין ספק כי הקהולים ידרשו משהו ממשי כדי להבטיח ששינויים פיזיים בעקב עבודות פיתוח ובינוי בירושלים - כהגדרתה בסעיף 58(א) דלעיל - לא ייעשו בניגוד לרצונם.

61. קיום האוכלוסיה הנוצרית בירושלים :

(א) "ירושלים", בסעיף זה, כל אשר החוסף לירושלים לאחר איחוד העיר.

(ב) אישיות קהולית רמת-מעלה התבטאה כך : "עלינו לעשות הכל כדי שהנצרות בירושלים לא תיהפך למוזיאון". הוא הוסיף ופירט כי הותיקן רואה כאינטרס חיוני את קיומו של ציבור נוצרי גדול הפורח ומשגשג בירושלים, וזאת נוסף ומעל לאנשי כמורה הבאים להתגורר בעיר ולצליינים העולים לרגל אליה. המניעים האידיאולוגיים שביסודה של גישה זו הם חשובים מאד, ובמסגרת זאת יש להתייחס לאספקט לאומי-חברתי ולאספקט דתי.

(1) אשר לאספקט הלאומי או החברתי : הותיקן שוקד, במסגרת של מדיניות גלובאלית, לתמוך בכל מקום שהדבר אפשרי במאוויים הלאומיים והחברתיים של המאמינים הקהוליים. הותיקן למד את הלקח ההסטורי כי כשנוצר קונפליקט בין עמדתו בשאלות לאום וחברה לבין שאיפותיהם של רוב המאמינים באותו מקום - הרי שמצליחים בני המקום במלחמתם הלאומית או החברתית - מנתקים הם עצמם מן הכנסיה. על רקע בעיות המזרח התיכון - מיעוטים קהוליים במדינות מוסלמיות ומצבה העדין של לבנון - מקבלת גישתו זאת של הותיקן. צביון מיוחד של חמיכה בקיומה של אוכלוסיה ערבית בירושלים, ושל אוכלוסיה ערבית נוצרית בפרט. לא במקרה מעוררים גורמים קהוליים בהקשר זה גם את שאלת המעמד הלאומי והמוניציפלי של הערבים בירושלים. עם זאת נזהרים הקהולים שלא לתמוך בקו המדיני הערבי בענייני ירושלים לכל אורכו, מחשש שלטוח ארוך יבולע להם, אם יצליחו הערבים בהגשמת מדיניותם.

(2) ביחס לאספקט הדתי כדאי לזכור הבדל יסודי בין הקתולים ליוונים-אורתודוקסים ולארמנים-אורתודוקסים. האחרונים הם לא רק עדה דתית אלא לאום. האינטרס הלאומי והאינטרס הדתי שלהם - אין בינם לבין הערבים ולא-כלום. נהפוך הוא : שמירת הקיום הארמני בירושלים עלולה לעמוד בקונפליקט עם אינטרסים לאומיים וחברתיים ערביים.אנ הסנזהרים בדיבור ובמעשה, הרי זה בשל האוכלוסיה הארמנית בכמה ממדינות ערב. שלא כארמנים יש ליוונים-אורתודוקסים עדה ערבית בלאומיותה. אולם למעלה משלוש מאות שנה הצליחו ראשי העדה למנוע כניסתו של בן הלאום הערבי לצמרת הפטריארכיה בירושלים, שהיא כמעט על סהרת הכמורה היוונית (כיום ישנו כבר ארכיבישוף ערבי אחד בסינוד שלהם). גם אם הם ערים לסיכונים שמצב זה יביא בעקבותיו בעתיד - הרי אחד האינטרסים המרכזיים שלהם הוא לשמור על שליטתם גם בעתיד (ראה סעיף 64(א) להלן). ואילו הקתולים, וכמותם האנגליקנים, שואפים מטעמים דתיים לחזק את העדות המקומיות שלהם. הכנסיות המזרחיות המאוחדות יש להן כמורה בכירה מקומית מדורי-דורות, ולאחרונה צומחת ועולה כמורה בכירה מקומית גם בתוך העדה הלטינית ובעדה האנגליקנית. הוטיקן, מבחינה אידיאולוגית נוצרית, תולה בחיזוק שורשיו המקומיים בכל מקום בעולם שיש בו קתולים, את חקווחו כי הדת הקתולית תהיה גורם מרכזי גם בעולם בו מתרחקים בני-אדם רבים מן הדת וממוסדותיה. בפיתוח העדות המקומיות רואה הוטיקן ערובה למעמדו ככנסייה כלל-עולמית, רבת-השפעה בהרבה ארצות. כאשר מחילים גישה זאת על העדות הקתוליות בארץ הקדושה ובעיר הקודש ירושלים ניתן גם הצביון הדתי הנכון לדאגת הוטיקן למאמיניו (ראה גם סעיף 9(יא) לעיל).

(ג) מי שעוקב אחרי התנודות במספר האוכלוסיה של ירושלים מראשית המאה ה-19 ועד היום הזה נתקל בחופעה מעניינת : חרף כל המאמצים, ההתערבויות המדיניות וההשקעות הכספיות שעשה העולם הנוצרי בירושלים לפלגיו ולמוסדותיו, ניכרת מגמה מתמדת של ירידה באחוז הנוצרים בקרב תושבי ירושלים. מבחינה מספרית מתבטא הדבר בכך שהגידול באוכלוסיה המוסלמית והיהודית משנת 1800 ועד היום היה גדול בהרבה מן הגידול באוכלוסיה הנוצרית. היתה אף טענה - שהופרכה - כאילו מספר הנוצרים התחיל לרדת עם שלטון ישראל בעיר המאוחדת. אולם אין ספק שאם תימשך זרימת יהודים לירושלים בקצב הנוכחי ועם המשך קיומו של ריבוי טבעי גדול יותר אצל מוסלמי ירושלים מאשר אצל הנוצרים, ילך אחוז הנוצרים בעיר ויפחת.

על רקע זה מתייחסים הקתולים בחרדה להפקעות המנתקות את הקשר ביץ בעל הקרקע לטריטוריה בה הוא חי - מצד אחד, ולסגרו השלטונות להתיר כניסת ערבים נוצרים לירושלים במסגרת איחוד משפחות - מצד שני. לכך יש להוסיף כי הקתולים מסיבים לדעת כי בני עדוניהם (שהם, כציבור, בעלי רמה כלכלית והשכלתית גבוהה מזו של העדה הגדולה האחרת - היוונים-אורתודוקסים), נוטים להגר לארצות אחרות, בעיקר ליבשת אמריקה, יותר מאשר חושבים מקומיים אחרים.

62. קיום מעמד המיוחד של המקומות הקדושים ושל אתרים דתיים חשובים אחרים בירושלים :

(א) עמדת הוטיקן בנושא זה מתייחסת לארבעה נושאים :

- (1) הבטחת זכויותיהם כנגד בני עדות וקהילות נוצריות אחרות;
- (2) הבטחת זכויותיהם כלפי המוסלמים;
- (3) הבטחת זכויותיהם לגבי אתרים מסויימים המוחזקים בידי יהודים;
- (4) הבטחת זכויותיהם כלפי השלטון האזרחי הקיים בעיר.

(ב) לענין הבטחת זכויות הקתולים כלפי הנוצרים האחרים, נידון לומר בקיצור כי הכוונה היא שתינתן הכרה משפטית מלאה לזכויותיהם במקומות שהסטטוס-קוו חל בהם ולקיום שליטתם במקומות אחרים הקדושים להם.

- (ג) לענין הבטחת זכויותיהם כלפי המוסלמים, יש בראש-ובראשונה להזכיר את תביעתם להשבת הצנאקולום לידיהם (ראה סעיפים 7(ב), 25(א) ו-1(ב) ו-52 לעיל). עוד יעמדו הקתולים על הבטחת זכויותיהם כנגד המוסלמים לגבי היקונים בכנסיית הקבר (ראה סעיף 11(ג) לעיל) ובכנסיית "עלייתו של ישו אל השמיים" (ראה סעיף 11(ג) לעיל). שאלה היא, אם הוטיקן ידרוש לבדו או בשותפות עם העדות העיקריות האחרות את ביטול החזקה מפתחות הקבר הקדוש בידי המוסלמים (ראה סעיף 50 לעיל).

(ד) לגבי היהודים, יעמדו הקתולים על החזרת נכסיהם בהר-ציון
(ראה עיף 59(ג)(4) לעיל).

(ה) לענין מעמד המקומות הקדושים ואחרים דתיים חשובים אחרים כלפי
השלטון האזרחי : כאן עלולה לבוא שורה של דרישות שמטרתן להבטיח,
על-ידי הסדר תחיקתי, את מניעת התערבותו של השלטון האזרחי בתחומים
הטריטוריאליים של מקומות מסויימים. לא אחת מדברים אנשי כהונה
קתוליים על מעמד "אקסטרה-טריטוריאלי" למקומות הקדושים להם. מיגוון
האפשרויות בנושא זה הוא רחב מאד : החל מקביעה מקסימליסטית שנציגי
השלטון האזרחי אינם רשאים להיכנס למקום קדוש אלא בהסכמתו מראש
של ראש העדה, וכלה בהסדרי-מינימום שמטרתם להסדיר את נוהלי הטיפול
של שלטונות אזרחיים בבעיות המתעוררות בחוץ השטח של המקום הקדוש,
כגון : אפשרות כניסה לשם מעצר או חיפוש; סמכויות המשטרה להשליט
סדר במקום; זכות כניסה למפקחים סניטריים ולרשויות אחרות המצויידות
בסמכויות כניסה לרכוש הפרטי, אם מכוון צו של בית-משפט אם ללא צו כזה.

63. שמירת זכויותיהם של המוסדות הקתוליים בירושלים ושל המכהנים בהם :

(א) הן לגבי המוסדות והן לגבי המכהנים בהם ניתן לחלק את הנושא
כך :

- (1) בעיות ארגון;
- (2) בעיות שיפוט;
- (3) בעיות רכוש;
- (4) בעיות מסיים;
- (5) בעיות הישיבה בישראל.

(ב) בעיות ארגון :

בנושא זה יש לקתולים עמדות מגובשות :

(1) הם מבקשים להבטיח כי השלטון האזרחי לא יתערב בעניינים
הפנימיים שלהם, כולל מינויים של ראשי העדות והקהילות, של
כהני-הדת, של מוסדות השפיטה ושל מוסדות המינהל.

(2) הם מבקשים לקבוע (לפחות לגבי המיסדרים הקתוליים
למיניהם, ואולי גם לגבי העדות המזרחיות המאוחדות) כי השלטון

האזרחי יכיר בסמכויות הותיקן על-פי החוק הקאנוני לאשר מינויים ופעולות של גופים אלה, זאת לא רק כלפי פנים - אלא גם כלפי חוץ. הותיקן כבר טען במשפט "נוטר-דם" (ראה סעיף 59(ה) לעיל) כי המכירה הייתה בלתי-חוקית, הואיל ולפי החוק הקאנוני לא היה מיסדר האסומפסיניסטים רשאי למכור את הנכס ללא אישור של הותיקן, וכי האוניברסיטה שרכשה את הנכס הייתה צריכה לוודא אם אמנם היה אישור כזה בידי המיסדר.

(3) נושא האישיות המשפטית של המוסדות הקתוליים, החל בפטריארכיה וכלה במיסדרים למיניהם איננו מוסדר בחוק. צריך להיזדקק לחקיקה עותומנית ולכל מיני הסדרים חלקיים. התוצאה היא שחיי היום-יום של עדות קתוליות, קהילות, מיסדרים ושאר גופים מתנהלים בתוך חלל ריק. אין ספק שהקתולים מעוניינים בפחרון בעיות אלה, שאי-פחרונן היה תולדה של התנגדות השלטון התורכי להסדרת נושאים אלה מטעמים מובנים של דאגה להבטחת שלטונו המוחלט על פעולותיהם.

(ג) בעיות שיפוט :

הקתולים הדגישו את עמידתם על כך שהשיפוט בענייני המעמד האישי ובענייני הקדשות נוצריים הנחון להם מקדמת-דנא, יישמר בידיהם במחכונת הקיימת. בני שיחה קתוליים מדגישים במיוחד את רגישות הותיקן לענין של גירושין אזרחיים במיגזר המעניין אותם - דהיינו בין קתולים לקתולים. הם גם מביעים את שביעות רצונם מן המצב הקיים המונע נישואין בין-דתיים באשר הדבר תואם את ההשקפה הקתולית כי בן זוגו של קתולי צריך להפוך לקתולי, או לפחות כי הנישואין ייצרכו במסגרת כנסייתית קתולית.

(ד) בעיות רכוש :

(1) נכסי דלא-ניידי המוחזקים בידי גורמים קתוליים יש שהם רשומים על-שם מוסד קתולי פלוני, ויש שהם רשומים על שם נאמן או חאגיד כל שהוא - מבלי שעל-פני הרישום יהיה ניכר שהרכוש הוא בבעלות של גוף קתולי. הדבר בולט עוד יותר לגבי מקרקעים שרכשו היוונים-אורתודוקסים, האפיסקופלים והארמנים. בתקופת השלטון הירדני נהגו לעשות כך כדי לעקוף איסורים של החוק הירדני על רכישה-מקרקעים בידי גופים כנסייתיים ואילו בתקופת שלטון ישראל נוהגים כך, לעתים, כאשר מתכוונים למכור בעתיד את הנכס ליהודים ומבקשים להבטיח שזהותו האמיתית

של המוכר לא תתגלה. צפויה תביעה של הקתולים, ושל גורמים אחרים, להכרה בבעלותם במקרקעין אלה כאילו היו רשומים בשמם.

(2) הקתולים - וכמוהם גם גורמים כנסייתיים אחרים - מבליטים שתי דרישות מרכזיות: הראשונה, כי יורשו לרכוש נכסים בשמם ובשמם מוסדותיהם ללא הגבלה (דבר שנמנע מהם כאמור בתקופת השלטון הירדני); השניה - כי נכסי הכנסייה הקתולית ומוסדותיה לא יופקעו. בענין זה הם מדגישים שהמדובר איננו ברצועת קרקע זו או אחרת הדרושה לדרך ציבורית, למשל, ובלבד שהתיכנון עצמו נראה להם. מאידך, הם מתנגדים נמרצות להפקעות למטרות שונות אחרות, בדומה להפקעות שנעשו במזרח ירושלים ובדלומה לאחר איחוד העיר, ואשר לא פגעו בנכסי הכנסיות. כוונתם היא כי יהיו בידיהם ערובות חתיקות שרכוש כנסייתי לא יופקע, אף כשהרכוש איננו משמש למטרות דתיות.

(3) הקתולים תובעים את יישובם של מספר סכסוכים הקיימים בין גופים קתוליים לבין גורמים ישראליים בקשר לנכסי דלא-ניידי בהר-ציון, בעמק אילון ובסביבות הכנרת.

(4) תביעה נוספת של הקתולים - ושל יתר הכנסיות היא כי יורשו להחזיק מטבע חוץ ולהשתמש בו בפעולותיהם. המצב העובדתי כיום הוא שאיך השלטונות מתערבים בענייני מטבע של הגופים הכנסייתיים, זולת במקרים של מכירת קרקעות חמורת מטבע חוץ. אולם להלכה מאפשר החוק לשלטונות להתערב בכל פעולה הנעשית במטבע חוץ על-ידי גורמים אלה, עד כדי הטלת הגבלות ואיסורים.

(ה) בעיות מסים:

בנושא זה מבקשים הקתולים להרחיב את מסגרת הפטורים הניתנים כיום למוסדות שבחסות צרפת ואיטליה, גם על מוסדות קתוליים אחרים. עוד מבקשים הם פטורים ממסים על נכסי דלא-ניידי גם על רכושם החילוני, כגון מגרש או בית-מלון שהכנסותיו משמשות לקידום האינטרסים הדתיים, החינוכיים והאחרים של המוסד שהוא הבעלים של הנכס. בשיחות אתם הוסבר להם לא פעם כי יש להבחין בין נכסים דתיים ממש לבין נכסים חילוניים כאלה. ההבחנה איננה מתקבלת על זעתם, בעיקר מן הנימוק שהם מעלים, לפיו בסופו של דבר הכנסייה איננה עסק, הכנסותיה אינן מחלקות בין בעלי מניות וכולן משמשות, במישרין או בעקיפין, למטרותיה הדתיות. עם זאת הסכים הותיקן לשלם מסים בגין חומרי בנזן שישתמשו בהם לבנין חנויות לפי תכנית השיקום של

"נוטר-דס". עוד נתקבלה על דעת חוגים קהוליים שונים התביעה לשלם מסי שירותים, כגון בעד סילוק אשפה ובניית מדרכות. הקתולים ערים להתמרמות הקיימת בארצות שונות בעולם נגד מתן פטור ממסים עירוניים למוסדות דתיים, הנהנים מן השירותים העירוניים ואינם מוכנים לשלם בעדם. בעיית מס הכנסה ומסים מסויימים אחרים איננה מתעוררת כי אותם מוסדות פטורים מן המסים האלה לפי החוקים דהיום. לעומת זאת מתעוררות מדי פעם בעיות הקשורות במס-נסיעות לגבי נסיעתם של כמרים לחו"ל ובמסי-עקיפין על טובין, הפיובאים מחו"ל בשביל מוסדות או בשביל אנשי-דת ועובדים אחרים של המוסדות (המדובר הוא הן בייבוא טובין המשמשים ישירות לצרכי דת ופולחן והן בייבוא אחר - החל בריהוט וכלה במיני מאכל ומשתה). אשר משמיעים באזניהם את הטענה כי ייבוא חפשי יאפשר הברחות - מקבלים הם זאת כעלבון ממש. הקתולים עומדים על הסדר החיקתי של החחום כולו ומצביעים על הסדרים דומים שנעשו בתקופה החורכית, כגון הסכמי מיסילן מ-1901 ו-1913. יצויין שבתחום המסים השלטון הירדני היה כנראה ליברלי יותר מן השלטון הישראלי, וכך על כל פנים טוענים הקתולים ובני עדות אחרות.

(ו) ענין הרשיונות לישיבת קבע או ארעי של אנשי דת ועובדי מוסדות נוצריים בירושלים, הוא עוד ענין רגיש מאד. אנשי שיחה קתוליים אומרים מפורשות כי הרושם שלהם הוא שממשלת ישראל נוקטת מדיניות שיטתית שמטרתה לצמצם את מספר האנשים האלה בירושלים. כשמשיבים להם שאין הדבר כך, עונים הם שיש "הכבדה ביורוקרטית" הניכרת בטיפול בבקשות לאשרות לישיבת ארעי ובעיקר לאשרות לישיבת-קבע. זהו אחד העניינים שהקתולים מעוררים כראייה לכוונתה של ממשלת ישראל לתת עדיפות ליהודים על נוצרים בירושלים, דבר שהם מתנגדים לו בכל חוקף. גם בענין זה יחבעו הקתולים הכרה בזכותם להביא לירושלים כהני-דת ופוקציונרים אחרים של מוסדותיהם ללא הגבלה, בין אם ניתן להם הדבר בימי השלטון הירדני ובין אם לאו.

ב. עמדת הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית

64. מבוא :

(א) מטעמים היסטוריים שונים, קיים הבדל ניכר בין הנושאים העיקריים המעסיקים את הפטריארכיה הזאת לבין הנושאים המעסיקים את הותיקן. להבדיל מן הותיקן, אין הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית בירושלים רואה עצמה כבנסיה כלל-עולמית, ואילו החשיבות שהיא מייחסת לבני-העדה

הרבים בא"י היא משנית. נהפוך הוא : קיים ניגוד-אינטרסים מהותי בין הפטריארכיה לבין בני העדה. מאז 1662 הגוף השולט בפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית של ירושלים הוא מיסדר הכמרים הידוע בשם "אחוות הקבר הקדוש", אשר שם לו למטרה להבטיח את שליטתם של כמרים יווניים בפטריארכיה. על רקע זה ניסו הבריטים להתערב במצב ולשנותו - אך העלו חרס בידיהם (ראה סעיף 32(ב) לעיל).

(ב) את נושאי התעניינותה של הפטריארכיה ניתן לחלק לפי חשיבותם, כך :

(1) קיום העליונות (*praedominium*) היוונית-אורתודוקסית במקומות הקדושים שהסטטוס-קוו חל עליהם ובאחרים דתיים אחרים;

(2) שמירה על המבנה המוסדי של הפטריארכיה כפי שהוא, והבטחת עצמאותה ואי-תלותה כלפי פנים וכלפי חוץ;

(3) שמירת זכויות הפטריארכיה, מוסדותיה וכהני-הדת שלה.

65. קיום העליונות היוונית-אורתודוקסית במקומות הקדושים שהסטטוס-קוו חל עליהם ובמקומות קדושים אחרים :

(א) מאז הפילוג הגדול (1054 ואילך) במשך כמעט בדיוק 800 שנה לחמה הפטריארכיה על עליונותה במקומות הקדושים עד שביססה סופית את מעמדה עם קביעת הסטטוס-קוו לפי הפירמאן משנת 1852. מאז ועד היום - למעלה ממאה ועשרים שנה - לא חדלה ממלחמתה לשמור על הישגיה. כדי להבטיח עליונות זאת לא היססה לפנות באוגוסט 1967 לממשלת ישראל בבקשה שחינתן הכרה ישראלית לסטטוס-קוו, והייתה אף מוכנה להגיע להסדר פורמלי רשמי ביחסים בינה לבין מדינת ישראל. אין ספק כי התביעה הראשונה שתציג הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית בפני כל פורום בינלאומי שידון בענייני ירושלים, תהיה התביעה לחידוש ההכרה בסטטוס-קוו.

(ב) הפטריארכיה חזקה מפני אפשרות שישראל תגיע להסדר עם הותיקן שיהא בו כדי לפגוע בסטטוס-קוו. על רקע זה יש להבין את מחאותיה הנמרצות כאשר הוברר לה שממשלת ישראל אין בדעתה לסייע לקופטים לקבל חזרה לידיהם את מנזר דיר-אל-סולטאן שנתפס על-ידי האתיופים. ראשי הפטריארכיה הדגישו בשיחות כי הם חוששים שהפרת הסטטוס-קוו תהווה תקדים לפעולה נגדם בעתיד. הוסבר להם שאין סיבה לחששותיהם, והא דאיה שממשלת-ישראל לא התערבה

כחומכת בקחולים כאשר הוחל בשיקום כנסיית הקבר. כך יכלה הפטריארכיה ליטול את השליטה על השיקום, והפעם בשיתוף פעולה מצד העדות האחרות. אף כי חמיכת הממשלה בפטריארכיה במאבקה יחד עם שתי תודות העיקריות האחרות נגד גורמים מוסלמיים זכתה להערכה, נתחדשו החששות על רקע האפשרות של מסא-ומתן בין-לאומי בענייני ירושלים. היוונים-אורתודוקסים ערים לחולשתם המדינית מזה, ולעוצמתו המדינית של הוטיקן - מזה.

(ג) הפטריארכיה מפגינה שמירה מדוקדקת גם על האחרים הדתיים האחרים שבשליטתה ועשתה רבות לשיקומם ולשיפוצם. מובן מאליו שהיא מבקשת להיות בטוחה שלא ייפגעו זכויותיה בהם.

שמירה על המבנה המוסדי של הפטריארכיה כפי שהיא, והבטחת עצמאותה ואי-תלותה כלפי פנים וכלפי חוץ :

(א) להבדיל מן הלטינים ומן הוטיקן עצמו, לא הורגלה הפטריארכיה לחיות ולפעול בחסות של שלטון נוצרי ותקופות ארוכות בהיסטוריה אף להיות חלק ממנו. מאז חום השלטון הביזנטי בארץ-ישראל עם הכיבוש הערבי במאה ה-7, לא היה שליט יווני-אורתודוקסי בארץ-ישראל, וכאשר חזר שלטון נוצרי לירושלים - בימי מסעי הצלב - מצאה את עצמה הפטריארכיה במצב של נרדפת. אי-תלות כלפי פנים וכלפי חוץ שהלטינים הורגלו בו בחוץ-לארץ מדורי-דורות ומקבלים אותו כדבר מובן מאליו - הוא בושא שעליו נאלצו היוונים-אורתודוקסים להאבק כל ימיהם. היסטורית, מוכנים היוונים-אורתודוקסים להשלים עם קיומו של שלטון לא-נוצרי בארץ-ישראל, ובלבד שעצמאותם ואי-תלותם ישמרו. לאי-תלות זאת מספר היבטים שיובהרו להלן.

(ב) הפטריארך היווני-אורתודוקסי איננו מוכן בשום-פנים ואופן לקבל עליו מרות כל שהיא, בין-בענייני מינויים ובין בענייני סמכויות במקומות הקדושים, מן הפטריארך של קונסטנטינופול - הנחשב מבחינה דתית כ"ראשון בין שווים" כלפי הפטריארכים היווניים-אורתודוקסיים האחרים. כאשר נודע לפטריארך של ירושלים כי הערבים וגורמים אחרים מבקשים לקבל מן הפטריארך של קונסטנטינופול הצהרה על ירושלים, דאג להבהיר לו שהוא לא יסכים בשום פנים ואופן להערכות כזאת בענין זה שכל כולו נתון בשליטתה הייחודית של הפטריארכיה של ירושלים.

(ג) למרות אופייה היווני-לאומי של הפטריארכיה הירושלמית, ולמרות העזרה הכספית הנכבדה שמושיטה ממשלת יוון לפטריארכיה בשיקום הקבר הקדוש, אין הפטריארכיה מוכנה לקבל הוראות

מן הממשלה היוונית.

(ד) במשך כ-200 שנה נאבקה הפטריארכיה הירושלמית נגד נסיונות של הפטריארכיה של מוסקבה וכל רוסיה לקנות אחיזה במקומות הקדושים או להשתלט בצורה אחרת כל שהיא על הפטריארכיה הירושלמית. זו האחרונה ידעה להסתייע ברוסיה הצארית להרחקת הקתולים בשנת 1757 מעמדות המפתח במקומות הקדושים ולנצל היטב את הסכומים העצומים שהממשלה הרוסית העמידה לרשותה לשם שיקום כנסיית הקבר הקדוש אחרי השריפה בשנת 1808. אולם לא הקריבה כהוא-זה מעליונותה במקומות הקדושים ומשליטתה המוחלטת במימסד הכנסייתי שלה.

(ה) בית-מדרש לפרחי כמורה מבטיח את קיומו של "דור המשך" יווני שימשיך בשליטה בכל אשר לפטריארכיה הזאת.

(ו) מוסדות הפטריארכיה נשארו עד היום הזה הפוסק היחידי בבחירת הפטריארך ומינוי הארכיבישופים והבישופים, השליט היחידי בנכסי הכנסייה, המתליט היחידי בכל הנוגע לחיים היומיומיים של מוסדות הכנסייה. מאז תום השלטון התורכי חדלו הפטריארכים לבקש כתבי הכרה מן השלטון האזרחי ובודאי יבקשו להיות פטורים מן החובה לקבל הכרה, וזאת מכוח הוראות שייקבעו בהסדר הבין-לאומי שייחתם. השלטון הירדני לא הצליח לכפות על הפטריארך ועל צמרת הפטריארכיה את קבלת הנתינות הירדנית (אף שהיו נתונים בלחצים כבדים מאד ערב מלחמת ששח הימים). לא מזמן נערכה "הפיכת חצר" בפטריארכיה והאיש השני במעמדו נשלח ליוון להיות נציג הפטריארכיה שם. לא עמדה לו העובדה שהוא נתמך בצורה נמרצת גם על-ידי חוגים רחבים באוכלוסייה המקומית וגם נהנה מחמיכתה של ממשלת יוון.

(ז) השלטון הישראלי מכיר במעמדו של הפטריארך היווני-אורתודוקסי כנכבד ביותר מבין שלושת הפטריארכים, עם כל הכרוך בכך במגעים של יום-יום בהיותו - היסטורית - ראשון הפטריארכים בירושלים.

(ח) הפטריארכיה יודעת להעריך היטב את העובדה כי בעקב שלטון ישראל בירושלים נשתחררה מהסדרים שהשלטון הירדני ביקש לכפות עליה, כי מעמדה מעוגן היטב בחודעה השלטון הישראלי, וכי היא חופשית בפעולותיה - הן בתחום הכלכלי והן בתחום החברתי - מהתערבות כל שהיא.

67. שמירת זכויות הפטריארכיה, מוסדותיה, וכהני-הדת שלה :

(א) הן לגבי המוסדות והן לגבי המכהנים בהם ניתן לחלק את הנושא כך :

- (1) בעיות ארגון;
- (2) בעיות שיפוט;
- (3) בעיות רכוש;
- (4) בעיות מסים;
- (5) בעיות הישיבה בישראל.

(ב) בעיות ארגון :

בתקופת השלטון המנדטורי ארע שבתי המשפט האזרחיים (להבדיל מן הדתיים) נזקקו לסכסוכים בין הכמרים לבין הפטריארכיה או מוסד ממוסדותיה. הפטריארכיה מעוניינת שסכסוכים כגון אלה לא יהיו שפיטים בבחי המשפט של המדינה. להבדיל מן הקתולים, אין מתעוררת אצלם בעיה של פעולה עצמאית מטעם אחד ממוסדותיהם. המוציא והמביא בכל ענייניהם, לרבות כל עיסקה כלכלית שהיא בנכסי הפטריארכיה הוא בפטריארך. ברור כי הם מעוניינים שהמצב הזה יקויים במסגרת משפטית פורמלית כאשר זו תיקבע.

(ג) בעיות שיפוט :

גם הפטריארכיה מעוניינת בהמשך השיפוט בענייני המעמד האישי במחכונת הקיימת, ומתנגדת למתן אפשרות של גירושים איזרחיים בין נוצרים. יחר על-כן, המצב הקיים נותן יתרון ניכר לפטריארכיה : ערבים מקומיים שהם קתולים ומבקשים להתגרש זה מזו, עוברים לדת היוונית-אורתודוקסית ועורכים את גירושיהם בבית הדין של העדה.

(ד) בעיית רכוש :

(1) בענין זה קיימת עמדה זהה של כל הפטריארכיות, וניתן לחזור על שנאמר לגבי הותיקן בסעיף 63(ד) לעיל. בפרטים מסויימים ישנן בין הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית לבין השלטון הישראלי פספר נקודות חיכוך שגורמות לכך כי יעמדו על דרישתם להצהרה כללית בדבר זכויותיהם ברכושם : אם ניתן להגדיר את המדיניות של הקתולים לגבי נכסי דלא-ניידי,

בארץ-ישראל בכלל ובירושלים בפרט, כמדיניות של קנייה ולא של מכירה, הרי הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית גם קונה וגם מוכרת נכסי דלא-ניידי ומשחמשת בהכנסות למימון פעולותיה.

(2) הפטריארכיה טענה כי בעקב פעולות של רשויות התיכנון הישראליות בירושלים שלפני האיחוד נמנע ממנה לנצל את מלוא ערכם הפוטנציאלי של נכסים שונים שבשליטתה; זאת באשר הוכרזו כ"שטחים ירוקים" שבהם הבניה אסורה או מוגבלת. הסכסוכים שהיו בענין זה יושבו לא-מכבר.

(3) בעיה אחרת היא מקרקעים יוונים-אורתודוקסים המוחזקים בהר-ציון על-ידי גורמים יהודיים. סביב נושא זה מתנהל עתה משפט בבית המשפט בירושלים. לאחרונה ביקשו חוגים שונים למנוע את הפטריארכיה מלבנות גדר סביב מינזר המצלבה בירושלים. הדבר גרם מורת רוח מרובה לפטריארכיה שטענה כי באותו שטח כבר נלקחו ממנה מספר חלקות ללא פיצויים לצרכי הכביש לקריה ולשימושה של הקרן-הקיימת לישראל. נושא אחרון שאף הוא נתון במחלוקת בבתי-המשפט הוא זכויות הפטריארכיה בשטח בן כ-800 דונם בקיסריה, ובכלל זה איזור העתיקות. לגבי רוב השטח קיים ספק משפטי רציני אם הפיסחו בזמנו כ"נכס נפקד" ומסירתו לישוב סמוך לצורכי עיבוד חקלאי - בדין יסודן. יצויין כי בכל העניינים שבמחלוקת נעשים עתה נסיונות ליישוב הסכסוכים בדרכי-שלום.

(4) מאידך מוקירה הפטריארכיה את החירות שיש לה מאז תחילת השלטון הישראלי למכור ולקנות נכסים בירושלים כאוות-נפשה (שניטלה ממנה בין השנים 1953 ו-1965 - בתקופת השלטון הירדני). הפטריארכיה יכלה להשלים את בניית הכנסיה הגדולה בעמק יהושפט, שהופרעה בזמנו על-ידי הירדנים, ואף עובדה זאת נזכרה בפי אנשי הפטריארכיה לטובה.

(ה) בעיות מסים :

האינטרסים בנושא זה זהים לאינטרסים הקתוליים (ראה סעיף 63(ה) לעיל). במיוחד מתרעמת הפטריארכיה על ההבדל בהטבות הניתנות אוטומטית למוסדות קתוליים שבחסות צרפת ואיטליה, לבין ההטבות

הניתנות לפטריארכיה ואף אלה תוך קשיים מינהליים ניכרים. בנידון זה
חהיה דרישה מפורשת להשוואת התנאים שבמתן ההטבות. (לאחרונה הונהג
הסדר פשוט יותר למתן ההטבות).
(ו) בענין הרשיונות לישיבת קבע או ארעי של כמרים יוונים-
אורתודוקסים זהה הדרישה של הפטריארכיה לצרישה הקתולית (ראה סעיף
63(ו) לעיל).

ג. עמדת הפטריארכיה הארמנית-אורתודוקסית

מבוא : 68.

(א) הפטריארכיה הארמנית איננה דומה לשתי הפטריארכיות האחרות
בעקב כמה נחונים המאפיינים אותה : להבדיל משתי הפטריארכיות האחרות,
קיימת זהות לאומית בין קהל המאמינים לבין המימסד הדתי, ואין עדה
ערבית שקיבלה את האמונה הארמנית. מכאן גם הדאגה לבני העדה. אלה
האחרונים מיוחדים ונבדלים בלאומיותם מן הערבים והרגישו את עצמם
כזרים כל ימי שבתם בירושלים מאז הגיעו אליה לאחר שהנצרות היתה
לדת השלטת בקיסרות הביזנטית. יותר מכל עדה אחרת הקדימו הארמנים
להכיר בשלטון ישראל. הפטריארך הארמני הנוכחי היה היחידי אשר פנה,
עוד בשנת 1960, אל ממשלת ישראל וביקש כי תכיר בו, ואכן ניתן לו
כתב הכרה. הפטריארכיה הארמנית היתה הראשונה שהגיעה לשיתוף פעולה
הדוק עם השלטון הישראלי לאחר האיחוד עם ירושלים, והראשונה לנהל
משא-ומתן על פיצויים בקשר לנזקי המלחמה. בשיחות עם גורמים
ישראליים מגלים הארמנים אהדה מובלעת לישראל, מדברים על שותפות
הגורל של היהודים והארמנים כעמים נרדפים מול איבתם של המוסלמים,
ומספרים כי ערב מלחמה ששת-הימים הוצטח להם כי לאחר שיובסו היהודים
תבוא עליהם גם עליהם.

(ב) את נושאי התעניינותה של הפטריארכיה הארמנית ניתן לחלק כך :

(1) קיום זכויות הארמנים במקומות הקדושים שהסטטוס-קוו
הל עליהם ובאתרים דתיים אחרים;

(2) שמירת טעמו של הפטריארכיה;

(3) שמירת זכויות הפטריארכיה, מוסדותיה וכהני-הדת שלה;

(4) קיום האוכלוסיה הארמנית בירושלים.

69. קיום זכויות הארמנים במקומות הקדושים שהסטטוס-קוו חל עליהם
ובאתרים דתיים אחרים :

(א) במשך מאות שנים הצליחו הארמנים לקנות לעצמם שליטה בחלקים נכבדים של המקומות הקדושים שהסטטוס-קוו חל עליהם, וזאת מעל ומעבר לגודל עדתם בארץ-ישראלובעולם כולו. הם הפכו לשותף שווה-כוחות לשתי העדות האחרות שיש להן זכויות במקומות אלה, ובכמה מהם רבות זכדינתיהם מזכויות הקתולים. יתר על כן : הם הפכו גם לאפוסטרופוס על עדות מונופיסיטיות קטנות שיש להן זכויות-תפילה וטקס במקומות הקדושים. נוסף לכך יש בידיהם שני אתרים בעלי חשיבות מרכזית : כנסיית "יעקב הקדוש" שברובע הארמני ו"בית כיפא" וסביבתו בהר-ציון, שם מתכננים הם בנייתה של קתדרלה גדולה.

(ב) ברור שהפטריארכיה הארמנית, בדומה לפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית, מעוניינת בקיום הסטטוס-קוו ובביסוסו המשפטי.

(ג) חששות הפטריארכיה הארמנית כי ישראל תעשה ויתורים לוחיקן על-חשבון הארמנים עודם קיימים ומהווים את הסיבה העיקרית לרצונם של הארמנים להגיע להסדר פורמלי רשמי עם ממשלת ישראל על בסיס הסטטוס-קוו.

70. שמירת מעמדה של הפטריארכיה :

הדברים שנאמרו לעיל (בסעיף 66) לגבי הפטריארכיה היוונית - כוחם יפה גם לגבי הפטריארכיה הארמנית. אף זו לחמה על מעמדה העצמאי כלפי פנים וכלפי חוץ, בהבדל אחד, שהארמנים מגלים יותר גמישות מעדות אחרות ביחסיהם עם השלטון האזרחי, והם אף מוכנים לבקש ולקבל כתב הכרה לראש העדה מן השלטון הזה, בין שהוא תורכי או בריטי, ירדני או ישראלי. אף הארמנים שוקדים על הבטחת עתיד הפטריארכיה על-ידי קיום בית-מדרש לפרחי-כמורה, שעתה הולכת ונשלמת הקמת בניינו החדש ברובע הארמני.

71. שמירת זכויות הפטריארכיה, מוסדותיה וכהני-הדת שלה :

(א) לארמנים רכוש עצום בירושלים בהשוואה לגודל העדה. לא בכדי שולטים הם על רובע שלם בין החומות. הפטריארכיה עוסקת במסחר בקרקעות עוד ביתר-שאת מן היוונים-אורתודוקסים, וכמוהם נהנית היא מחופש הפעולה שיש בידה כיום. נקודות החיכוך עם השלטון הישראלי בענייני רכוש מועטות וחסרות-חשיבות, זולת ענייני המסים.

(ב) בדרך-כלל ניתן לומר כי הדברים שנאמרו לעיל (בסעיף 67) לגבי הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית, בקשר לבעיות ארגון, שיפוט, רכוש, מסים והישיבה בישראל, חלים גם על הארמנים.

72. קיום האוכלוסיה הארמנית :

(א) בשל הזהות בין דת ולאום, רגישה הפטריארכיה ביותר לנושא זה. כשרונותיהם של הארמנים בתחומי מסחר, מלאכה ומקצועות חופשיים הם מן המפורסמות. מאידך, אין להם קשר לאומי לארץ-ישראל דווקא. מבחינה זאת מתפתים הארמנים להגירה, והם נחשבים למהגרים רצויים ברוב ארצות-אירופה, ביבשת אמריקה ובאוסטרליה. הפטריארכיה חוששת מאד מפני הצטמקות נוספת של היישוב הארמני בירושלים. לפטריארכיה קשיים נוספים הנובעים מכך שאין לה מדינה כמו יוון שתסייע לה בכסף ובקשרים. היא אינה מעוניינת, מטעמים מובנים, ליצור תלות כלשהי כלפי הרפובליקה הארמנית-סובייטית (בה חי ראש הכנסייה הארמנית). מאידך היא מסוכסכת עם חלק מהעדה הארמנית היושב ביפו והנתמך בידי חוגים ארמניים מסויימים בארצות-הברית (הדברים אף הגיעו לערכאות ישראליות). בנסיבות אלה מקבלת הנוכחות הארמנית בתוך אוכלוסיית ירושלים משמעות ראשונה במעלה לגבי הפטריארכיה. היא מתקשה להבין מדוע מכביד השלטון הישראלי על כניסת ארמנים מירדן לישיבת-קבע בירושלים, וחוזרת ומדגישה כי הדבר הוא גם לטובת האינטרס הישראלי. כאשר מצביעים באזני המנהיגות של הפטריארכיה כי קיים סיכון בטחוני בהחרת כניסת אנשים מארצות-ערב לירושלים לישיבת-קבע, הרי הם משיבים כי בהשוואה להשתתפות של ערבים בני עדות נוצריות שונות בפעולות עויינות לישראל, הרי מספר הארמנים שהיו מעורבים בפעולות כאלה הוא נטול משמעות.

ד. עמדתן של עדות וקהילות נוצריות אחרות

73. אפיסקופלים (אנגליקנים) :

(א) בנקודותיה המרכזיות דומה מאד העמדה של מנהיגות עדה זו בירושלים לעמדת הותיקן, בעיקר בשל קיומה של עדה ערבית-אפיסקופלית קטנה אבל בעלת איכות אנושית גבוהה, ועל רקע קידומה של כמורה ערבית לעמדות מפחה. לבני העדה המקומית יש גם מעמד חשוב בענייני הרכוש הכנסייתי.

(ב) בקשר למקרקעין קיימים מספר סכסוכים עם האנגליקנים (הר-ציון, שטח בצפון-מזרח ירושלים שהופקע מתוך אי-ידיעה על בעלותם; רכוש בחיפה המוחזק על-ידי צה"ל). אופיינית לגלגולם של הסכסוכים עם עדה זאת היא ההתערבות הנמרצת של משרד החוץ הבריטי, כך שתקריח על רכוש הופכת כמעט לסכסוך מדיני.

(ג) אין כל וודאות שהיחסים התקינים הקיימים כיום בין הארכיבישוף האנגליקני בירושלים לבין הרשויות הממשלתיות והעירוניות יימשכו גם בימי יורשו.

74. הלותרניים :

(א) הלותרניים אינם מקיימים מסגרת כנסייתית בין-לאומית אחת. קיימות מספר מדינות שבהן אין הפרדה בין האמונה הלותרנית לבין המדינה - שבדיה, נורווגיה, דנמרק - וכן כנסיות לותרניות ארציות (כגון הכנסייה הגרמנית). בארצות-הברית ישנו מספר ניכר של גופים דתיים לותרניים ויש ביניהם מחלוקת חריפה בענייני הלכה.

(ב) עיקר הפעילות הלותרנית הדתית בארץ נעשה מטעם הכנסייה הלותרנית הגרמנית. בראש הקהילה המקומית עומד כומר גרמני שמקום מושבו ב"כנסיית הגואל" שנבנתה בסוף המאה שעברה, סמוך לכנסיית הקבר הקדוש. בידיו מסייעים גם אנשי-דת לותרניים מארצות אחרות. בצמוד ל"כנסיית הגואל" מצוי גם בית ספר לותרני שתלמידיו ערבים מקומיים. היחסים בין ראש הקהילה והשלטונות תקינים. בעוד שהלותרניים הגרמנים אינם מנהלים פעולות מיסיון בין היהודים ישנם מיסיונרים סקנדינביים הפועלים בין יהודים - ונתקלים באיבה מצד חוגים קיצוניים.

(ג) לעומת-זאת קיים גוף-גג בין-לאומי שעוסק בענייני חינוך, חרבות, בריאות וסעד - הוא ה- Lutheran World Federation ("ל. וו. פ."), שבהנהלתו יושבים נציגי קהילות לותרניות מארצות שונות באירופה, אמריקה ובאפריקה. ה"ל. וו. פ." מרכז בג'נבה, והוא פעיל בארצות מתפתחות רבות.

(ד) ה"ל. וו. פ." פעילה ביותר בתחומי הבריאות והחינוך הן בירושלים והן בשטחים המוחזקים. בית חולים בניהולה נמצא בבנין על-שם ויקטוריה אוגוסטה על הר-הצופים. יש לה גם בתי ספר מקצועיים, כולל מוסד להכשרת עיוורים. בתקופה שנמשכה מיוני 1967 ועד מרץ 1969 היו היחסים בין ההנהלה המקומית של מוסדות ה"ל. וו. פ." לבין ממשלת ישראל גרועים ביותר, וכתוצאה מכך היו פניות אל הממשלה ממדינות לותרניות ואף ממשרד החוץ של ארצות הברית. ליחסים אלה היה רקע מיוחד: הבנין של ויקטוריה אוגוסטה וסביבתו נפגעו קשה בקרבות שש-הימים. השלטונות הישראליים טענו כי ה"ל. וו. פ." הירשה לירדנים להקים עמדות בשטחם, ואלה שימשו להתקפת כוחות ירדן על השטח המפורז בהר-הצופים שהוחזק בידי כוחות ישראליים. המגרש מול בנין "ויקטוריה אוגוסטה" נתפס על-ידי צה"ל, שסירב לפנותו בעת איחוד העיר ולא הוחזר זמן רב לפדרציה בטענה כי המחזיק האחרון בו היה הצבא הירדני. ה"ל. וו. פ." הכחיש כי כוחות ירדניים ישבו קבע באותו מקום וטען כי לא נכנסו לתוכו אלא במהלך הקרבות וללא הסכמתה של ה"ל. וו. פ.". חילופי הדברים היו חריפים ביותר והפדרציה טענה כי הישראלים מעלילים עליה כדי ליטול ממנה את השטח. לשפל המדרגה הגיעו היחסים כאשר חייל צה"ל ירה צרור סמוך לרגלי המנהל המקומי של ה"ל. וו. פ."

(ה) מחודש מרץ 1969 שופרו היחסים בהדרגה עד שהפכו תקינים לגמרי. ה"ל. וו. פ." חתמה על הסכם עם ממשלת ישראל וקבלה על-יסודו פיצויים בשל נזקי המלחמה לבנין "ויקטוריה אוגוסטה". המגרש הוחזר לידי הפדרציה, אשר הסכימה לסלילת כביש דרכו ואף וויתרה על כברת קרקע שהייתה דרושה לשם סלילת כביש הגישה למקום המיועד להיות מקום מושבו של בית המשפט העליון במורדות הר-הצופים. ה"ל. וו. פ." הגישה לרשויות התיכנון והבניה חוכנית לבניית מרכז עולמי ללימודי דת על השטח שלה במורדות הר-הצופים והחוכנית כבר אושרה.

(ו) חלק הארי של פעולות ה"ל. וו. פ." נעשה במסגרת סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים (UNRWA), ולפיכך נהנית הפדרציה מפטורים פיסקליים שונים הניתנים למוסדות או"ם. מאידך יש לפדרציה מספר בעיות הנובעות מהיותה מעסיק של עובדים מקומיים רבים, תושבי ירושלים

והשטחים המוחזקים. רק לאחרונה הסכימה הפדרציה לגבות ולשלם תשלומים למוסד לביטוח לאומי. עם זאת עוררו מספר בעיות בקשר לגביית מס הכנסה מעובדיה. ולתשלומים לקרן-השוואה למשרתים במילואים. נושאים אלה טרם הוסדרו סופית.

(ז) בשיחות עם אנשי ה"ל.ו.פ." הם חוזרים וטוענים כי פעילותם בקרב הערבים אין לה אופי מיסיונרי-דתי, אלא הם עוסקים בפרעון חוב מוסרי שחב העולם המערבי העשיר לחברות נחשלות וטעונוח-טיפוח, וזהו המניע העיקרי לפעולתם בין הפליטים שבשטחים המוחזקים - כחלק מפעילותם הכלל-עולמית.

(ח) הן הכנסיות הלותרניות והן הפדרציה אינן משמיעות קולן בשאלת גורלה המדיני של ירושלים. אנשי ה"ל.ו.פ.", הן המקומיים והן האחרים, טורחים - בשיחות דיסקרטיות - להסביר כי בשל פעילותם בקרב האוכלוסייה הערבית שבשטחים המוחזקים ובירדן ובשל עמדתם הפרו-ערבית של מספר חברים בהנהלה העולמית שלהם, שומה על הפדרציה שלא לעשות ולא לומר דבר שיחפרש כחמיכה במדינת ישראל. מאידך נמנעו עד כה מגילויי חמיכה בערבים.

75. כיתות פרוטסטנטיות שונות :

(א) המדובר הוא במספר כיתות קטנות הפועלות בין יהודים ובין ערבים גם יחד. מספר חבריהן קטן מאד - בגבולות של עשרות אחדות. הגורם הבולט ביניהן הם הבפטיסטים, הנמנים עם ה-Southern Baptist Conference שהמנהיג הרוחני שלה בארצות הברית הוא כהן הדת האמריקאי הידוע בילי גראהם.

(ב) הכיתות האלה התארגנו לארגון-גג שבראשו עומד כהן-דת בפטיסטי וביקשו שממשלת-ישראל תכיר בה כעדה דתית. בקשתן נדחתה מן הסעם שהכרה כזאת ניתנת לציבור של מאמינים ולא לארגון-גג של גופים כל שהם. מעניין לציין כי הם מכירים בנישואין ובגירושין אזרחיים במסגרת השקפתם על החיוב שבהפרדת הדת מן המדינה.

(ג) המאפיין את הכיתות האלה הוא פעילותן המיסיונרית בין היהודים. הם מסבירים כי הקמת מדינת ישראל היא התחלת הגאולה לעולם כולו, וזו תיהפך לגאולה שלמה כאשר יאמצו היהודים לעצמם את אמונתו של ישו הנוצרי, והיה באותו היום - ישוב ישו שנית אל העולם הזה - "The Second Coming of Christ". הפעילות המיסיונרית הזאת מעוררת התנגדות נמרצת מצד חוגים דתיים יהודיים, המלווה במעשי-

אלימות מצד קיצונים. חוגים דתיים רשמיים אף קראו לפעולות חקיקה נגד המיסיון.

(ד) כיתות אלה נוקטות בדרך כלל עמדה פרו-ישראלית, כמוהן כמו חלק מ"ארגוני-האב" שלהן בארצות-הברית. אולם הן טורחות להדגיש כי הן רואות עצמן מופלות לרעה ובמקרים מסויימים אף נרדפות, בשל חוסר-מעמד ובשל דיני המעמד האישי הבנויים על עקרונות של כיתתיות דתית שאיננה מאפשרת תנועה חופשית של אנשים מעדה אחת לאחרת, ובין בני דתות שונות. הם טוענים כי ישראל מתכחשת לחובותיה כמדינה דמוקרטית מודרנית, שעליה להעניק חופש גמור בתחומי דת ומצפון לכל אדם החי בה.

76. הכנסייה האורתודוקסית הרוסית והכנסייה האורתודוקסית-הרוסית שבגולה :

(א) רקע :

(1) בתקופה העותומנית, בעיקר מאמצע המאה ה-19 ואילך, הרבתה הפטריארכיה הרוסית-אורתודוקסית ובעקבותיה גוף ממלכתי-רוסי המכונה "החברה האורתודוקסית הארץ-ישראלית" לקנות נכסים בירושלים במקומות אחרים בארץ-ישראל.

(2) לאחר המהפכה הרוסית קמה כנסייה רוסית-אורתודוקסית מחוץ לגבולות רוסיה, מיסודם של אנשי-דת ואישים אחרים שגלו לאירופה ולארצות-הברית. אנשי-דת רוסיים וחושבים רוסיים שחיו בארץ-ישראל הצטרפו לכנסייה זאת והמשיכו להחזיק מסעמה בנכסיו שני הגזפים. שתוארו בפיסקה (1) לעיל. ממשלת המנדט השתלטה משנת 1924 ואילך, באמצעים תחיקתיים ומינהליים, על הרכוש האמור, החזיקה בו וניהלה אותו עד לערב סיומו של המנדט. בחודש מאי 1948 הוציאה ממשלת המנדט שני צווים אשר בהם מינתה שתי ועדות נאמנים מקרב אנשי הכמורה הרוסית וחושבים רוסיים מקומיים : האחת - לרכוש הפטריארכיה, והשניה - לרכוש החברה.

(3) לאחר הקמת מדינת ישראל נמצא חלק מן הרכוש הרוסי בשליטת ירדן וחלק בשליטת ישראל. הירדנים הכירו בשליטת אנשי הכנסייה הרוסית בגולה ברכוש הרוסי שבחומס, ואילו ישראל

לא הכירה, מטעמים משפטיים, בצווים שניתנו בסוף תקופת המנדט, ובטלה בשנת 1949 (בתוקף למפרע מיום הקומת המדינה) את כל החקיקה המנדטורית מאז 1924 בנושא זה. ממשלת ישראל העבירה את נכסי הפטריארכיה לידי הנציגות של הפטריארכיה המוסקבאית בסוף 1948 ובראשית 1949. ואילו את הנכסים האחרים החזיק האפוטרופוס הכללי עד לרכישתם מידי ממשלת ברית-המועצות בשנת 1964.

(4) לאחר איחוד ירושלים לא נקטה ממשלת ישראל פעולות כנגד הכנסייה הרוסית שבגולה, וזו המשיכה להחזיק בנכסים שלה בין החומות, בהר הזיתים ומול שער שכם וכן בשטחים המוחזקים. הממונים על אחת הכנסיות אף הגישו תביעה לפיצויים על נזקי המלחמה - ונענו בחיוב, כשאר הכנסיות. גורמים יהודיים רכשו מידי הכנסייה הרוסית שבגולה את השטח מול שער שכם (אשר הופקע לאחר-מכן על-ידי שר האוצר) וכן אדמות סמוך לגוש עציון. היו מגעים לרכישת שטח בגבול בית הקברות היהודי בהר-הזיתים ושטח נוסף בין החומות. הטיפול ברכישות אלה הוקפא בשל ספיקות משפטיות שנחעוררו כפי שיובהר להלן (ס"ק(ב) (2) של סעיף זה).

(ב) ביקורו של הפטריארך המוסקבאי והמשפטים שהוגשו על-ידי הכנסייה הרוסית בגולה :

(1) בשנת 1972 ביקר בישראל, ביקור רשמי, הפטריארך החדש של מוסקבה וכל רוסיה. בפגישותיו עם שרים הבע בשם הפטריארכיה את השליטה על המקומות שבמזרח-ירושלים ובשטחים המוחזקים. הביקור שנתקיים חרף ניתוק היחסים הדיפלומטיים בין ישראל לבין ברית-המועצות, מעיד על החשיבות הגדולה שמיחסת ברית המועצות לעניין זה.

(2) מאידך הגישה הכנסייה הרוסית שבגולה תביעות בבתי-משפט בישראל שמטרתן להשיג את הבעלות ברכוש הרוסי שבידי הפטריארכיה המוסקבאית וכן לקבוע כי הצסקות שעשתה הממשלה עם ממשלת ברית-המועצות בנכסים הרוסיים האמורים - לא בדין יסודן. משפטים אלה עודם תלויים ועומדים.

ממשלה ישראל כופרת במשפטים אלה בקיום זכות משפטית בידי הכנסייה הרוסית בגולה. אם יקבל בית המשפט את עמדת הממשלה עלולה להיות לכך השפעה גם על מעמדה החוקי של כנסייה זו במזרח ירושלים.

(ג) העמדות המנוגדות לקראת הסדר :

ניתן להניח כי הכנסייה הרוסית שבגולה (שיש לה מהלכים במשרד החוץ האמריקאי) תבקש להבטיח לפחות את זכויותיה בשטחים המצויים במה שבעבר היה חלק מממלכת ירדן. ואילו הפטריארכיה המוסקבאית (בתמיכת ברית המועצות) תתבע את הזכויות המלאות גם במקומות האלה.

.77 הסכסוך הקופטי-אתיופי :

(א) רקע ופרטים :

ראה סעיף 53 לעיל.

(ב) העמדות המנוגדות לקראת הסדר :

בהיות שתי העדות חלוקות על הזכויות במקום הצמוד לכנסיית הקבר הקדוש, ברור שבמסגרת מו"מ בינלאומי בענייני ירושלים תתבע כל אחת מהן את מלוא הזכויות באותו מקום. לפחות כלפי חוץ מצהירים ראשיהן חגיגית כי לא יסכימו לשום פשרה, דהיינו לחלוקת הזכויות במקום.

רשימה בנבליוגרפית חלקית

א. ספרים, מחקרים, מאמרים, תזכירים

(1) אסף, מיכאל / הערבים תחת הצלבנים, הממלוכים והתורכים ("דבר" בהשחתות מוסד ביאליק, תל-אביב, 1941).

(2) ביגר, גדעון / קניית קרקעות ומכירתן על-ידי כנסיות ואגודות נוצריות בירושלים בתקופת המנדט, וחלקן בהתפתחות העיר (עבודה סמינריונית בגיאוגרפיה היסטורית מוגשת לפרופ' בן-אריה, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1972 - לא פורסם).

(3) הכהן, הרב מרדכי / המקומות הקדושים בארץ ישראל (משרד הדתות, המחלקה למקומות קדושים, ירושלים, תשל"א).

(4) הרצאה ועדה החלוקה לפלשתינה (א"י) (תרגום רשמי לעברית, מסמך פרלמנטרי 5854, 1938).

(5) ליס, אהרון / הוקף המוסלמי בישראל

(תדפיס מתוך "המזרח החדש", כרך ט"ו, תשכ"ה/1965)

(6) ליס אהרון / מעמדה החברתי של האשה המוסלמית בישראל כפי שהוא משתקף מתוך המשפטים המתנהלים בבתי הדין השרעיים (נכתב ב-1972; סרס פורסם).

(7) מגדל, רוברטו / סקירה על מיסוי המוסדות הנוצריים (משרד החוץ, שמור).

(8) סוכובולסקי, א. ו-הרסבי ז. (עורכי-דין) / סיכומי המבקשת בחיק בג"צ 109/62 בטחיש נ. ביה"ד הכנסייתי של העדה הלטינית בנצרת ואח"כ (הסיכומים הוגשו ביום 30.1.63; החיק נסתיים בפשרה; מצוי בגנזך המדינה).

(9) פרחי, אל"מ דוד / המועצה המוסלמית במזרח-ירושלים וביהודה ושומרון (מאז מלחמת ששת הימים) (מפקדת איזור יהודה ושומרון, דצמבר 1973, שמור).

(10) צמחוני, דפנה / תמורות במבנה העדות הנוצריות ובמעמדן ביהודה ושומרון 1948 - 1967 (עבודה במסגרת פרויקט מחקר, בהדרכת פרופ' ג. בר, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1971).

(11) קולבי, ד"ר שאול פ. / הכנסיות הנוצריות במדינת ישראל (ה"ישראל אקונומיסט", ירושלים, אוגוסט 1972).

(12) שמעוני, יעקב / ערבי ארץ-ישראל ("עם עובד", תל-אביב, 1947).

(13) ~~Benedictos (Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem) /~~ Memorandum submitted to the Government of Israel (Jerusalem 20.11.67) (שמור).

- Bentwich, N./ The Mandates System (Longmans, Green and Co. London, 1930). (14)
- Bertram, Sir Anton and Young, J.W.A./ The Orthodox Patriarchate of Jerusalem (Oxford University Press, London, 1926) (15)
- Bovis, H.E./ The Jerusalem Question 1917-1968 (Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford, California, 1971). (16)
- Colby, S.P./ Christianity in the Holy Land (Am Hasefer, Tel-Aviv, 1969) (17)
- Colby, S.P./ The Growth and Development of Christian Church Institutions in the State of Israel (The Israel Economist, Jerusalem, n.d.). (18)
- Collin, B./ Le Problème Juridique des Lieux-Saints (Librairie Sirey, Paris, 1956). (19)
- Concise History of the Russian Orthodox Church Outside of Russia (The Russian Ecclesiastical Mission in Jerusalem, 1972). (20)
- Cust, L.G.A./ The Status Quo in the Holy Places (H.M.S.O. for the Gov't of Palestine, 1930). (21)
- Derderian, Yegishé, (Armenian Gregorian Patriarch of Jerusalem)/ Memorandum submitted to the Government of Israel (Jerusalem, 25.8.67). (שמור). (22)
- Eckardt, A. Roy (Ed.)/ Christianity in Israel (American Academic Association for Peace in the Middle East New York, 1971). (23)
- Goadby, F.M./ International and Inter-Religious Private Law in Palestine ("Hamadpis" Press, Jerusalem, 1926). (24)
- Grabbe, Protopresbyter G./ The Canonical and Legal Position of the Moscow Patriarchate (The Russian Ecclesiastical Mission in Jerusalem, 1971). (25)
- Hoade, Fr. Eugene, O.F.M./ Guide to the Holy Land (4th Ed. Franciscan Press, Jerusalem, 1962). (26)
- Jerusalem/ Compiled from Material Originally Published in the "Encyclopaedia Judaica" (Ketter Publishing House Ltd. Jerusalem, 1973). (27)
- Joseph, B./ British Rule in Palestine (Public Affairs Prss, Washington D.C. 1948). (28)
- Lanterpacht, Eli/ Jerusalem and the Holy Places (London, October, 1968). (29)
- Layish, A./ The Muslim Waqf in Israel (Reprinted from "Asian and African Studies", Vol. 2, 1966). (30)

- Padon, Gabriel/ Jerusalem and the Holy Places 1917-1967: A Study in Contemporary International Politics (The Shiloah Research Center for Middle Eastern and African Studies, Jerusalem, 1969). (31)
- Philippos (Abuna)/ Know Jerusalem (Addis Ababa, 1964-1972). (32)
- Survey of Palestine/ Prepared in December 1945 and January 1946 for the Information of the Anglo-American Committee of Inquiry (Printed by the Government Printer, Palestine, 1946 Vol. II). (33)
- Supplement to Survey of Palestine/ Notes compiled for the Information of the United Nations Special Committee on Palestine, June 1947 (Government Printer, Jerusalem, 1947). (34)
- Vitta, E./ The Conflict of Laws in Matters of Personal Status in Palestine (S. Bursi Ltd. Tel-Aviv, 1947). (35)
- Young, G./ Corps de Droit Ottoman, Vol. 2, pp. 12-165 (Clarendon Press, Oxford, 1905). (36)
- Zander, W./ Israel and the Holy Places (Weidenfeld and Nicolson, London, 1971). (37)
- Zander, W./ On the Settlement of Disputes about the Christian Holy Places (1973) 8 Israel Law Review p. 331. (38)

ב. חוקים ישראליים והצעות חוק

- פקודה סדרי השלטון והמשפט, תש"ח-1948. (39)
- חוק להיקון פקודה סדרי השלטון והמשפט, תש"ט-1949. (40)
- חוק נכסי נפקדים, תש"י-1950. (41)
- חוק שעות עבודה ומנוחה, תשי"א-1951. (42)
- חוק שיפוט בתי-הדין הרבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953. (43)
- חוק שיפוט בענייני החרה נישואין (מקרים מיוחדים), תשכ"ט-1969. (44)
- חוק נכסי נפקדים (פיצויים), תשל"ג-1973. (45)
- חוק הסדרי משפט ומינהל (נוסח משולב), תשל"ל-1970. (46)
- הצעה חוק החסינויות וזכויות היתר הדיפלומטיות והקונסולריות, תשכ"ח-1967. (47)

ג. דינים מנדטוריים

- The Committee for Moslem Religious Affairs - (48
Resolutions of 9.11.1920 (approved by the
High Commissioner on 12.3.1921) (Official
Gazette, No. 43 of 15.5.21).
- Supreme Moslem Sharia Council Order of 20.12.1921 (49
(Official Gazette, No. 58 of 1.1.22).
- Palestine Orders in Council, 1922-1947. (50
- Palestine (Holy Places) Order in Council, 1924. (51
- Palestine (Western or Wailing Wall) Order in (52
Council, 1931.
- Marriage and Divorce (Registration) Ordinance (53
(Ch. 88).
- Religious Communities (Organization) Ordinance (54
(Ch. 126).
- Religious Communities (Change) Ordinance (55
(Ch. 127).
- Administration of Russian Properties, 1926, (56
as amended in 1936 and 1938.
- Orthodox Patriarchate Ordinance, 1941. (57
- Russian Ecclesiastical Mission (Administration (58
of Properties) Order, 1948 (Legislation Enacted
and Notices Issued which have not been Gazetted,
p. 27; Government of Palestine, London & Jerusalem,
1948.
- Orthodox Palestine Society (Administration of (59
Properties) Order, 1948 (legislation Enacted and
Notices Issued which have not been Gazetted, p.30;
Government of Palestine, Jerusalem & London, 1948.

ד. פסיקה ישראלית ומנדטורית

- בג"צ 223/67 - בן-דב נ. שר הדתות - כ"ב (1) פד"י 440. (60
- בג"צ 222/68 - חוגים לאומיים אגודה רשומה ואח' (61
נ. שר המשטרה - כ"ד (2) פד"י 141.
- בג"צ 109/70 - המוטרן הקופסי האורתודוקסי של הכסא הקדוש (62
בירושלים והמזרח הקרוב נ. שר המשטרה ואח' - כ"ה (1)
פד"י 225.
- H. C. 14/44 - Minassian v. His Beatitude (63
Archbishop Mesrob Neshanian (1944) 11 P.L.R. 191.

ה. חוקים ירדניים

- (64) חוק החזקת מקרקעין על-ידי תאגידים, 1953 ותיקונו בשנת 1965.
- (65) חוק השכרתם ומכירתם של מקרקעין על-ידי נוכרים, 1953.
- (66) חוק החינוך הציבורי, 1955.
- (67) חוק הפטריארכיה היוונית-אורתודוקסית של ירושלים, 1958.

צ'יגן/אס'2

ה ר ש ו ת ה ע י ר ו נ י ת

א. הקדמה

1. הדברים האמורים בהקדמה ל"מקומות קדושים, אחרים דתיים אחרים וגופים דתיים בירושלים, ביהודה ובפומרון" (שיקרא לחלן "דו"ח המקומות"), חלים גם על נושא זה.

ב. הנחות יסוד

2. הרוב היהודי בירושלים

עיון במקורות יהודיים ולא-יהודיים, ובכלל זה מחקר של "מוסד הובר" בארצות-הברית (נספח א') מוכיח כי לפחות משנות השמונים של המאה שעברה היו היהודים רוב בירושלים, ומסוף שנות החשעים - רוב גדול. עוד מוכח כי הם שמרו על רוב זה מאז - גם כשמסתכלים על העיר החצויה כעל עיר אחת וגם לאחר הרחבת תחומי העיר עם איחודה בשנת 1967. כיום 75% מתושבי ירושלים הם יהודים (כ-240,000 מתוך 320,000); בעיר מצויים כ-70,000 ערבים מוסלמים וכ-11,000 ערבים-נוצרים, ונוצרים שאינם ערבים).

3. העיר חייבת להיות חטיבת עירונית אחת

מעמדה המיוחד של ירושלים בקרב המאמינים בכל שלוש האמונות הסובוטאיסטיות הגדולות מחייב שגם בתחומי החיים-של-חולין תובטח פריחתה לתמארה האנושות כולה. דרישות הקיום של העיר בתחומי השירותים החיוניים - מים, חשמל, ביוב ונקיון - השמירה על המקומות הקדושים ועל בטחון תושבי העיר וזרכי פיתוחה בעתיד, כל אלה מחייבים קיומה של מערכת אחת שתדאג לכלל התושבים, על מוסדותיהם הדתיים, התרבותיים והחברתיים, חוץ מתן ביטוי מירבי לשאיפותיהם הלאומיות, הדתיות והתרבותיות.

Handwritten mark

ВВЕДЕНИЕ

1. ОБЩИЕ СВЕДЕНИЯ

1. Настоящее Положение разработано в соответствии с требованиями законодательства Российской Федерации и предназначено для регулирования деятельности...

2. ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

2.1. Цели и задачи

Целью настоящего Положения является обеспечение эффективной работы организации. Задачами являются: определение структуры организации, распределение функций, установление порядка взаимодействия...

2.2. Принципы организации

Принципами организации являются: единство подчинения, разделение функций, четкость ответственности, открытость информации, справедливость в оплате труда...

4. שמירה על אחדות העיר כבירת-ישראל :

מפני הנחות-היסוד דלעיל מחייבת העמדה הישראלית כי הצעות שיועלו לגבי הרשות המקומית יידונו אך ורק על הבסיס של ירושלים מאוחדת ובירת ישראל. אין בכך טעם נקיטת עמדה לגבי הכללת שכונה כל שהיא, שאינה יהודית, המצוייה בשולי העיר, בגבולותיה של העיר המאוחדת.

5. חופש הגישה למקומות המקודשים לבני הדתות :

תישמרנה זכויות בני הדתות בהתאם לסעיף 1 לחוק השמירה על המקומות הקדושים, שזו לשונו : "המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם, או ברגשותיהם כלפי אותם מקומות".

6. שליטה מוניציפלית יהודית במקומות הקדושים ליהודים :

אין לוותר על שליטה כזאת בכותל המערבי, במקומות אחרים הקדושים ליהודים, ובשכונות היהודיות המצויות במזרח העיר.

7. שליטה מוניציפלית במקומות המקודשים לנוצרים וברבעים הנוצריים בין החומות :

יש לשאוף שהשליטה במקומות אלה לא תהיה בידי גורם מוניציפלי ערבי, אמילו במסגרת עיריה-גג אחת.

ג. אפשרות ואשונה: המצב הקיים (בשינויים שאינם נובעים לרשות העירונית)

8. תיאור :

ירושלים כולה מהווה חטיבה עירונית אחת, ככל עיריה בישראל. העיריה כשופה, מבחינת התיכנון והבניה, לועדה המחוזית לתיכנון ולבניה, שהיא גוף של השלטון המרכזי. העיריה תלויה בשלטון המרכזי גם בשורה של נושאים חשובים אחרים, כגון הקצב (משרד הפנים), חינוך (משרד החינוך והתרבות), סעד (משרד הסעד), בריאות (משרד הבריאות) וכיוצא באלה. מצב זה יישאר בעינו, בשינויים הנובעים מהאפשרויות הנובעות למקומות המקודשים למוסלמים ולמוסדות המוסלמיים, *מאג'לס העירייה לתיאור*
המק' 23 מ 1/1981 מ/א/מג'לס העירונית.

1. *Introduction*

The first part of the report deals with the general situation of the country and the position of the various groups. It is a general survey of the situation and is not intended to be a detailed study of any one aspect.

2. *The Economic Situation*

The economic situation of the country is generally satisfactory. The main industries are agriculture, mining, and manufacturing. The agricultural sector is the backbone of the economy and is growing steadily. The mining sector is also important and is expected to continue to grow. The manufacturing sector is still in its infancy but is showing signs of development.

3. *The Social Situation*

The social situation of the country is generally stable. The population is growing and the standard of living is improving. There are still some social problems, such as illiteracy and unemployment, but these are being addressed by the government.

4. *The Political Situation*

The political situation of the country is generally stable. The government is democratic and is committed to the rule of law. There are still some political problems, such as corruption and inefficiency, but these are being addressed by the government.

5. *Conclusions and Recommendations*

5.1. *Conclusions*

The country is making steady progress in all areas. The economy is growing, the social situation is improving, and the political situation is stable. However, there are still some challenges that need to be addressed, such as illiteracy, unemployment, and corruption. The government should continue to work on these issues and to improve the standard of living of the people.

9. (א) יתרונות לישראל :

זהו המצב הטוב ביותר שיכול להיות מן הבחינה הישראלית.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) העדר פתרון מעשי לשאלת ייצוגם של עבוי העיר בעיריה;

(2) אותם חסרונות הנובעים מן האפשרויות שתוארו לגבי המקומות הקדושים והמוסדות הדתיים ב"דו"ה המקומות".

10. (א) יתרונות לערבים :

(1) אי-הכרה המבנהיה בשלטון ישראל בירושלים עקב העדר נציגות של האוכלוסיה הערבית בעיריה;

(2) אותם יתרונות הנובעים מן האפשרויות שתוארו לגבי המקומות הקדושים והמוסדות הדתיים ב"או"ה המקומות".

(ב) חסרונות לערבים :

המצב איננו מאפשר ביטוי מוניציפלי לאוכלוסיה הערבית בירושלים, זולת בהירת נציגים לעיריה הקיימת, מצב המותר אותם כמיעוט נשול השמעה על העיריה.

11. יתרונות וחסרונות לנוצרים :

ראה סעיף 101 של "דו"ה המקומות".

ד. אפשרות שניה : בינאום מזרח ירושלים

12. תיאור :

(א) שטח רצוף הכולל את מזרח ירושלים (ללא הרובע היהודי והכותל המערבי ואולי גם ללא הרובע הארמני) יועמד : תחת שלטון בינלאומי בהנהלה נציגי מדינות שייבחרו על-ידי מועצת הבטחון.

(ב) השטח לא ייכלל בשטחה של ישראל או *במסגרת דתית*

9. (a) 1. 1947-1948

... ..

(b) 2. 1949-1950

(1)

(2)

10. (a) 3. 1951-1952

(1)

(2)

(b) 4. 1953-1954

... ..

11. 5. 1955-1956

... ..

6. 1957-1958

12. 7. 1959-1960

(a)

(b)

(ג) מעמדם של המוטלמים ושל הכנסיות, העדות והקהילות הנוצריות, לרבות זכויותיהם במקומו הקדושים, ייקבע על-ידי מוסדות או"מ.

(ד) שירותים חיוניים (חשמל, מים, ביוב, מינוי אשפה), יינתנו לשטח לפי הסכם בין או"מ לבין ישראל או ירדן.

13. יחרונות וחסרונות לישראל :

ראה סעיף 81 של "דו"ח המקומות".

14. (א) יחרונות לערבים :

ראה שם, סעיף 82(א).

(ב) חסרונות לערבים :

(1) העמדת המקומות הקדושים להם והמוסדות המוטלמיים תחת מרות בינלאומית, שאינה מביעה כדי ריבונות מוטלמית;

(2) ראה שם סעיף 82(ב).

15. יחרונות וחסרונות לנוצרים :

ראה שם, סעיף 83.

ה. אפשרות שלישית : העמדת מזרח ירושלים תחת פיקוח של ועדה בינלאומית

16. תיאור :

(א) חוקם ועדה בינלאומית שמושבה בירושלים.

(ב) לגבי הרכב הוועדה ייתכנו שתי אפשרויות-משנה :

(1) מינוי מדינות על-ידי מועצת הבטחון או העצרת;

(2) מינוי אישים על-ידי המזכיר הכללי של האו"מ.

(ג) הועדה תדווח למוסדות או"מ על הנעשה בעיר, על מצב המקומות הקדושים לשלוש הדתות המונותאיסטיות ועל היחס אליהם, אל הגופים של דתות אלה, ואל בני-הדתות האלה בכלל.

(e) ...

(f) ...

21. ...

...

22. (a) ...

...

(b) ...

(1) ...

(2) ...

23. ...

...

...

24. ...

(a) ...

(b) ...

(1) ...

(2) ...

(c) ...

17. יחרונות וחטרונות לישראל :

ראה סעיף 89 של "דו"ח המקומות".

18. (א) יחרונות לערבים :

ראה שם, סעיף 90(א).

(ב) חטרונות לערבים :

(1) העדר ריבונות מוסלמית על המקומות הקדושים למוסלמים ועל ענייניהם הדתיים;

(2) ראה שם, סעיף 90(ב).

19. יחרונות וחטרונות לנוצרים :

ראה שם, סעיף 91.

1. אפשרות רביעית : חלוקת ירושלים

20. תיאור :

מזרח ירושלים עוברת לריבונות ערבית (אפשרות-משנה : למעט הכותל המערבי, הרובע היהודי ואולי הרובע הארמני), ורחיה לה עיריה נפרדת הכפופה לשלטון ערבי.

21. יחרונות וחטרונות לישראל :

ראה סעיפים 40 ו-103 של "דו"ח המקומות".

22. יחרונות וחטרונות לערבים :

ראה שם, סעיפים 41 ו-104.

23. יחרונות וחטרונות לנוצרים :

ראה שם, סעיף 105.

17. Section 1001(a)(1)

"Whichever is the greater of the value of the property or the value of the interest in the property."

18. (a) Section 1001(a)(2)

the value of the property.

(b) Section 1001(a)(3)

(1) the value of the property as determined under the provisions of this section.

(2) the value of the property.

19. Section 1001(a)(4)

the value of the property.

Section 1001(b)

20. Section 1001(b)

the value of the property as determined under the provisions of this section, and the value of the interest in the property as determined under the provisions of this section.

21. Section 1001(c)

"Whichever is the greater of the value of the property or the value of the interest in the property."

22. Section 1001(d)

the value of the property.

23. Section 1001(e)

the value of the property.

ז. אפשרות חמישית : חלוקת ירושלים בין שתי מדינות, אך קיום עיריה מאוחדת

24. תיאור :

(א) מזרח ירושלים עוברת לריבונות ערבית (אפשרות מסנה לגבי התחום - כמפורט בסעיף 20 לעיל; אפשרות-מסנה נוספת : השארת השכונות היהודיות במזרח העיר בריבונות ישראלית) אולם תהיה עיריה משותפת לחלק הישראלי ולחלק הערבי.

(ב) בעיריה יהיה מספר שווה של חברי ערבים ויהודים.

(ג) חלוקת החברים הערבים בין מוסלמים לנוצרים תהיה לפי יחס מספרי קבוע.

(ד) ראש העיר יהיה יהודי ולו יהיו סגן ערבי-מוסלמי וסגן ערבי-נוצרי.

(ה) שתי המדינות יקבעו ביניהן את סמכויות העיריה בכל העניינים שדרכן של עיריות לעסוק בהם, וסמכויות אלו יקבלו גושפנקא בחקיקה של שתי המדינות, ובהסכם בין-לאומי.

25. (א) יחרונות לישראל :

אין.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) ראה סעיפים 40(ב) ו-103(ב) ל"מסגרת המאגוואל".

(2) מבחינה מעשית יהיו קשיים כבדים בניהול היום-יומי של העיר וסכנה קמאון בהתפתחותה.

1. ИСТОРИЯ ВОПРОСА О ПРАВАХ РАБОТНИКОВ

1.1. ВВЕДЕНИЕ

(1) В настоящее время в нашей стране (СССР) наблюдается процесс формирования правового государства. Одним из основных признаков правового государства является наличие у граждан определенных прав и свобод, которые гарантируются государством.

(2) В соответствии с Конституцией СССР права и свободы человека и гражданина являются высшей ценностью.

(3) Государство гарантирует каждому человеку и гражданину свободу мысли, совести и религии.

(4) Каждый человек и гражданин имеет право на свободу передвижения, выбора места пребывания и жительства в пределах СССР.

(5) Каждый человек и гражданин имеет право на свободу собраний, мирных демонстраций, шествий и пикетирований.

1.2. ПРАВА РАБОТНИКОВ

1.1.

(1) ПРАВО НА РАБОТУ

(1) Каждый человек и гражданин имеет право на труд в соответствии со способностями. Государство гарантирует каждому человеку и гражданину право на труд, включая право на выбор профессии, специальности, рода занятий и места работы.

(2) Каждый человек и гражданин имеет право на справедливые условия труда, включая право на безопасные условия труда, право на отдых, право на вознаграждение за труд.

26. (א) יתרונות לערבים :

(1) ריבונות ערבית על מזרח ירושלים;

(2) אפשרות להכשיל את פעולות העירייה בהחומי מזרח-העיר עד כדי ביטול העירייה כליל.

(ב) חסרונות לערבים :

עצם החסכמה לעקרון של עירייה מאוחדת במתכונת האמורה.

27. (א) יתרונות לנוצרים :

מתן ביטוי לאומי מוסכם בין שתי המדינות לערבים בירושלים מקל על העדות והקהילות הנוצריות לקיים יחסים תקינים עם ממשלת ישראל.

(ב) חסרונות לנוצרים :

(1) מעמד של מיעוט בעירייה-המסנה שתהיה נהונה להשמעה ערבית-מוסלמית;

(2) הגברת הלחץ מצד הערבים-הנוצרים לשיתופם בשליטה על נכסי העדות הנוצריות (ראה למשל, סעיף 33(ד) בנספח "דו"ח המקומות").

ה. אפשרות ששית : עירייה, או עירייה-מסנה במסגרת של עירייה-גג או של עירייה אחת

28. האזור :

יצירה (בדרך הקיפה ישראלית) של רשות-מסנה עירונית למזרח-ירושלים, (לפי שתי חלומות : עם או בלי הרבעים הנוצריים בין החומות). מתן אוטונומיה עירונית בנושאי תינוך, תרבות, סעד. קיום מנגנונים עירוניים מאוחדים לנושאים בעלי חשיבות מרכזית, מסיים עירוניים, היכנון-ובניה, רישוי עסקים, ביוג, מים, טילוק אספה ונושאים אחרים. עירייה המסנה תיבחר בבחירות שיערכו לחושבי מזרח ירושלים (למעט הרבעים הנוצריים בין החומות) ותבחר גם את הנציגות שלה בעירייה הגג, או בעירייה הראשית.

35. Section 1

(1) ...

(2) ...

36. Section 2

...

37. Section 3

...

(a) Section 4

(1) ...

(2) ...

...

38. Section 5

...

29. (א) יחרונות לישראל :

(1) מובטחת שליטה ישראלית מלאה ברוב החומי החיים העירוניים;

(2) ניתן ביסווי לרצונותיהם של התושבים הערביים מבלי לפגוע בשליטת העיריה הראשית.

(ב) חסרונות לישראל :

(1) הקמה רשות עירונית במזרח העיר עלולה להביא לחיובצרות מנהיגות פוליטית נבחרת שתפעל גם בעניינים לא-עירוניים;

(2) אוטונומיה עירונית, אפילו מוגבלת, מגבירה את שאיפות הפירוד של האוכלוסיה ורצונות הצטרפות למדינה ערבית.

30. (א) יחרונות לערבים :

(1) מהן הכרה לקיום לאומי נפרד של ערביי מזרח-ירושלים במסגרת עירונית.

(2) הבטחת אוטונומיה וחשטעה לציבור הערבי בעיר, מעבר לחלקו המספרי בירושלים המאוחדת.

(ב) חסרונות לערבים :

(1) הישארות במצב של מיעוט בעיריה המאוחדת;

(2) שליטה ישראלית באינטרסים החיצוניים לערבים בעיר, ובעיקר על פיתוח העיר בעתיד.

31. יחרונות וחסרונות לנוצרים :

ראה סעיף 27 לעיל.

ס. אפשרות שביעיה : עירית-משנה או עיריה נפרדת במסגרת עירית-נג בצירוף אישור הבחירה על-ידי שתי הממשלות

32. תיאור :

עירית-משנה או עיריה נפרדת במסגרת עירית-נג, כמתואר לגבי האפשרות השנית בצירוף מהן זכות לשתי הממשלות שלא להסכים לנבחרים מסויימים, וכן הוצאת כתב-מינוי התום על-ידי נציגי שתי הממשלות.

33. (א) יתרונות לישראל :

- (1) נשמרת הנחת-היטוד של ירושלים המאוחדת בירת ישראל;
- (2) ניתנת אפשרות למנוע שבעיריה של מזרח העיר לא יישבו אצפים העלולים לפקול נגד שלטון ישראל בעיר;
- (3) מובטח פיתוחה של העיר בעתיד ברצון הרובע היהודי במסגרת העיריה הראשית.

(ב) חסרונות לישראל :

- (1) ניתן מעמד לשלטון ערבי בקביעת העיריה הוך שינוי מחותי של החוק הישראלי;
- (2) הסכנה של היווצרות מנהיגות מדינית מסעמו של השלטון הערבי.

34. (א) יתרונות לערבים §

מתן מעמד לשלטון ערבי במינוי העיריה ועקב כך - גם השמעה על החיים המדיניים בקרב ערביי ירושלים.

(ב) חסרונות לערבים :

- (1) השלמה עם שלטון ישראל בעיר המאוחדת;
- (2) השארת השליטה ישראלית מעשית בתחומים החיוניים ביותר, בעיקר לגבי פיתוח והיכנון-העיר בעתיד.

35. יתרונות וחסרונות לנוצרים :

ראה סעיף 27 לעיל.

36. הצעתו להבדיל מן המוסדות, אין כאן מקום לאפשרות משולבת, דהיינו - מתן אישור על ידי ממשלה ערבית בלבד (ואפילו הוך שמירה על וטו ישראלי). אפשרות כזאת נוגדת את הנחת-היטוד של איחוד ירושלים.

CC. ART. 100

(1) - ...

(2) - ...

(3) - ...

CC. ART. 101

(1) - ...

(2) - ...

CC. ART. 102

...

CC. ART. 103

(1) - ...

(2) - ...

CC. ART. 104

...

CC. ART. 105

...

י. אפשרות שפינתו: עיריית-משנה או עיריית
נפרדת במסגרת עיריית-נגב ואיזור הבחירה
על-ידי שתי הממשלות, בצירוף תנאים מיוחדים
נוספים

37. תיאור 1

המבנה - כמו באפשרות השביעית - בתוספת שונות, כגון:

(א) אוטונומיה בשאלות רישוי-עסקים ובנושאים אחרים שאין בהם פגיעה באחדות-העיר ובאפקטיביות של השליטה הישראלית.

(ב) הסכמה כי תושבי מזרח העיר שהם בעלי נתינות ירדנית יוכלו להצביע בקלפיות בירושלים לבית הנבחרים הירדני וכי בתוך הירדני תוכר מזרח ירושלים כאיזור בחירה.

(ג) תושבי מזרח ירושלים שהם נתינים ירדניים ישלמו מס-הכנסה ומס עזבון לירדן (המס ייגבה על-ידי שלטונות המס בישראל - בהתאם להסכם שייעשה בין שתי הממשלות ואשר יקבע גם את שיעורי המס. אין אפשרות מעשית להפריד בצורה דומה את נושא המסים העקיפים, בלי לעורר בעיות מסורות של עקיפות המס. מסי רכוש חייבים להישאר ישראליים - אחת מהעוררות בעיות הריבונות הטריטוריאלית).

(ד) תוכנית הלימודים בבתי-הספר והפיקוח עליהם ייקבעו על-ידי העירייה.

38. (א) יחרונות לישראל 1

שמירת העקרון של ירושלים מאוחדת ובירת ישראל.

(ב) חטונות לישראל 1

(1) הגברת הזיקה למדינה ערבית העלולה להביא לחיזוק התגמות של ניתוק ירושלים מישראל;

(2) הפחתה השליטה של העירייה המאוחדת על פיתוח מזרח ירושלים.

39. (א) יתרונות לערבים :

- (1) פרט לחלוקת העיר, זהו הפתרון העירוני הקרוב ביותר לשליטה ערבית במזרח ירושלים;
- (2) הערבים יוכלו לראות בו פתרון-ביניים בדרך לפתרון נוח יותר להם.

(ב) חסרונות לערבים :

- (1) מובטחה שליטה ישראלית טריטוריאלית על מזרח-ירושלים;
- (2) בשורה של נושאים חיוניים, הישאר השליטה בידי הרוב היהודי בעירייה, או בעיריית-הנגב.

40. יתרונות וחסרונות לנוצרים :

ראה סעיף 27 לעיל.

יא. מבנים שבידי או"מ בירושלים

41. תיאור :

שטח ארמון הנציב, בניין במעבר מנדלבאום-לשעבר, בית הספר לשוטרים בשכונת שיך ג'ראח.

42. הנחה מדינית :

יש לשאוף להכרת או"מ בשליטה ישראל במקרקעין שעליהם מצויים מבנים האמורים.

43. אפשרויות :

(א) שליטה ישראלית גמורה: כל שלושת הבניינים יעברו לשליטה ישראלית ומוסדות או"מ יחדלו לשבת בהם.

(ב) ניצול השטח להקמת מרכז אזורי לאו"מ :

כמחווה כלפי או"מ אפשר לשקול הסדר לפיו תקצה ממשלה ישראל את שטח ארמון הנציב וסביבתו לאו"מ, על-מנת להקים בהם את המרכז האיזורי של סוכנויות או"מ במזרח התיכון. לכל הדעות, מתאימה ירושלים לכך יותר מאשר בירות. אין צריך לומר שהקמת המרכז בו ייערכו הכינוסים האיזוריים של סוכנויות האו"מ, התרום לרווחתם התרבותית והכלכלית של תושבי ירושלים, כני כל האמונות והלאומים.

1001

Appendix A

POPULATION OF JERUSALEM, 1800-1967

	Jews	per cent	Muslims	per cent	Christians	per cent	Others	per cent	Total	per cent
1800	1,000	10.0							10,000	100
1838	3,000	27.3	4,500	40.9	3,500	31.8			11,000	100
1873	4,000	26.7	6,000	40.0	5,000	33.3			15,000	100
1884	20,000	50.0	10,000	25.0	10,000	25.0			40,000	100
1887	25,000	50.0	12,500	25.0	12,500	25.0			50,000	100
1898	41,000	67.4	7,000	11.5	12,800	21.1			60,800	100
1905	40,000	66.6	7,000	11.7	13,000	21.7			60,000	100
1912	45,000	64.3	10,000	14.3	15,000	21.4			70,000	100
1922	33,971	54.3	13,413	21.4	14,699	23.5	405	.8	62,378	100
1931	51,222	56.6	19,894	22.0	19,335	21.4	52	.0	90,503	100
1944	97,000	61.7	30,630	19.5	29,350	18.7	100	.1	157,080	100
1946	99,320	60.4	33,680	20.4	31,330	19.1	110	.1	164,440	100
W	138,000	99.3			1,000	.7			139,000	100
E									47,000	100
Total	138,000	74.2							186,000	100

(Continued)

POPULATION OF JERUSALEM, 1800-1967 (Continued)

	Jews	per cent	Muslims	per cent	Christians	per cent	Others	per cent	Total	per cent
W	165,022	98.6			2,413	1.4			167,435	100
E			49,504	81.8	10,982	18.2	2	.0	60,488	100
Total	165,022	72.4	49,504	21.7	13,395	5.9	2	.0	227,923	100
W	193,020	98.6			2,680	1.4			195,700	100
E			57,400	82.0	12,600	18.0			70,000	100
Total	193,020	72.6	57,400	21.6	15,280	5.8			265,700	100
1967	194,000	73.3	55,000	20.8	15,500	5.8	300	.1	264,800	100

התאחדות היהודית

Boris / The Jerusalem Question
 (Hoover Institution Press, Stanford
 University, California, 1971)

מדינת ישראל

משרד המשפטים

המנהל הכללי

ס ו ד י

כ" באב תשל"ד
8 באוגוסט 1974

אלו חברי הצוות לענין ירושלים

... 1. מצדך אני הצלומ של מכתב משר המשפטים מיו
4.8.74 וכן הצלומים של התזכירים הנזכרים בו.
עשיתי כמיטב יכולתי שהצלומים יהיו קריאים, אך
לא תמיד הצלחנו בכך.

2. לנוחיותכם מסודר כל החומר בתיק עבודה אישי
הנשלח לכל אחד מחברי הצוות, ואודה לכם אם תביאו
אחכם לדיון שנקבע ליום 21.8.74 בשעה 11.00 לפני
הצהרים.

בברכה

גבי טרלן
המנהל הכללי

ירושלים, ט"ז באב תשל"ד
4 באוגוסט 1974

סודי

אל: מר צבי טרלו

אני מבקש שהצווח לענין ירושלים, שאחה עומד בראשו,

יגיש לי בהקדם חוות-דעה על ההצעות הכלולות בחזכיר שהוגש על ידי הפטריארך היווני-אורתודוכסי לראש הממשלה בנובמבר 1967 ובחזכיר שהוגש על ידי הפטריארך הארמני-אורתודוכסי לממשלה ישראל באוגוסט 1967. אבקש שחוות הדעה תהיה לפי המתכונת הבאה:

- (א) מהות ה"הסכם" המוצע על ידי הפטריארכים הנ"ל;
- (ב) מה המידה המירבית שישראל יכולה, מבחינת חוכן ההסכם ומעמדו, ללכת לקראת הצעות הפטריארכים הנ"ל מבלי לגרוע מריבונותה המלאה של ישראל על ירושלים;
- (ג) מהו המינימום - מבחינת חוכן ההסכם ומעמדו - העשוי, לפי המשוער, לספק את הפטריארכים הנ"ל?
- (ד) מה הם היתרונות של הסכם כזה לישראל?
- (ה) מה הן המגרעות של הסכם כזה לגבי ישראל, במיוחד מבחינת השלכותיו על יחסי ישראל עם גורמים אחרים, ובעיקר הוטיקן.

אבקש להגיש את חוות-הדעה הנ"ל על יסוד הרומר שנחפרסם והחומר הפנימי

העומד לרשות משרדי הממשלה, מבלי לקיים בירורים או מבעים כלשהם בנושא הנידון עם הפטריארכיות הנוגעות בדבר.

ב ב ר כ ה,

רוחם קבוק
חיים י. צדוק

M E M O R A N D U M

of the

GREEK ORTHODOX PATRIARCHATE

of

JERUSALEM.

No. 900

His Excellency
The Prime Minister,
Mr. Levy Eshkol,
Jerusalem.

Your Excellency,

Following our discussion with Your Excellency at your Office, we have the honour to submit herewith the required Memorandum, concerning the rights and privileges of our Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem, which rights and privileges relate to the most important Holy Places, such as the Church of the Holy Sepulchre with the Holy Shrines therein, Golgotha, the Tomb of our Lord Jesus Christ etc., the Basilica of Bethlehsem with the Holy Grotto in it, which is the Place of the Nativity of Jesus Christ, the Church of Gethsemane, where the Tomb of our Virgin Mary, the Place of the Ascension on the Mount of Olives, as well as to the rest Holy Places, such as Jacob's Well near Heblus, the Place of Baptism near the Jordan River, Mount Tabor, in upper Galilee, where our Lord was transfigured, Churches and other Holy Institutions, and to the other rights and privileges of our Patriarchate, which our Patriarchate enjoys from the ancient times.

All the above are included in the expression "STATUS QUO OF THE HOLY PLACES", and for this reason they are included in this Memorandum, in which are described and analyzed in the shortest possible way the inalienable historic and legal rights of ownership, possession and use for worship in the main Holy Shrines, in which our Patriarchate, either solely or jointly with the other two Religious Communities, the Brotherhood of the Franciscan Fathers and the Armenian Patriarchate, is mostly the proper owner.

In the present Memorandum the rights of special ownership and possession of the remaining Holy Places, Monasteries, Churches are also mentioned, as well as the other rights and privileges of the Patriarchate, which relate to the relations with the Government, the Churches in general, the Christian Communities here, the clergy and the Community to its movable and immovable property and to its administration etc.

In addition, in the present Memorandum, which is divided into chapters on the one hand, the history and the evolution of the struggles of our Patriarchate for safeguarding and maintaining its possessive rights on the Holy Shrines and its various other rights and privileges are specifically and in short mentioned, on the other hand the legislative Acts of the previous Sovereign States such as the Ahtimanes, Orders, Firmans, Hatti Serifs, Laws, and Bera'ats of the Patriarchs, as well as the International Treaties and Decisions of the League of Nations and the United Nations are mentioned. From these the legal bases, from the point of view of common and international Public Right arise. On these all the above rights and privileges of the Greek Orthodox Patriarchate are based.

Our Patriarchate basing its rights and privileges on the above legal basis, asks nothing more nor less than what it has, but simply it is greatly interested in the maintenance and respect and the safeguarding of what it owns and possesses and we believe steadfastly that the State of Israel agrees with us, that the above mentioned bases

(2)

are fundamental and unshakable. But if the State of Israel, as a member of the United Nations, independently from the above bases and in addition from a good disposition, is ready to safeguard by an Official Act the above rights and privileges of the Greek Orthodox Patriarchate, our Patriarchate would favour the signing of an Agreement (Concordat) between the State of Israel and the Patriarchate, in which the rights and privileges of our Patriarchate as they are stated in the special Chapter of this Memorandum, will be mentioned either as a whole, or in brief, leaving the details for the new regulations, which will be drawn up, and about which it is mentioned in the present Memorandum. In this Agreement it should be provided, that each of the two contracting Parties will have the right to place this Agreement in the Secretariat of the United Nations for international recognition and for its legal consequences. Being understood that by this proposed Agreement our Patriarchate asks simply the renewal of the already existing international guarantees for the Holy Shrines and the rights and privileges of our Patriarchate, and this must not be confused with the idea of the internationalization of Jerusalem or the Holy Places.

The preference of our Patriarchate to make such an Agreement must not be understood as a lack of trust in the Government of Israel, who up today showed respect to the Holy Shrines and to the clergy in general, to the rights and privileges of our Patriarchate and the Religious Communities in general and full understanding to all problems, but as a foresight for the future Governments of Israel, which if not internationally bound, it may not only bring about any change, but may also abolish certain essential rights of our Patriarchate.

As the Greek Orthodox Patriarchate lived and acted for the benefit of this country specially and for christianity and humanity in general during the past 18 centuries, so at present, it must foresee for its safe living during the future centuries.

We do not doubt at all that Your Excellency through your sagacity and diplomatic ability understands the greatness of the meaning and the repercussion of such an agreement on all the Christian and civilized world, and which will be at the same time an historic event.

With best wishes and the assurance of our distinguished consideration, we remain.

Jerusalem,
November 7/20th, 1967.

Benediktos

Benediktos,
Greek Orthodox Patriarch
of Jerusalem.

MEMORANDUM

Submitted to the Government of Israel by the
Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem.

A. HISTORY OF THE PATRIARCHATE OF JERUSALEM

The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem is the oldest and sole Apostolic Patriarchate in Jerusalem and constitutes the uninterrupted and continuous history of the Most Holy Church of Zion, which was established by Our Lord Jesus Christ Himself and is recognized by all the Christians as Mother of Churches.

Already from the Apostolic times, this Church having as her first Bishop Jacob the brother-of-God, was known as the Bishopric of Jerusalem under the Metropolitan of Caesaria of Palestine up to 451 A.D. This year the Fourth Oecumenical Council in Chalcedon proclaimed this Bishopric into Patriarchate, promoted her Bishop Iouvenalios to Patriarch and defined exactly the boundaries and jurisdiction of the Patriarchate of Jerusalem.

The Council, in its VIIth act, ratified by the XIVth act, emphasized the reasons for proclaiming this Bishopric into Patriarchate, stating that the Holy Shrines be given first place of honour for all Christians, Jerusalem being the Seat of the King of Centuries. Therefore the reason for proclaiming the Bishopric of Jerusalem into Patriarchate was entirely due to the Holy Places, which gave birth to the establishment of the Order of the Greek Monks, who looked after them.

The Church of Jerusalem, as Bishopric at first and then as Patriarchate under the Greek Bishops and her Patriarchs and also the Greek Emperors of Byzantium from the First Emperor Constantine and his mother St. Helena up to the last Emperor, built magnificent Churches and Convents on the Holy Places, which Jesus Christ sanctified by His Life on earth, such as the Place of Nativity in Bethlehem, the Place of Baptism in the Jordan River, Calvary, where He was crucified, His Tomb whence He rose from the dead and the Mount of Olives, whence He Ascended to Heaven and many other Holy Places.

The Byzantine Emperors generously endowed these Churches and Convents with land, property and money. After the dissolution of the Byzantine Empire the Patriarchs of Jerusalem with the Greek Monks under them, took over the full care and the maintenance and custody of the Holy Places, which they kept and maintained throughout the centuries with the monetary contribution and help of the Pious Greek Nation, which showed continuously reverence and interest for them. Greece, succeeding the Byzantine Empire and continuing the action of the Greek Nation never ceased to show her protection and to give moral support and to spend considerable amounts of money for the needs, repair and decoration of the Church of the Holy Sepulchre and other Holy Places.

The different Ahtinames, Hatti Serifs, Orders, and Firmans of the various Sultans and the International Treaties speak about rights given to the Greek Nation (Nation Grecque or Roum Millet) i.e. rights of interest in and protection of the Holy Shrines, which rights of the Greek Nation were exercised throughout the centuries by the Byzantine

2/3

(2)

Emperors from the Arab conquest till the last Emperor of Constantinople, during the foreign occupation. Among them, Constantine Monomachos, Issaakios Angelos, Michael Paflagon, Manuel Comnenos, Ioannis Katakouzinos and others, will be eternally remembered. Evidence is found in the inscriptions and mosaics existing in the Basilica of the Nativity in Bethlehem.

Greece already from the time of her independence, has been exercising the rights of the Greek Nation and has been particularly active in the last twenty years for the benefit of the Greek Orthodox Patriarchate and at her own expenses she undertook the renovation and construction and restoration of the parts exclusively belonging to the Greek Orthodox Patriarchate or commonly to the three Communities in the Church of the Holy Sepulchre and their embellishment either by mosaics or otherwise. This has been done with the help of Greek professors and experts. The execution of these works will finally cost more than one and a half million Pounds Sterling.

The Patriarchate of Jerusalem with the Order of the Greek Monks around it, which was called in the old times "the Order of the Important", and is now known under the title "Brotherhood of the Holy Sepulchre", preserved, maintained and guarded the Holy Places through the dark centuries from every foreign attack, such as the Persian one in 614 A.D., and this with great sacrifice of blood and money.

In 638 A.D. Jerusalem was conquered by the Arab Khalif Omar Ibn-El-Khattab to whom the then Greek Patriarch of Jerusalem Sofronios as Representative of the Emperor Heraclios delivered the keys of the Holy City of Jerusalem.

This glorious Khalif by his famous Achtiname (Covenant Treaty between the Patriarch and the Political and Religious Leader of Islam), which he gave to the Greek Patriarch Sofronios, on the one hand recognised the already existing Status Quo of the said Patriarchate, which was based on the Holy Canons of the Church and Sacred Laws of the Byzantine Emperors, which dealt with the privileges and rights of ownership of the Holy Places, on the Monasteries and the Churches and of their internal government and the management of their property, and on the other hand he showed his generosity by granting to the Patriarch of the Royal Nation of the Greeks very important privileges and rights which are mentioned in the said Achtiname, which provides inter alia:-

The Greek Patriarch of Jerusalem is recognised as Owner of all the Holy Shrines, which are inside and outside Jerusalem (The Church of the Holy Sepulchre, the Basilica of Nativity in Bethlehem etc.), as well as of the Monasteries and Churches.

Protection is given to the Monks, to the Convents and the Churches, as also to the Nuns, the Priests and the believers. The Patriarch is recognised as the real Ethnarch and Spiritual Leader of the Christians belonging to the Royal Nation and of the same religion under his Patriarchal Jurisdiction. Respect and honour is due to the Patriarch and his Monks, who should be able to fulfil their duties without interference by the Authorities and the believers. And the Most Important:- The Patriarch of the Royal Nation is recognised and imposed to be first among all Christians of his own nation and believers of any other Church (Copts, Assyrians, Armenians, Latins, Maronites), who either stay in the Patriarchal Area or come from abroad

alk.

(3)

as pilgrims. It is also provided that the Patriarch and His Monks are free from any property-tax, as the Royal Nation of the Greeks, "received the Grace from the Prophet". They are free as well from any custom duties on land and sea. In addition it is provided that the Christians coming to worship in the Church of the Holy Sepulchre shall pay an obligatory contribution for the Patriarch amounting to 1 1/3 dram of silver (the last is in abeyance).

All the above rights and privileges of the Greek Orthodox Patriarchate were respected and ratified by many Ahtinames, Hatti Serifs, Firmans and other Deeds issued by the subsequent Rulers of Palestine (Islamic Nations, Arabs and Turks). These rights and privileges mentioned in the Ahtiname of Omar Ibn-El-Khattab, and ratified by subsequent Acts (Ahtinames, Hatti Serifs, Firmans of the Khalifs and Sultans) constituted the Foundation, on which the Greek Orthodox Patriarchate based the struggles it fought through the centuries to protect its property, rights and privileges against the efforts of the existing Religious Communities such as Latins, Armenians and others in the Holy Shrines, which communities claimed many privileges and rights on the Holy Places for various and sundry reasons and of course the Patriarchate had to fight also against the Nations supporting those Communities.

In 1099 the Crusaders conquered Jerusalem and established the Kingdom of Jerusalem; expelled the Greek Patriarch, forbade him to stay in Palestine and instead installed a Latin Patriarch. In spite of all this the Greek Holy-Sepulchre Monks did not stop to celebrate the Holy Ceremonies in the Holy Shrines. The Latins having the protection of the Kingdom of Jerusalem made some changes in the Churches of the Holy Places, but did not erect on them other Churches and Convents, because at that time the Holy Shrines, the Convents and the Churches, as erected and preserved by the Greek Patriarchate, their monks and the Byzantine Emperors, were in a very good state. Some Churches, of non important pilgrimage value, were built by the Latins, outside the Holy Shrines.

The Crusaders' Kingdom of Jerusalem lasted only 88 years.

In 1187 Jerusalem was conquered by Salah Ed-Din who expelled the Latin Crusaders from Palestine and through the intervention of the Emperor of Byzantium Michael Angelos, issued a special Order by which he gave back the Holy Shrines to their legal owners i.e. the Greek Patriarch and the Greek Monks around him, according to the Ahtiname of Omar El-Khattab.

In 1333-34 A.D. the Latins, who were expelled by Salah-Ed-Din, started to come back to Jerusalem as Franciscan Monks, through the intervention of the King of Naples Robert with the Sultan of Egypt, so that they may stay in the Church of the Holy Sepulchre and on Zion Hill. Pope Clemens VI asked the Emperor of Byzantium, John Katakouzinos to let them stay safely in the Holy Land, and the Emperor wrote to the Greek Patriarch of Jerusalem Lazaros on the subject.

The Emperors of Byzantium maintained very good relations with the Mamelouks and showed their great interest for the Patriarchs of Jerusalem and for the Holy Shrines. Only when the Patriarch of Jerusalem Athanassios asked and received from the Conqueror of Constantinople Mohamed an Order confirming the rights of the Greek Nation on the Holy Shrines, according to the Ahtiname of Omar El-Khattab, the Mamelouks changed and started to oppose the Greeks. However their dynasty ended very soon and in 1517 A.D. Jerusalem was captured by the

(4)

grandson of the Conqueror Selim (Souleiman Kanouni), who renewing the Order of his grandfather, re-established the Greeks in their legal right

Besides the above Order there is a great number of other Acts, issued by the Sultans later on and by which the rights of the Greek Patriarchs on the Holy Places and the other privileges of the Church of Jerusalem were ratified.

The Turkish conquest lasted exactly 400 years. During this long period of the Turkish rule the struggles of the Greek Patriarchs and their Greek Monks around them reached their peak, because the Franciscans, who returned to Jerusalem during the Mamelouks' rule, as well as the Armenians, started to claim ownership on the Holy Shrines and did not hesitate to use any means, lawful or unlawful, against the legal owners of the Holy Shrines, the Greeks, for their purposes. France showed its direct interest for the Latins. The Armenians had very influential people of their nation, who were at the service of the different Sultans of the Ottoman Empire.

Besides, France and European Powers such as Venice, Austria, Poland and others supported the Latins and asked that the ownership of the Holy Shrines (Church of the Holy Sepulchre, Basilica of the Nativity in Bethlehem, Church of the Blessed Virgin Mary at Gethsemane) be given to the Latins. The Greeks were at first supported by Tsarist Russia. Turkey, either for political reasons and interests or pressure, was forced to issue Orders, sometimes in favour of the Latins, sometimes of the Greeks and sometimes of the Armenians, and so there was an ebb and flood of Orders and Firmans ratifying or annulling for or against the Latins or the Greeks. The enumeration of these would fill a huge book and for this reason it is omitted. On the other hand it is necessary to mention certain Orders, Treaties and Firmans, which make clear the position and rights of each Religious Community in the Holy Shrines.

After many sustained efforts and struggles of the Ambassadors of France, Turkey was forced to make a Treaty with France and issue Orders and Firmans. This Treaty was signed in 1604 A.D. regarding the rights of the Latin Monks on the Holy Shrines and the free entry of pilgrims to Palestine. Steps taken by the French Ambassador Cesy towards the Sultan in 1625 A.D. resulted in the issuing of a Sultanic Order which recognized the legal ownership of the Latins on the Holy Shrines. Other Orders followed from 1631 A.D. up to 1740 A.D., which either ratified or annulled the rights of the Latins on the Holy Shrines.

The defeat of Turkey in the war against Austria in 1688 A.D. provided France with a favourable opportunity of asking Turkey to issue a Firman in the year 1689 A.D. This Firman gave to the Latins two vaults and the arches in the Church of the Holy Sepulchre, the Place of the Stone of Unction, half of Golgotha, the right to offer their mass in the Holy Tomb and the Holy Grotto in the Basilica of Nativity in Bethlehem. Turkey expressed her grief to the then Greek Patriarch Dositheos for the injustice done to the Greeks and at the same time confessed that she acted under pressure.

The Treaty of Karlovits in the year 1699 A.D. implied the final delivering of the Holy Shrines to the Latins. However the Greek Representative of the Sublime Porte, Alexandros Mavrokordatos was able to annul these plans and in the year 1700 A.D. he assured the Russian Representative, who showed interest in the Greeks, that the Sublime Port will return the Holy Shrines to the Greeks, only by the efforts of the Patriarchs of Jerusalem with the cooperation of the Patriarchs of Constantinople.

h/B

(5)

In the year 1734 A.D. the Armenians, by unfair tactics of their own people close to the Sultan, succeeded in obtaining an Order giving them the Holy Shrines. A case was brought against them and it was proved that this Order was issued on the basis of an untruthful presentation of the case. In the year 1735 A.D. an Order was issued which annulled the previous one and ratified the rights of the Greeks.

In the year 1740 A.D. a Treaty was made between Turkey and France. By this Treaty the position of the Latins in the Holy Shrines was strengthened. But in the year 1757 A.D. the Order of the Sultan Osman the Third was issued by which after detailed examination of all the problems of the Holy Shrines, they were again returned to their legal owners, the Greeks, according to the Ahtiname of Omar El-Khattab and the Orders of Selim (Suleiman Kanouni) and the other Sultans. In this Order of Osman III the rights of ownership of both Greeks and Latins are clearly defined. By this Order of 1757 A.D. the rights in the Holy Sepulchre, which the Latins had previously taken over, were given back to the Greeks as well as the Church of the Blessed Virgin Mary at Gethsemane and the Basilica of the Nativity in Bethlehem, and a Greek Monk was placed in the Holy Tomb as permanent guardian of the Holy Tomb. The Order of 1757 A.D. which was ratified also by the successor of Osman Moustafa II formed the beginning of the period of the Status Quo of the Holy Places.

In the year 1809 Sultan Mahmoud issued an Order which gave the Greeks the right of restoring the Church of the Holy Sepulchre which was burned in the previous year, this in spite of the stubborn opposition of the Latins and the Armenians, and in the year 1810 A.D. the Edicule was built by the Greeks. The Greek inscriptions on the walls of the Edicule (inside and outside) existing to this day testify that it was built by the Greeks and with money of the Pious Greek Nation.

The Russian Consul K. Vasilis, who visited the Church of the Holy Sepulchre at that time, described the restoration of the Church as a miracle of the faith of the Greeks.

40/13
In spite of all this the Latins and the Armenians did not cease to disturb the Greeks and continued their efforts to change the Status Quo. Many serious quarrels and contentions took place among these three Communities and the European Powers, Prussia, England, France, Austria and Russia continued making different plans for the protection of the Holy Places, however without success. The quarrels between the said three Communities and the struggle between them for the Holy Shrines and particularly for the stolen Star of the place of the Nativity of Our Lord in the Grotto of Nativity in Bethlehem, contributed to the breaking out of the Crimean War. Because of these quarrels France asked for the execution of the Treaty of 1740 A.D., but Russia opposed this. Confronted with this situation Turkey issued a Firman in the year 1852 A.D. and another completing this in the year 1853 A.D., by which the rights of ownership, possession and worship belonging to the Greeks, the Latins and the Armenians, are defined. These Firmans provided that "every thing that the Greeks, the Latins and the Armenians have, either in common or in private, will remain forever as at present".

After the end of the Crimean War the Conference, which was convened in Paris in the year 1856 A.D. undertook the study of the problem of the Status Quo in the Holy Places, which was then ratified on the basis of the Firmans of the years 1757 A.D., 1852 A.D. and 1853 A.D.

The last Firman (of 1853) provides inter alia:-

"But the strongest of my (Sultan's) wishes is that the abbees are

40/13

(6)

not to be repeated any more, which abuses may arise again because of lack of care, and must disappear completely and be abolished. I also wish that the spiritual rights given to the clergy of my true subjects of the Greek Religion by my glorious ancestors, confirmed and kept during my reign, be protected by all means against any infringement. The same with the Churches and the Convents in my Kingdom, which belong to them, the Lands, the property, and the other Religious Institutions given to the clergy and at last the immunities and concessions of such kind, which are mentioned in the Bera'ats, which contain the ancient privileges of the Patriarch and the Metropolitans".

The Conference which was convened in Berlin in the year 1878 A.D. reached the same decision and by the 62nd clause of the Agreement stated that no change could be effected either in the Status Quo of the Holy Places or in the political rights and privileges of the Religious Institutions (Patriarchates, Brotherhoods, Monastic Orders etc).

A similar decision was taken by the League of Nations when the Mandate of Palestine was given to Great Britain. The Mandatory Power had no right to change or annul the Status quo of the Holy Places or the rights and privileges of the Religious Communities. This was reaffirmed by the United Nations in their decisions of the years 1947-1950.

And thus the Status quo of the Holy Places and the Holy Shrines in general and the historical inalienable rights and privileges of the Greek Orthodox Patriarchate in the Holy Places, based and founded on the Ahtiname of Omar Ibn El-Khattab and on Firmans and Orders of the different Sultans, the Law of the Patriarchate of the year 1875 A.D. and the Patriarchal Bera'ats issued successively, received international validity.

B. THE PATRIARCHATE AS LEGAL PERSON

The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem is also named Patriarchate of Jerusalem or Orthodox Patriarchate of Jerusalem or Brotherhood of the Holy Sepulchre "Aghiotaphitiki Adelphotis", or Holy Community of the Holy Sepulchre, or simply the Holy Sepulchre or Greek Convent. These names are identical and all refer to the Patriarchate, which is a Legal Person in Law, owning movable and immovable property and able to acquire same inside the State or abroad.

The Patriarchate is also entitled to receive contributions and to exercise all rights.

It is well understood that when the various Decrees, Firmans, Orders, Laws and Bera'ats conferred on the Greek Patriarch rights of ownership on the Holy Shrines, Monasteries, properties or rights of inheritance, succession etc. or rights of exemption from taxes, of immunity and so on were conferred not on Him (the Patriarch) personally, but on the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem, i.e. on the Legal Person of the Patriarchate, of whom the Patriarch is the Head and the Representative, in addition to those rights and privileges, which, it is well understood, were conferred on the Patriarch personally, such as the Patriarchal Office and its functioning, as Officer of the State, because of the Bera'at, as well as the right to impose disciplinary and ecclesiastical penalties to lessen or cancel them. A special paragraph of this Memorandum will deal with this matter. But in any case it must be stressed here, that the Patriarch is the Highest Authority of the Church and the Person legally recognized and through Him all the rights and privileges of the Patriarchate are exercised and on this point the right

to 7/3

to 7/3

(7)

of the Patriarchate, as Legal Person and the personal rights of the Patriarch are congruent.

The Patriarch is also the Superior of the Brotherhood of the Holy Sepulchre, being elected by her. This proves, that the prevailing character of the Patriarchate of Jerusalem is Monasterial.

The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem is the Highest Religious and Ecclesiastical Authority, which dates back to the earliest Christian centuries, kept as its basic principle following the teachings of the Eastern Orthodox Church, peace, love, tolerance, coexistence in harmony, neutrality in political affairs. The Church has a moral obligation to pray for the peace of the world and the unity of all.

The Greek Orthodox Patriarchate has always complied with the above principles, and avoided carefully to interfere in political affairs, for whose settlement others were competent. Nevertheless the Patriarchate preaching the principle of the establishment of peace with justice here and in all the world, was strongly interested in the protection of the Holy Places, of all the Religious Communities here, Christian, Islamic and Jewish and never withdrew from this principle, with which the Patriarchate is being complied.

C.- THE RIGHTS AND PRIVILEGES OF THE PATRIARCHATE AND THE PATRIARCH

Though the rights and privileges of the Patriarch and the Patriarchate, as it was explained above, are stated in the Ahtiname of Omar Ibn El-Khattab, in subsequent Sultanic Firman, Orders, Hatti Serifs, which ratified the said Ahtiname, in other legislative Acts and Judgments of the High Courts of the Ottoman Empire, as well as in the Law of 1875 and in the Patriarchal Bera'ats and in the general custom and were ratified by International Treaties and Decisions of the League of Nations and of the United Nations (of the years 1947-1949) yet it was considered necessary and useful that these rights and privileges should be specially described in this Memorandum so that whoever studies them may be facilitated.

These rights and privileges, which may be relevant to matters concerning the Government, the Religious Communities, the Community of the Patriarchate and the Churches in general are the followings:-

1) The Patriarch is the Head of the Autocephalous Church of Jerusalem (i.e. of the Patriarchate), and Her Liaison with the other Eastern Orthodox Autocephalous Churches and the Churches in general, with whom they are connected dogmatically on the basis of the teachings of our Lord and the Apostles, the Holy and Sacred Canons and the Decisions and Orders of the Seven Oecumenical Synods and of the Holy Tradition. He is administratively independent (together with the Holy Brotherhood around Him).

2) The Patriarch is the Head of all the Holy Shrines, which either belong exclusively to the Greek Orthodox Patriarchate or are possessed in common with the other two Religious Communities (Franciscans and Armenians), and He has the absolute authority, to regulate either alone or with the Holy Synod around Him and solve problems relating to the Holy Shrines of internal nature, such as problems of ministry, administration, organization and in which external interference is not permitted. He, assisted by the members of the Brotherhood of the Holy Sepulchre,

(8)

performs the religious ceremonies and Holy Services in the Holy Shrine according to the existing Status Quo.

3) The Patriarch is the first among the other Patriarchs in Jerusalem and the Representatives of Christian Communities at the official meetings.

4) The Patriarch in Synod acquires, administers and disposes with an absolute right all the movable and immovable property, whether it is registered in the name of the Greek Orthodox Patriarchate, (Brotherhood of the Holy Sepulchre, Holy Community of the Holy Sepulchre, Greek Convent or simply Holy Sepulchre) without any external interference either from the laity or from the Government, and without any control on the Budget of the Patriarchate. The Patriarch legally represents the Patriarchate of Jerusalem before any Authority here or abroad, in all matters. He has the right to appoint plenipotentiary representative.

5) The Patriarch has the exclusive right of administering property and everything dedicated to the Churches or the Philanthropic Institutions. To the Patriarch are subordinate all the Orthodox Monasteries, Churches, cemeteries, found in the Patriarchal jurisdiction, schools, clubs, societies, communal and Ecclesiastical Committees, which are appointed, subordinate and controlled by Him.

6) Nobody, clergyman or layman, living here or coming from abroad can build a church, a chapel, a convent, a dependency of convent, without obtaining prior written licence from the Patriarch.

7) Only the Patriarch represents before the Government the Community of all Christians belonging to the Greek Orthodox Patriarchate in all her matters, unless He authorizes somebody else.

8) The Patriarch moves freely here and abroad for visiting Monasteries, Churches, His Community or for any other reason, such as for collection of funds, contributions etc.

9) The Patriarch protects His Community from conversion or any other pressure.

10) The access of pilgrims to the Holy Places from all the world is free, as well as the worship in the Holy Shrines and the Churches, or outside such as the religious processions, the funerals etc., which must be performed without hindrance and under the protection of the State.

11) The Patriarchate has the right that His property will not be violated or expropriated.

12) The Patriarchate is exempted from taxes on its movable and immovable property, as it was sanctioned by the Ottoman Empire expounded and applied by the Mandatory Government and the State of Israel.

13) The Patriarchate is exempted from custom duties and taxes on all what is imported for the maintenance of the Monks and Nuns or for the use of the Monasteries, Churches or Philanthropic Institutions.

14) The Patriarchate is considered as **EXTRATERRITORIAL** and the Patriarch with His Officials enjoy diplomatic immunity.

15) The Patriarchate has its own flag and hoists it on the Patriarchal Building, Monasteries and immovable Properties, as well as on its cars.

to B.

(9)

16) The Patriarchate is autonomous and self-governed on the basis of the Holy and Sacred Canons of the Eastern Orthodox Church and the Ordinances, which it draws and the State approves for the internal organization and administration of the Patriarchate, concerning the election of the Patriarch and the Locum Tenens, the recognition and approval of their election, the election of Archbishops, the composition of the Synod and its functioning, the Brotherhood of the Holy Sepulchre, the bringing and enrollment of Novices, Monks, Nuns and clergymen, their promotion, their discipline etc.

17) The Patriarchate has the right to inherit, as the sole and exclusive heir of the deceased Monks of the Brotherhood, and single clergymen of any rank, as well as the nuns.

The Patriarchate is not liable for the private debts of a deceased monk or nun except for debts incurred by them with the consent of the Patriarchate and to the extent of the property inherited by the Patriarchate from the deceased monk or nun, as the case may be. But in no case shall the Patriarchate be called upon to settle the debts of a deceased monk or nun out of the assets of the Patriarchate

18) None of the Members of the Brotherhood of the Holy Sepulchre can dispose by will or donation, sell, mortgage etc. his property, which he acquired after his enrollment to the Brotherhood and which according to the Holy Canons of the Church belongs to the Brotherhood, unless he has prior permission of the Patriarch or the Patriarch in Synod to do so, otherwise his act (sale, mortgage) is void.

19) The Patriarchate has the right of administering justice in private Courts, exclusively or otherwise, in matters of personal Status of its own congregation or of other Orthodox Christians, i.e. for betrothal, marriages, divorces, alimony, wills, succession, bequests, trusteeship, guardianship, adoption, establishment and administration of Waqfs, etc. on the basis of the Byzantine Law, which is contained in the Registers of the Hereditary Family Law of M. Karavokyros, as it was applied ab antiquo, the Patriarch having the right to appoint the competent Court, in case of emergency or contest of competence.

20) The Monks and the clergy of every rank receive special treatment in civil courts, if they are called as witnesses, giving an oath in the Ecclesiastical Courts or Authorities. The Patriarch is not summoned in the Courts as a witness and may not be asked to take the oath.

21) The Patriarchate has the right to teach the Christian religion to the children of its Community in private schools and to maintain, close or open schools for them.

22) The Patriarchate has ab antiquo the right to bring Greek students from abroad for the Patriarchal Schools (Primary and Secondary) for educating them and preparing them for the Brotherhood of the Holy Sepulchre, and other Monasteries.

23) The Patriarch with full right alone or in Synod imposes penances and ecclesiastical or disciplinary punishments on the guilty Monks and the clergy of any rank, married or single priests, who are under his jurisdiction or he grants them a total or partial pardon.

24) The Patriarch executes all the Decisions of the Synod, relating either to the internal government of the Patriarchate and the Monasteries in general or the administration and the discipline. The State by proper means, if need be, helps the Patriarch in the execution of His decisions and those of the Synod.

(10)

25) The Monks and the clergy of any rank, married or single, receive special respect and treatment from the Police, the Military and Civil Authorities, no search on them being permitted.

26) No one of the members of the Patriarchate or the Monasteries is arrested, without the permission of the Patriarch.

27) No punishment is imposed upon a monk or clergyman of any rank married or single, who has committed a crime, before he is judged by the Patriarch or the Patriarch in Synod and legal steps are taken against him for defrocking or degrading him, according to the seriousness of the crime. Any Monk or clergyman if he is not defrocked or degraded is kept in special prisons or if need be, he is closed up in a Monastery.

28) Defamation, insults, mockery etc. against the Patriarch or a Religious Head, orally or in writing by the press or otherwise are forbidden and are punished by the State.

29) Questions and differences among the various Communities concerning the Holy Shrines are settled not in court, but administratively by the Prime Minister's Office, or by the Administrative authority appointed by him, as an antique by the Sublime Porte.

30) The Patriarchate has the right to keep foreign currency, because it has Dependencies and Exarchates abroad.

The principle of the autonomy of the Church in her internal matters clearly recognized was included in the Treaty of Berlin as follows: "The freedom and the external expression of every holy worship are safeguarded to all subjects of the Ottoman Empire and no pressure is permitted in the hierarchal organization of the different religious Communities in their relations to the proper spiritual Heads and no change or alteration is permitted in the Holy Places" (Clause 62 of the Treaty).

As regards the spiritual problems and the internal administration of the Church, it must be mentioned, that the Monastic system is as impossible, through the centuries, according to the Holy Sacred Laws, the interference of the laity in its Government and the administration of its property.

During the times of the Byzantine Emperors the Nomothetical Authority, which was united with the authority and the position of the Emperor, never entered in the cycle of the Ecclesiastical relations, remaining foreign to the statement of the dogmas of faith, to the worship and to the editing of Law. That authority had only the right of declaring the dogmas accepted by the Church as absolutely obligatory, having the form of political laws and of giving to the laws, either by approving them or by publishing them, full effect.

The Heads of the Church govern the matters of the Church with the Synods around them without any intervention of the State, which gives support to them only, according to the proclamation of the Emperor Constantine the Great, made to the First Oecumenical Council in Nicaea, by which "the Emperor is King of the external (political) and the Patriarch of the internal (the Ecclesiastical)". But the Ecclesiastical Authority from the very beginning had the right to decide in Ecclesiastical matters. There were courts near the Synods with exclusive jurisdiction, which judged the clergy, except if the case was political or criminal, deciding also the cases of Personal Status. The political Authority helped through the proper means in the execution of the decisions of the Ecclesiastical Courts.

4-B.

(11)

This situation of the Eastern Orthodox Church has always been maintained. As regards matters of Ecclesiastical-political origin they send their decisions to the political authority for execution.

The Highest Representatives of the Ecclesiastical Authority also have the right within the limits of their authority, without any special relation to the Government, to issue regulations and Ordinances concerning the different aspects of life. In addition, during this time the Patriarchs took care of the schools and had the right to take care of the spiritual and ethical progress of the people.

D.- THE HOLY SHRINES DURING THE PAST AND THE PRESENT TIMES

The Holy Shrines and the rights of the Christian Religious Communities in them during the past centuries and especially during the Ottoman Empire were the subject of dealings and strong contention among the powerful States of Europe and Turkey, and so according to the pressure of the Great Powers on Turkey and the pursued purposes by them the Holy Shrines and the rights of Christian Religious Communities in them used to change owners and this was against the interest of the Greek Orthodox Patriarchate, the owner of the Holy Shrines.

The International Treaties of Paris and Berlin put an end to the above quoted contention and thus the Status Quo was ratified as it was defined by the Firmans of the Ottoman Empire in the years 1852 and 1856. Since then differences grew up in the Holy Shrines as regards the rights in them of the different co-interested Christian Communities, which differences were settled administratively by the Government.

During the time of the Mandatory Government the League of Nations, by a decision and by an order given to that Government for the administration of Palestine defined the limits of this jurisdiction and forbade her, to interfere and make any change either in the Status Quo of the Holy Places or in the rights and privileges of the Religious Communities.

By the Decisions of the United Nations during the years 1947, 1948, and 1949-1950 it was defined, that not only no change is permitted by the Government in the above Status Quo, but their maintenance was imposed. As it is known these decisions concerned Jordan and the State of Israel.

It is true and noteworthy that Jordan during the times of the late King Abdullah, who through his right judgment repaired the big Dome of the Holy Sepulchre, which was burnt, at his own expense, without any change or claim to the Status Quo, as well as during the Reign of King Hussein the Status Quo in the Holy Places and the rights of the Greek Orthodox Patriarchate and the other Christian Communities were respected and protected, although there were certain tensions and arbitrary desires of political factors, internal and external, for stirring them up, the prudence of King Hussein prevailed.

Now the political situation here has changed and by God's will the Old City and all the Holy Places here are under Israel, which respected the Holy Shrines and the Holy Places and generally the Churches, the Monasteries etc., and carefully avoided to damage or harm them during the war, and on the other hand it shows not only absolute respect and protection to the Holy Shrines and to the Holy

+ o B.

Places in general, but an eager disposition to enlarge the rights and privileges of the Religious Communities, such as the Diplomatic Immunity, the use of foreign currency for dealings abroad etc. and this is a great honour to the State of Israel.

E.- HOLY SHRINES, HOLY PLACES, CHURCHES AND MONASTERIES BELONGING EXCLUSIVELY TO THE PATRIARCHATE

The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem is greatly interested in the firm maintenance of the Status Quo of the Holy Places and its rights and privileges, because either in private or in common with the Custody of the Holy Land of the Franciscans and the Armenian Patriarchate it has ownership, possession and use for worship in the Holy Shrines, either in the Church of the Holy Sepulchre, where there is Golgotha, the Tomb of our Lord with the Holy Places in it, or in the Basilica of Bethlehem, where there is the Grotto of the Nativity of Christ, in Gethsemane, where there is the Tomb of the Blessed Virgin Mary and on the Mount of Olives, where there is the Place of Ascension and in all these Holy Places the Status Quo is strictly applied, as it is described in the Registers of the Religious Communities concerned, in the Book of Custody, in the various Agreements of the Three Great Communities, in the relative Governmental Programmes, in the habits and customs.

In addition the Greek Orthodox Patriarchate has the sole and absolute ownership, possession and use of the following Holy Places, Convents and Churches:-

a) In the Old City of Jerusalem and inside its walls:-

1) St. Constantine's & St. Helen's Convent. This is the principal Convent of the Patriarchate and here is found the Brotherhood of the Holy Sepulchre.

Next to this Convent and communicated with it the Compound of the Greek Orthodox Patriarchate is situated, wherein the See of the Greek Orthodox Patriarch is.

In the above mentioned Convent the Chapels of St. Thekla and St. Demetrios with the Seminary in it are found as well.

- 2) Patriarch Abraham's Convent
- 3) Dependency of Blessed Virgin Mary.
- 4) St. James Cathedral.
St. Mary Magdalene's Chapel
40 Martyrs' Church
- 5) St. Haralambos Convent
- 6) St. John the Baptist's Convent
- 7) St. Archangel Convent
- 8) St. Nicholas' Convent
- 9) St. Theodore's Convent
- 10) St. George's Convent (Jewish Quarter)
- 11) St. Eeorge's Convent
- 12) St. Catherine's Convent
- 13) St. Spyridon's Convent
- 14) St. Nicodemus's Convent
- 15) Prison of Christ's Convent
- 16) St. Anne's Convent

Jr/B

Jr/B

(13)

- 17) St. Basil's Convent
- 18) Blessed Virgin Mary's Nunnery (Megali Panaghia)
- 19) Blessed Virgin Mary's Nunnery (Seydanaya)
- 20) St. Erthymios' Nunnery
- 21) St. Panteleimon's Nunnery

b) In the New City of Jerusalem and its environment

- 1) St. Onoufrios's Convent
- 2) St. Stefanos's Convent
- 3) Viri Galilaei on Mt. of Olives Church and Private Residence of the Greek Orthodox Patriarch of Jerusalem.
- 4) St. Simeon's Convent (Katamonas)
- 5) Holy Cross' Convent
- 6) Holy Zion Convent
- 7) St. George's Church } In Nikiforia
- 8) Herod's wives Tombs)
- 9) Prophet Elisa's Convent

c) In the area held by Israel:-

- 1) Church of the Forefathers) Beit Sahour
 - 2) Church of the Shepherds)
 - 3) Theodosios's Convent
 - 4) St. Savvas's Laura
 - 5) Three Churches of Blessed Virgin Mary, St. Nicholas and St. Archangel. (Beit Jall)
 - 6) St. George's Convent (Beit Jalla Khade)
 - 7) A newly built Church and Nunnery (Bethany)
 - 8) Church of Prophet Elissaios and Convent (Jericho)
 - 9) Convent & Church on the Mount of Temptation (Near Jericho)
 - 10) St. George's Convent (Hoseba on the Jerusalem-Jericho road)
 - 11) St. John the Baptist's Convent (River Jordan)
 - 12) St. Gerassimos's Convent (Near Jericho)
 - 13) Church of Christ's Transfiguration (Ramallah)
 - 14) Jacob's well Convent (Nablus)
 - 15) St. Porphyrios's Church and Convent (Gaza)
 - 16) St. Katherine's Convent on Sinai (Sinai Desert)
- The Archbishop of Sinai is ordained by the Patriarch of Jerusalem.

d) In the rest of the State of Israel:-

- 1) Convent and the Church of the Annunciation (Nazareth)
- 2) Convent and St. George's Church (Acre)
- 3) Convent and Church of Christ's Transfiguration (Mount Tabor)
- 4) Convent and St. Thomas's Church (Kafr Kanna)
- 5) Convent and St. Paul's & St. Peter's Church (Tiberias)
- 6) Convent and Prophet Eliza's Church (Haifa)
- 7) Convent and St. George's & St. Archangel's Churches (Jaffa)
- 8) Convent and St. George's Church (Ramleh)
- 9) Convent and St. George's Church (Lydda)

Handwritten initials

All these Convents are clearly Greek in their composition and character.

In addition the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem has about 80 Churches in the State of Israel and in the area of the West Bank of Jordan for worship and the religious needs of its people. It also has 45 Community Schools (Elementary and Secondary) for the education in general and the teaching of the Orthodox Religion of its people.

In addition the Patriarchate has Churches and schools in Jordan, as well as official Representations (Exarchates) in Greece (with the seat in Athens), in Turkey (with the seat in Constantinople and the island of Heybeliada), in Russia (in Moscow and Talganion), which at the present time do not function and elsewhere.

H. DUTIES OF THE PATRIARCHATE AND HIS MORAL OBLIGATIONS

The Holy Shrines, wherein the Patriarch assisted by the "Aghiota-fitiki Adelfotis" performs all the religious services according to the existing Status Quo, concerning the manner and time, have no legal character, but pan-Christian and pan-orthodox, because they constitute the cradle of Christianity. Millions of Orthodox Christians all over the world have turned their eyes and hearts to these Holy Shrines of Christianity. These Orthodox Christians all over the world look with pride upon the Church of Jerusalem, as mother of Churches and recognize the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem as the Sovereign of the Holy Shrines and their vigilant guardian and show their great interest and coming for worship to these Holy Places pay their tribute of reverence. On the other hand the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem considers it as a Holy and legal duty to receive courteously all the Orthodox Christians to the Holy Shrines, and takes always care for their comfortable accommodation and guidance, so that, when returning to their countries from the pilgrimage, besides the Grace and Blessing, they will carry with them the best impressions.

As regards the clergy of any rank of other Orthodox Churches, coming here for worship or for any other reason, the Patriarchate receives them as Brothers, extends to them its hospitality within the limits of its power and gives all guidance and facilities to them. To them the Holy and Sacred Laws of the Eastern Orthodox Church are applied, which define the co-worship and other relations, their obligations and care to the Head of the Church whom they intend to visit after obtaining the required permission.

40/B
All the above mentioned Holy Places, the Holy Shrines, Monasteries, Churches and schools are maintained and supported at the expense of the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem. The maintenance of the parish priests (they are economically assisted and not receiving like employees monthly salaries) and the salaries of the teachers are paid, within the limits of the ability of the Patriarchate from the income derived from its land and property, a great part of which is donated or bequeathed by the Greek Monks, without any outside economical help or contributions from the local people, because in the Patriarchate of Jerusalem, contrary to other Patriarchates and the Christian States, where the people make offers for the maintenance of the clergy and their schools and the relief of the poor, here the people wait without any reason and ask arbitrarily that the Patriarchate take over all the needs for the above purposes. This is done up till today. Nevertheless the Patriarchate in the fulfilment of its duties towards its people has

40/B

(15)

a moral obligation towards them, which it fulfils within the economic possibilities of its annual budget.

It is therefore evident why important privileges have an antique been conferred on the Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem, such as the exemption from taxes on its land and other property, the right to inherit the deceased Monks, the exemption from duty on what is imported for the use by the Patriarchate and the Monasteries, Churches etc., because only thus it was possible to fulfil without any hindrance its Religious, Spiritual, Ecclesiastical, Philanthropic, Educational and Social Missions, which it fulfilled during the past 18 centuries; with the help of the Order of the Greek Monks, under incalculable sacrifices of blood and money, and thereby the Holy Shrines, the Christian religion and civilisation in this country were greatly served, and maintained up till today in this Country and this must be recognised with gratitude by all the civilized world.

It is therefore clear, that through the centuries the Patriarchate by fulfilling his multifarious mission came morally and civilisingly in aid of the Sovereign State of the country and mostly during the dark centuries of the past. For this it enjoyed a special honour and reverence and was considered as a State within the State.

In the present Memorandum were enumerated in every possible brevity all the Patriarchate's inalienable historic and legal rights of ownership, possession and use for worship on the Holy Shrines, which belong to it either exclusively or in partnership with the other two Religious Communities (the Franciscans and the Armenians), the rights of exclusive possession and ownership on the other Holy Places, Monasteries, Churches etc., as well as the rights and privileges of the Patriarchate of Jerusalem of a political nature on one side, and on the other side the legal bases of the Common and International Right and custom were stated and registered, and on which the above mentioned rights and privileges are based.

The Greek Orthodox Patriarchate of Jerusalem asks nothing more nor less than what it has, but simply it is greatly interested in the maintenance, support and respect of what it has on the frame of the above stated legal bases, as it was in force and done during the Ottoman Empire from the year 1858 and hence forth, as well as during the time of the Mandatory Government and continues to be in force and performed up today, according to the general and fundamental principle of the Public International Law applicable to the Patriarchate as above explained.

The possessed rights of the Patriarchate on the Holy Shrines, as well as the other rights and privileges are the result of hard and long struggles, labour and sacrifices of the Greek Monks of the Brotherhood of the Holy Sepulchre and of our pious Greek Nation.

Handwritten signature

CONSULATE GENERAL
JERUSALEM
1887

ARMENIAN PATRIARCHATE

ՀԱՅԿ

بطریق ائرمین

16/8/67 Approved

25th August 1967

The Government
of the State of Israel
Jerusalem.

Honourable Sirs:

I have the honour to submit a legal opinion, with annexes, which was prepared, on my request, by Mr. A. Suchovolsky, the legal adviser of the Armenian Patriarchate of Jerusalem.

As you know, the Patriarchs are not only the Head of the Local Church but are also Officers of the State who exercise judicial authorities as Heads of the Christian Religious Courts. In addition to the above mentioned the Patriarchs are the Heads of their Communities, and are generally responsible for maintaining religious seminaries and schools for the members of their communities.

Further to what has been said in the above opinion, I hereby beg to apply to you, as Head of the Armenian Community in Israel, and as Head of the Brotherhood of Saint James, with the following requests:

These requests and recommendations are being put through by me also as a solution for the position of all other Heads of Christian Communities in Israel.

- a. It is well known that the Holy Places were, for many generations a scene of struggles and contentions, which caused difficult problems to all the governments which ruled in the Holy City of Jerusalem. After long international conflicts, a status quo was established in the Holy Places, and our humble request is to maintain and keep the present status quo, in order to avoid unsolvable problems.
- b. The Patriarchs took care of the Christian Holy Places since immemorial time, as shown by the authorities and documents mentioned in the annexed legal opinion. Therefore

ARMENIAN PATRIARCHATE

ՀԱՅԿ

بطریقہ اترمن

2)

- that the Patriarchs of Jerusalem, only, should take care of the Holy Places and not outside factors, whether secular or religious.
- c. The residences of the Patriarchs in Jerusalem, churches, monasteries and places of worship should be considered as extraterritorial.
 - d. Patriarchs, and seven prelates of each Patriarchate should be considered as diplomats, with all its relevancy.
 - e. All the Patriarchates should be freed from income tax and from customs for goods imported for the use of the Patriarchates.
 - f. Absolute and undisturbed free access to the Holy Places should be given to pilgrims of all origins and religions.
 - g. Whereas the Patriarchates have affiliated churches in foreign countries and are bound by international obligations, therefore Patriarchates should be authorized to hold accounts in foreign currency.
 - h. Cancellation of Jordan Laws in areas held by Israel, prohibiting the acquisition of immovable property by Christian Churches.
 - i. The jurisdiction of the Christian Religious Courts, in matters of Personal Status, should remain in force as before.
 - j. The right of the Patriarchates to administer and hold schools and religious seminaries, should not be disturbed.
 - k. Contacts between the Patriarch and the Israel Government should be done through the Prime Minister's Office or the Jerusalem District Officer, considering the fact that, as explained in the above mentioned opinion, the Patriarch's duties are also legal, administrative and public in addition to their religious tasks.

Hoping my requests will receive your careful attention,

I beg to remain, honourable Sirs,

Archbishop Y. Derjering
ARCHBISHOP YEREMIAH DERJERING

ARMENIAN GREGORIAN PATRIARCH OF JERUSALEM

ARMENIAN PATRIARCHATE

4308

بطریکیتہ الأرمین

25th August 1967

The Government
of the State of Israel
Jerusalem.

Honourable Sirs:

We beg to submit herewith a summarized report on the Status of the Armenian Patriarch and the Armenian Patriarchate of Jerusalem, based on laws, royal and official ordinances which have been issued to the Armenian Patriarch and Patriarchate of Jerusalem, since the Ottoman Rule until today, including judgments and official reports in connection with the above.

This report will also include an interpretation of the existing Status Quo in connection with the Holy Places, based on the sources above mentioned.

1. In accordance with section 11 of the Ordinance of the Rule of Government and Law, 1933 and Article 49 of the King's Order in Council 1922, the Ottoman Law still remains in force, as long as it has not been changed by Mandate's or Israeli laws.

The law in force as regards Christian communities, is the Ottoman Law. As regards the Greek Patriarchate some enactments have been issued and in 1941 (Ordinance of the Orthodox Patriarchate, 1941), but the announcement of enforcement of this last Ordinance is still pending.

The law in force during the Ottoman period has been assembled in George Young's book, published in 1905, by Clarendon Oxford (hereinafter referred to as "Young"). In this book, page 1, volume II, Young says:

"Les sujet ottomans non-musulmans sont réunis en Communautés religieuses, dont l'existence officielle est reconnue par le Gouvernement Ottoman, et qui sont dirigées par leurs chefs spirituels (patriarches, rabbins, ou vèkils) sous la surveillance de la S. Porte. Chaque communauté a le droit de choisir son chef qui la représentera auprès du Gouvernement; ce choix est sujet à la sanction du Gouvernement et il est confirmé le plus souvent par un brevet (bérat) permettant au chef d'entrer en fonctions. Les Communautés appartenant à des religions dont

ARMENIAN PATRIARCHATE

ՀԱՅԿԱՊՈՒԿԱԿՈՒԹՅԱՆ
ՍԵՐԻԿԻՏԵ ԱՐՄԵՆԻԱՆ

بطریکیتہ الأرمن

2)

le Chef spirituel est à l'étranger doivent se faire représenter par un Chef résident dans l'Empire vu que le gouvernement a toujours refusé de traiter avec des autorités étrangères les questions d'administration intérieure tant spirituelles que civiles. Le choix des chefs locaux subordonnés au Chef central est aussi dévolu aux Communautés, et dans les cas importants ce choix est sujet à la confirmation du Gouvernement par 'bérat'.

Les communautés, dans les personnes de leurs Chefs, jouissent en vertu d'anciens privilèges, de certaines prérogatives administrative et judiciaires".

2. The Armenian Patriarchate of Jerusalem is one of the oldest communities in this land and existed before the Crusade era. This Patriarchate, which is counted with the Monophysite churches, was ruling for hundred of years over all other Monophysite churches, such as - Coptic churches, Abyssinian and Syrian-Jacobite churches. Concerning this you may refer to page 96 in the book of the scholar Avedis E. Sanjian, published in 1965 by Harvard University (The Armenian Communities in Syria under the Ottoman Dominion, by Avedis E. Sanjian).

This dependance of the Coptic, Abyssinian and Syrian-Jacobite Churches of St. James in this land is often recalled in the 'bérats' which were issued to the Armenian Patriarchs by the Ottoman Sultans. A photocopy of one of these 'bérats', issued by Sultan Abdul Hamid to the Patriarch Haroutune Yehabedian is attached hereto with its English translation.

The following words have also been mentioned by the Honorable Judges Fitzgerald and Rose in the High Court of Justice Case No. 14/14 (published in annotated Law Reports 1914, page 228), and so it is said in this judgment with regard to the Armenian Church:

"The Armenian Church is one of the most ancient branches of the Christian Church. Like all the early Christian churches it is organized on a hierarchic basis, the head or the premier Archbishop being known as Catholicos, with two Patriarchs, one at Constantinople and one at Jerusalem. The Patriarch of Jerusalem and all the priests of his diocese are, indeed they must be, members of the Brotherhood of St. James. The Brotherhood is composed of seven classes: Bishops, Vartabeds, Deacons, Acolyte Seminarists, Lay Brethren and Nun Sisters. Membership of the Order carries certain material privileges, such as free residence and board in the Convent. It follows that to qualify for membership a person must fall within one of these classes."

3/...

ARMENIAN PATRIARCHATE

303

بطریکیتہ الارمن

3)

The Christian religious communities played a prominent, indeed often a disturbing part in the Ottoman Empire, and among the reforms which the Sublime Porte initiated at the close of the Crimean War was the codification in legal instruments of certain rights and privileges claimed for many centuries by those religious communities, claims which they were able to advance with confidence by reason of the fact that the communities concerned were accorded the protection of one or another of the great European Powers.

In pursuance of these reforms, the affairs of the Armenian nation and church were regulated by an edict of the Sublime Porte, addressed to the Patriarch Elect of Constantinople, dated 11th March, 1863. The edict conferred a large degree of autonomy in regard to civil and religious affairs. The position of the Patriarch vis-à-vis the Ottoman Administration was further amplified in the 'Serat' issued to the Patriarch Issaye in 1864.

3. The Armenian Patriarch of Jerusalem is the head of the Armenian Patriarchate of Jerusalem. The Patriarch is chosen by the Synod of the Patriarchate for his whole life, his appointment being confirmed by the Sultan, by a decree called at the time of the Sultan Serat. A specimen of an Ottoman Serat has already been brought above, and I further enclose a copy of an Israeli Serat delivered in 1951 and of a Jordanian Serat delivered by King Hussein. Such Serats are delivered on the basis of similar Serats delivered by the King of England during the Mandate period to the Armenian Patriarch of Jerusalem, as recalled in the above judgment (High Courts of Justice 11/41), as in page 230:

"Since the advent of British Administration, it has been the practice of His Majesty to issue to each Patriarch on his election, a warrant, still styled by the communities concerned a 'Serat', recognizing him as Patriarch and confirming him in the exercise of "his ancient rights and privileges". Those rights and privileges are not specifically set out in the warrant but presumably they are those covered by the Firmans, Ordinances, Serats and Edicts of Turkish times, in so far as they are applicable to modern conditions. Such a warrant, dated 17th August, 1939, was issued by His Majesty King George VI to the present Armenian Patriarch of Jerusalem.

It has been argued that the Patriarch is not a public body, and that this Court has no jurisdiction to entertain this suit. Now, if the Patriarch was acting or purporting to act under the provisions of any law, regulation or warrant of appointment, we do not doubt that this Court has jurisdiction to hear and determine petitions and applications arising out of the exercise or lack of exercise of the powers conferred by that law, regulation or warrant".

ARMENIAN PATRIARCHATE

بطریقکیتہ الأرمن

5)

regional religious leaders, namely, the catholicoses of Cilicia and Aght'apar and the Patriarch of Jerusalem. The first historical reference to confirmation of the Patriarch of Jerusalem dates back to the year 1542 when the election of the Patriarch was officially approved by an imperial edict. Whether or not the tradition had prevailed prior to this date cannot be easily ascertained".

In 1900 the Ottoman Government issued some ordinance regarding the Armenian Gregorian Patriarchate. Translations of these Ordinances are brought in Young's book, page 29 and following pages.

It would be worthy to quote part of the introduction to these Ordinances, as shown on page 80, as under:

"Les privilèges accordés à l'Empire Ottoman à ses sujets non-musulmans sont en principe identique, mais leur exécution varie selon le droit coutumier de chaque Communauté.

Le Patriarchat Arménien est le chef de la 'nation' et, dans des cas spéciaux, l'intermédiaire pour l'exercice des ordres du Gouvernement".

Also Article 17 of the same Ordinances, dealing with the Armenian Patriarch of Jerusalem, mentioned in pages 82 and 83, there, as under:

"Le Patriarch de Jérusalem nommé à vie au siège de St. Jacques, est en même temps le président de la Congrégation du Couvent de St. Jacques, ainsi que l'administrateur des Lieux Saints appartenant à la 'nation' Arménienne, à Jérusalem. Il est obligé de se conformer aux prescriptions du règlement spécial des couvents de Jérusalem, et de veiller à la stricte exécution du règlement".

4. The Armenian Patriarch, same as all other patriarchs, is considered as a Legal Personality, Corporation Sole, representing the Patriarchate under his authority by his very personality in any legal matter. Still farther, the Patriarch is considered as an Organ of the State.

Similar declarations, in addition to those made during the Ottoman domination, have been given during the Mandate period by the High Court of Justice Case No. 1/52 (published in Totenberg's Law Reports, volume IV, page 1403), which is dealing, it is true, with the Greek Orthodox Patriarch, but whose authorities are similar to those of the Armenian Patriarch. And in this judgment, page 1404 it says:

"The Court was satisfied that the *locus tenens* of the Greek Orthodox Patriarchate was a public officer and, in this connection, we need only quote from page 1640 of the second edition of Stroud's Judicial Dictionary the following passage:-

ARMENIAN PATRIARCHATE

U308

بطریقکیت الارمن

6)

Everyone who is appointed to discharge a public duty, and received a compensation in whatever shape, whether from the Crown or otherwise, is constituted a Public Officer, e. g., a Shop, Clergyman, or Lord of a Manor, or a Corporation with a grant of lands which grant imposes a public duty, and as such is liable to an action for injury to an individual arising from abuse of the Office, either by act of omission (Heny v. Lyle, 7 Bing, 107, 108).

The performance of a public duty by a public officer being involved, the Court held that it had jurisdiction in virtue of the second paragraph of Article 13 of the Palestine Order-in-Council, 1922, which reads as follows:

"The Supreme Court sitting as a High Court of Justice, shall have jurisdiction to hear and determine such matters as are not cases of trials, but petitions or applications not within the jurisdiction of any other Court and necessary to be decided for the administration of justice".

and in the same matter I have to refer to the report published by the Special Committee designated by the High Commissioner in 1921 (Ezrahan and Luke Commission), in connection with the Greek Orthodox Patriarchate.

This report was published by Oxford University and in page 27 is said

"It remains to consider the position of the Patriarch himself, the Patriarch is not only the Head of the local Church, but also an Officer of State; his legal position is defined in the organic law of the Patriarchate, that is to say, the Regulations of 1877, and in the Imperial Berat which is issued to him on the assumption of his office, and without which he cannot legally discharge his Patriarchal functions".

Details as to the authority of the Armenian Patriarch are stated in Sanjian's book, page 101 and following page, as under:

"From the very beginning of the institution of the Patriarchate of Jerusalem, the principal bishop or patriarch, presumably elected by the monastics of the see, functioned in a dual capacity. He was the principal guardian or custodian of the Armenian monasteries, churches, and religious endowments in the Holy Land, and was so recognized not only by the Armenian church hierarchies and people, but by all the ruling political authorities. Decrees issued by the state authorities, whether Arab, Mameluke, or Ottoman, traditionally recognized the Patriarch as the actual owner and custodian of these sanctuaries and were issued in the name not of the institution but of the Patriarch. And, secondly, he was the religious leader and chief administrator of the Armenian monastic institutions and secular communities within his monastic congregation, known as the 'Mahanut'ian Serbots' Hakovbeants' (The Brotherhood of the Apostles St. James)".

ARMENIAN PATRIARCHATE

بطریقہ الازمن

7)

5. In addition to the administrative authority of the Armenian Patriarch as stated above, and to the fact that the Armenian Patriarch is in full charge of the property of the Armenian Patriarchate and of the Holy Places of the Armenian Community and of the Head of the Brotherhood of St. James, there exists also an additional authority of judicial nature, which is the fact of his being the head of the whole Armenian Gregorian courts. Authorities of judicial nature have been granted to the Armenian Community and to the Armenian Patriarch as stated above by the King's Order 1922 in Council and the preceding Ottoman Laws. The jurisdiction is in matter of personal status.

6. The ties between the Holy Christian Places in Jerusalem and the Armenian Patriarchate are old, and their origin lies before the conquest. You may refer to Sanjian's book, page 170.

Very significant are the words of L'Abbaye D'Ancin quoted by the Italian scholar Carlo Guraani in pages 23 and 24 of his book, composed in 1807 (C. Carlo Guraani: "Question sur la Propriété de St. Jacques à Jérusalem"):

"Armeni Christiani, anno dato censi pretio Sepulchrum dominicum sua ecclesia et domini Templum a Salhadino redemerunt".

We may therefore conclude that during the period following Salhadin the church of the Holy Sepulchre was in the hands of the Armenian Patriarchate.

During the days of Sultan Selim I, royal decrees were issued, granting the Armenian Gregorian Patriarchate and the Greek Orthodox Patriarchate full rights on the Church of the Holy Sepulchre.

The same decrees also referred to the authority granted the Armenian Gregorian Patriarchate over the Holy Places of Abyssinian, Coptic and Syrian-Jacobite communities.

The text of these royal decrees and of a similar decree issued in 1815 by Sultan Mahmud II is brought in Savalanian's book, "Batmit'iqn Trusaghani", pp. 830-839, volume II.

The control of the Holy Places today, is based on Status Quo in 1757, which has been confirmed by Sultan Abdul Mejid in 1852 and again confirmed by the Berlin Congress. You may refer on this subject to Dr. S. Colbi's book, "Short History of Christianity in the Holy Land", and, on the research made by the Mandatory Government in 1946/47 for the Anglo-American Investigation Committee, and mainly on extracts nos. 16, 50 and 32, which are quoted in pages 898-900 of the above research.

8/...

ARMENIAN PATRIARCHATE

ՀԱՅ ԿԱՏՈՒՄ

ՀԱՅՈՑ

بطریق سیرکیسته الارمن

8)

With reference to the above, I may quote the Jerusalem District Officer Mr. L. Cust's article, dealing with the Status Quo of the Holy Places: "The Status Quo in the Holy Places", explaining in the following excerpt how the Armenian Patriarchate was pushed onto by political pressure from abroad and their legal rights affected by the above royal decrees, and this is what Cust says about it:

"The history of the Holy Places is one long story of bitter animosities and contentions, in which outside influences take part in an increasing degree, until the scenes of our Lord's life on earth become a political shuttlecock, and eventually the cause of international conflict. If the Holy Places and the rights pertaining therein are an "expression of man's feelings about Him whose memory hallowed these sites", they are also an index of the corruptions and intrigues of despots and chancelleries during eight hundred years. The logical results have been the spirit of distrust and suspicion, and the attitude of intractability in all matters, even if only of the most trivial importance, concerning the Holy Places".

From all that is stated above it is understood that the rights of the Armenian Gregorian Patriarchate and of the Greek Orthodox Patriarchate over the Holy Places preceded those of the Latin Patriarchate, and if they have been deprived of their rights by the changes perpetuated by the above Status Quo, they occurred through pressure by foreign political factors, in contradiction with the applied laws.

I beg to remain, honourable Sir,

Archiepiskop Y. Deréjian
ARCHBISHOP

ARMENIAN GREGORIAN PATRIARCH OF JERUSALEM

ՍԱՅՄԱՆԱԿԱՆ

بطریکیتہ الارمن

TRANSLATION

FIRMAN DATED 19 ZILCADER 1305 GRANTED BY SULTAN ABDUL-HAMID TO THE PATRIARCH HAROUTUNE VEHABEDIAN ON THE OCCASION OF HIS ELECTION TO THE OFFICES OF ARMENIAN PATRIARCH OF JERUSALEM

The seat of the Armenian Patriarchate of the Holy Sepulchre, Jerusalem, Gaza, Tripoli, Nablus, of the Abyssinians, Copts and the other adepts having become vacant and the appointment of a titular having become necessary:

The titular of this Imperial Berat, Artin Effendi, member of the Armenian Congregation of St. James and Armenian Patriarch of Constantinople, having been elected according to the legal requirements, and his election having been brought to our cognisance by the two writs (masbatas) drawn up and submitted by the religious and Lay Councils, and this election having been examined and approved by our Council of Ministers, the latter has drawn our Imperial attention on this affair and has obtained the permission to publish our Iradeh for its being put into execution.-

In consequence thereof we have delivered this Imperial Berat and have ordained that:

The personality referred to having become, in accordance with the old customs and religious laws, Patriarch on the Armenians of Jerusalem and of the places which are related to it, his religious subjects, exalted or humble, must not in the places depending of his Patriarchate, disregard his righteous orders pertaining to their religious laws.

Nobody can take from him the Churches and the Monasteries which from old time are in the hands of the Patriarchate in all places which depend from it.

Let no man intervene or make opposition to him, in the repair of his properties that he is executing in virtue of a Fetva Cheri (Order of Sheikh-ul-Islam or Naib) or of an Imperial Iradeh:

And if the Patriarch has a suit at the Sheri Tribunal, this suit must be heard in the presence of the Sheikh-ul-Islam:

And contrarily to what happened in olden times, let no man interfere, when in all places depending of his Patriarchate, the Patriarch will dismiss and send away from their churches, and monasteries, the priests who have, under their religious laws, never

ARMENIAN PATRIARCHATE

بطریقہ اترکستان

2)

to be punished, and when he will have their beards shaven off and will replace these priests by other ones;

And the priests of the town and villages will not be allowed to celebrate, unless they have in hand an authority of the Patriarch, marriages of people, who in accordance with their religious laws are not entitled to be married;

And in all the places which are under the rule of his Patriarchate, if a wife deserts her husband's home, or if a man forsakes his wife and wants to take another wife, let nobody interfere, or meddle in such affairs, unless it be the Patriarch or his representatives;

And in all places depending from his Patriarchate let not the Beit-ul-Nal, the Kassem, or the Mutevellis interfere, when Monks, Priests and Nuns (known under the name of Mayrabet) die and their belonging is taken by the Patriarch;

And everything that the deceased Monks, Priests, Mayrabet and others of the Armenian population have donated to the poor servers of their churches and to the Patriarch, will be legally admitted and the testimony in that sense of Armenian witnesses will be held valid before the Sheri Tribunal;

And in order to travel safely in dangerous regions, the Patriarch will have the right to wear other garments than the ones of his offices and to carry arms, and let nobody of the Police interfere for that matter;

And let no Cadis and Naibs interfere and punish with a fine, if in the question of marriages or divorces or other litigious religious matters, that may arise between two persons, the Patriarch reconciles the two parties by mutual agreement or if necessary, makes them take the oath according to their religious customs or punishes them by pronouncing the anathems against them;

And let nobody interfere if the Patriarch punishes and confines those of his priests, who not being attached to any church or monastery, roam from place to place and are cause of scandal, and if his superintendents of the monasteries and churches have embezzled money which ought to be paid to the Patriarchate, the Patriarch is alone entitled to verify their accounts;

And contrarily to what was happening in the past, let no Cadis, Or Naibs, or others interfere with the representatives and man of trust of the Patriarch, whenever they go and collect alms from whomsoever gives them willingly;

And, whenever it will be necessary, in execution of a decision of the Sheri, to imprison a monk, a priest or a mayrabet (nun), this imprisonment will be done through the instrumentality of the Patriarch;

ARMENIAN PATRIARCHATE

ՍԱՆՏՈՒԿԱՆ ԵՔԵՐՈՒՄԱՆ ԿԱՏՈՒՄՆԵՐԻ ԿԱՏՈՒՄ

بطریکیت الأرمین

4)

Jacobites, Copts, and their churches at Jaffa, Beirout, Jerusalem and suburbs, of which the previous Patriarchs have become, and by whatever means the proprietors, are also likewise and as long as the Patriarch is living, the property of the Patriarch, who is confirmed in his rights, without anybody being able to intervene or make opposition, and let nobody interfere or make opposition to the orders of this Imperial Firman.

The 19th Zilcadeh 1505

ՍԱՐԻԱՐԻԱՐԱՐԱՆ
ՀԱՅՈՑ

بطریکیتہ الارمن

5)

And in accordance with the customs of antique, let no police officer interfere or stand against his scepter, his horse and his servants;

And whenever he will go let no man importunate him by trying to impose services on him;

And in accordance with the Firmans, already granted by the previous Sultans to all who had become before Patriarchs of Jerusalem, the Holy Sepulchre, Bethlehem, the Grotto of the Nativity and the Northern Door of the Grotto and the Monastery of St. James, and the Beir Zeitoun (the house of Hanna), the prison of Christ (the house of Caiaphas) and Nablus, belonging to him, and their adepts from ancient time, the Abyssinians, Copts, Syrian-Jacobites, and his co-religionaries and the Armenian monks of the Monastery of St. James, will know the Patriarch as above them and will always have recourse to him in all matters pertaining to his state of Patriarch;

And no official will make opposition to the exercise of his functions and privileges in the churches and monasteries and other places of pilgrimages where from ancient times and up to this day they make their devotions, and on the Tomb, to be found in the centre of the Holy Sepulchre, and to the lamps which are near the door, and to the candlesticks and incensors which they light there, and which are in their possessions;

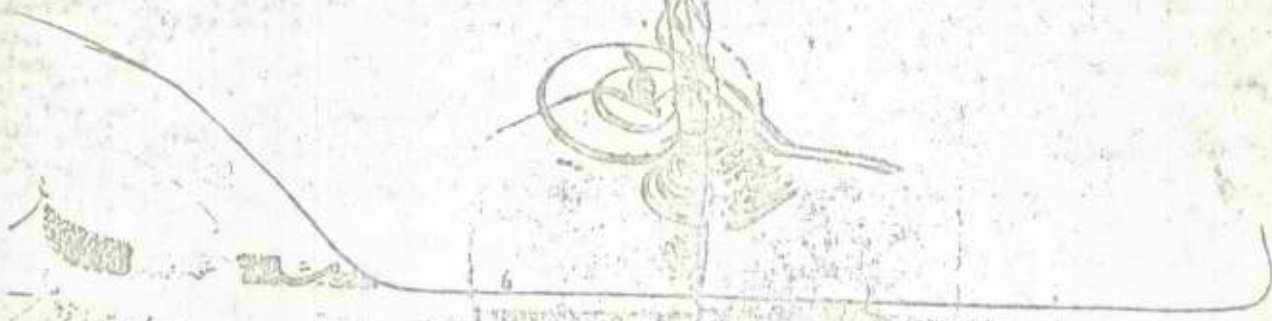
And no bishop nor priest, who have a Berat in hand, will be acknowledged as such by the officials and will be prevented to act in their functions, if they have not the permission of the Patriarch;

And nobody can be forced on the Patriarch to act as his interpreter unless the Patriarch gives his agreement and consent;

And contrarily to the customs neither the Patriarch when alone nor the priests who accompany him will not be interfered with everywhere they go to collect alms, by the custom officials for everything which does not fall under taxation;

And nobody can convert by force to Islamism anybody belonging to the Armenian Community, the consent of the Patriarch will be wanted for such a conversion;

And, the vineyards, the gardens, the mills, the meadows, the ploughing fields and houses, the shops, the fruit and forest trees, the miraculous sources (Ayasmas) which from an antique belonging to their churches, the utensils, the animals which likewise have been donated to their monasteries, and their adepts: Abyssinians, Syrian-

[The page contains dense, handwritten text in a cursive script, likely a historical or scientific manuscript. The text is arranged in several columns and is significantly faded and obscured by a large, irregular yellowish stain in the center. The script is difficult to decipher due to the fading and the stain.]

ז כ ר ו ן ד ב ר י ם

משיחות שהתקיימו בימים 8 ו-9 ביולי 1974 עם :

- (1) מר דוד פרחי - מנכ"ל משרד ההסברה ובעבר יועץ לענייני ערבים במיפקדת יהודה ושומרון;
- (2) ארתור לוריא - יועץ לשר החוץ;
- (3) אלוף-משנה ד"ר אמנון כהן - יועץ לענייני ערבים במיפקדת יהודה ושומרון;
- (4) מר עובדיה דנון - יועץ לשר המשטרה;
- (5) גב" יעל ורד - מנהלת מחלקת מזרח תיכון וים-תיכון במשרד החוץ;
- (6) ד"ר ש.פ. קולבי - יועץ לשר הדתות;
- (7) מר יהושע פלמון - מנהל הלשכה לפי חוק נכסי נפקדים (פיצויים), ובעבר יועץ לענייני ערבים במשרד ראש הממשלה;
- (8) ד"ר אהרן ליש - מרצה בפקולטה למדעי המזרח של האוניברסיטה העברית.

1. אשר למכתבו של שייח סעד אלדין אלעלמי:

(א) הממשלה איננה מכירה בכותב כמופתי של ירושלים. מכוח תפקידו זה אין הוא האיש רט הדרג בהירארכיה המוסלמית.

(ב) מוצע שמנהל לשכת ראש הממשלה יאשר, בשמו שלו ולא בשם ראש הממשלה, את קבלת המכתב. התשובה תופנה אל שייח סעד אלדין אלעלמי בלי ציון הארו כמופתי.

2. אשר להצעה לפעול באופן חד צדדי להכרה במערכת בתי הדין השרעיים בירושלים, סבורים אנו כי הבעיה כרוכה בקשיים מדיניים ומשפטיים רבים, וכי העיתוי איננו מתאים; אנחנו מוכנים להכין הצעה בנושא זה, שתפרט הן את האופציות השונות והן את הבעיות.

3. אשר למגעים עם העדות הנוצריות סבורים אנו :

(א) בשלב זה אין מקום ליזמה ממשלתית בכיוון של השגת הסכמים פורמליים עם היוונים-אורתודוקסים ועם הארמנים בענייני ירושלים.

(ב) רצוי להמשיך במגעים עם ראשי העדות השונות כפי שקיים אתם שר המשפטים הקודם.

(ג) יש להשתדל לפחור את בעיות המסים והרכוש המטרידות אותם והגורמות לשיבוש ביחסים.

סעיד אלדין אלעלמי
מפתי ירושלים
ת.ד. 19859 י-ט

4.6.74

ליכב
ראש הממשלה

לרגל הרכבת המטלה החדשה, ברצוני להסביר את הפגיעות במוסלמים, במקומות קדושים שלהם, מסגדיהם ובתי"ד שלהם מתוך תקווה שממשלה זו תקח על עצמה להפסיק את הנזקים והפגיעות במוסלמים שהיו למרות מאונו הטחאות של המוסלמים על אמתן פגיעות. בנין אלו:

- 1 - מסגד אלאקצה - כולל כל השטח המקודש - היו כמה בסיונות פגיעה ואף שולחה בו אש כפופל רבאד בעקבות זאת עוד בסיונות פגיעה באמצעים שונים. המטלה קבלה גידע על כך אך יחד עם זאת לא גלחה לבו תרצא כלשהיא בהענשת המנטיים.
- 2 - מפתח שער המוגרביים - הצבא השתלט בכוח, ובניגוד לרצון המוסלמים, על מפתח אחד מצדדי אלאקצה הוא שער המוגרביים. טוג זה של חוקפנות יחיד בניגוד ולא היה דוגמה באף מקום בעולם שכן אין מקדים בעולם ללקיחת מפתח למקום מקודש בכוח מידי מקדמי המקום. זה תגובתכם לכך שזה אכן קרה ביחס לאלאקצה אותו מקדשים 700 מליון מוסלמים בעולם. על כן אני דורש החזרת המפתח למוסלמים כדי להרגיעם ביחס למסגדם וכדי להפעיל את חרות הפולחן בו.
- 3 - כניס אלחנכזיה - בי"ס דתי זה שהוא בעל ערך היסטורי נבנה ב-1528 ובו מסגד עתיק ויקר ועו לכיבוש הישראלי היה בי"ס דתי לבני המוסלמים. הנבא הישראלי כנסו רגירש-את תלמידיו והפסיק את התפילה במסגד ואין מרשים למוסלם להכנס בו. על כן אנו דורשים להתזיזו למוסלמים וביחוד שבי"ס זה מסקיף על שטח אלאקצה (הד הבית). כיצד יתכן שיוכלו המוסלמים לשמור על המסגד החשוב ביותר והמקודש ביותר להם בארץ זו כאשר מפתח נפרו ברשות זולתם, וזולתם שולם בבנינים מוסלמים הצופים עליו.
- 4 - המסגד האבראהומי (מערות המכפלה בחברון): למסגד מוסלמי זה בכנסיס היספאליים בנעליהם ומתפללים בו ומניחים בו אמצעי עבודה ותפילה כאילו היה זה בית כנסת שלהם וזאת למרות רצונם של המוסלמים ובניגוד לפקודות הדת המוסלמיות המטייטים שכן אסור בצורה כלשהיא להרשות ללא מוטלם להתפלל במסגדיהם והפיכת מסגדיהם או חלק מהם לתכלית אחרת זולתי מסגד ואני דורש לכבוד מסגד זה כמסגד מוסלמי בלבד והרצאת כל כלי עבודה הקודש שהובחזו עם בכוח ובניגוד לרצון המוסלמים ולגנוע ללא מוטלמים להתפלל בו. רצ"ב העתק דו"ח המראה את מעשי התוקפנות (הסגת גבול) האחרונות על קדושת המקום.

- 5 - חפירות המגולות עמדה חפירות גדרים למסגד אלאקא רכן תחת יסודות בנינים אחרים היסטוריים מוסלמיים הגובלים במסגד אלאקא (הר הבית) דבר מסגד לעזרתיים ופרצות בקירות הבנים והריסת אמות בנינים של הווקף ושאונג ווקף הכל זאת מבלי להתחשב בקדושת המסגד ואפילו מסגדים נהרסו באותו אזור וכן בי"ס ההיסטורי הקדום אל פח'דיה אשר נוסד בשנת 1330. על כן אגב דרשתי להפסיק את החפירות.
 - 6 - המגולה הכמה (המחלטה) רכוש ערבי שב בזון וחורבן וחחוצה להן דבין השאר גם רכוש של ווקף מוסלמי וכן הרסה מסגדים מוסלמיים דעדיין הורסת רכוש דלא-ביידי ערבי לבניני ווקף מוסלמי. אגב דרש להחזיר את כל הרכוש לבעליו ולהפסיק את הריסת הבנינים.
 - 7 - מסגד חנביא מוסלמי: זהו מסגד מוסלמי ויהודים נכבדים בו והמפלגים בו כאילו היה זה בית כנסת שלהם, דבר זה אסור בהלכה.
 - 8 - בית דבין דערני בירושלים: בי"ד זה הוא הקדום ביותר בארץ. נוסד בשנת 1320 והקאדי הראשון שלו הוא איש עדה הנביא עבאדה בן אלצאמת בימי הח'ליף עטר. בי"ד זה היה בימיו מרכז לכל עניני האבנים והקונטרולים הזרים היו באים להגיש לו את כתבי האצבתם לקאדי ירושלים. בי"ד זה היה משרד רישום הקרקעות ובי"ד פלילו באזורי בנוסף לטי-ולו בבעיות אישות. לאחרונה הרגבלה סמכותו לעניני אימות של המוסלמים ללא התערבות בבעיות פוליטיות ואזרחיות אך הממשלה לא הכירה בבי"ד זה ולא בהחלטתיו ואילו כשהן מספלות בבעיות אישות גרידא.
- ולא יעלה מבני לסיווג אגרת זו להצביע על כך שהעשירי שנעשים ע"י שלטונות הכיבוש באדמת הערבים כולל עניני דת מוסלמים מעלמים אכר שטלסונט הוא:
- א - שלטון כיבוש, כלומר, יד זמנית, שכן אסור לשלטון זה לעשות שינוי כלשהוא פרט למה שנהוץ לטמיהת כוחותיו רבתאי שהחוקים והתקנות הכלליים הנהוגים אלפני הכיבוש צריכים להמשיך ולהיות בתקפם.
 - ב - שאין לשלטון הכיבוש זכות כלשהיא, ובטוח פנים, להתערב בחוקי הפולחן ועניני דת וחרים - מקסימלית או עבודת קדוש או מקומות מקודשים.
 - ג - כל הנהוגים הבינ"ל והחוקים וההסכמים הבינ"ל אוסרים על המדינה הכובשת לעשות אע"פ כלשהוא שיש בו לשבות את האופי והאחרים והמקומות המקודשים או לפגוע בהן בצורה כלשהיא.
 - ד - מטעם מרצת הבטחון ופצת אדם האונסקו והועדה לזכויות האדם והועדה המיוחדת לחשידת הכיבוש הישראלי בארץ הערבית הכבושה - מטעם אלה בתקלו ובמפורסמל החלטתו שכולן אגרות ומסלות את ההליכים והעשירים בהם בקור הטלסונות וקוראות לביטולם והחזרת המצב לקדמותו.

בכבוד

טעד אלדין אלעלמי

מפחי ירושלים

(-)

(לוטה - הדו"ח על גערת המכילה)

מסגד אברהים האציל
(מערת המכפלה)
1.6.74

לכב' מנהל בית היחומים בחברון הנכבד

הגדרת מעשי הפרובוקציות של המתחילים ותוקפנותם במסגד אברהים

בהמשך למכתבים קודמים באותו נושא בדבר מעשי תוקפנות על שומרי המסגד והפניית ביטויים של איום והשגת גבול אבקט להבהיר כדלהלן:

ביום שישי 31.5.74 בשעה 17.45 נכנסה קבוצת מתחילים למסגד בנעליהם ולנגד עיניו של שומר הסף עמיה ע' יחי. אח"כ נכנסו חלק מהם למערת אברהים ואחרים נכנסו פנימה בנעליהם והלכו כך על השטיחים: דבר שאילצני להוציאם. מייד עם הוצאתם נתאספו ביחד עם אחרים בסער והחלו צועקים ומקללים. בשעה 18.45 כשהיינו בתפילת הערב החלו כמה מהם לדפוק על הדלת הראשית דבר שגרם לדעש ואילץ את שומר המסגד מחגוד אפגאני להרחיקם והודיע לקצין התורן וכן המקשר למשרד המוטל הצבאי אך איש לא בא.

בבוקרו של יום שבת 1.6.74 באתי אבי למסגד ובעזרת השומר יעקוב בדר ושומר היום שאהר אלמחמסב ונגדנו כדי לשמור שזא יכנסו על השטיחים. בשעה 06.30 לערך באה קבוצה של מתחילים ופנו בנעליהם למקום דבר שאילץ את השומר בדר להחזירם ואז היכה אותם אחד מהם על ידו. מיהרתי להצילו והוצאתו אוחת מן השטיח ואז ירק אחד מהם עלי והחל לאיים עלי ולקלל אותי פוגעות. ואז באו כמה חיילים וקצינים וניסו להתערב ואז אלו האחרים שבאו החלו לאיים עלי במכות (או רצה) בפני החיילים והקצינים שהיו אדישים לכך ולהטלת סדר ואז באלצוני לנוכח האיומים שלהם, ולהגן על חיי ואז נשאתי מוט עץ המשמש לבפלים ע"ש לעצור בו את מכותיהם באם ינסו לתקוף אותי ולא התפזרו עד אשר כילדו בי קללות ואיומים ללא גבול ותוך סערת רוחו ודעש וכל זה היות ומנעו מהם להכנס לשטיחים שש החיילים המוטלמים ואז אמר לי אחד מהם: "חטין איבנוד כאז, מה אתה רוצה לעשות?"

מעשי פרובוקציות אלה החוזרות ונשנות הנון מורך כרוונה תחילה שכן שמתי לב ומסרו לי גם השומרים ומשרד הסף אודות מעשי הפרובוקציות ונסיונותיהם לסמא את מקום התפילה למוטלמים והמכוסה שטיחים בנעליהם למרות שהם יודעים שדבר זה אסור על פי ההלכה המרטגנית. מעשיהם אלה בעשים בכרוונה תחילה ומתוך כרוונה שרק אלה יודע.

אבי מוטר על כך כדי לעסות את הדרוש ולאללה שאלתי שיעשה לשמירת ביתו האציל, שרשע האלהים תפילה.

בכבוד רב
השייך עאטף אלחמורי
ראש הערתיים